

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

99 ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

4
1993

KERESZTÉNY MAGVETŐ

99. évfolyam • 1993 • 4. szám
Kolozsvár

TARTALOM

TANULMÁNYOK

J.B.Cobb - D.R:Griffin:	Isten, mint teremtő-rokonszenvező szeretet 193
Fekete János:	Musis et virtutibus - A 200 éves székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius gimnázium - tanítási-nevelési törekvései 201
Hála József:	Óévbúcsúztató és újévköszöntő népszokások a Nagyhomoród menti falvakban 217
Simén Domokos:	A küllői unitárius egyházkör közgyűléseinek sorrendje 1711-1816 között 228
Dr.Binder Pál:	Adatok a homoródszentpáli Szentpáli család történetéhez 232
Molnár Lehel:	Az őszi hálaadási úrvacsoraosztás időpontja 235
Nyilatkozat a vallásügyi törvénytervezet helyzetéről	 236

SZÓSZÉK - ÚRASZTALA

Simén Domokos:	Istenkereső szokás 238
	Jézus-várás őszinte szeretettel 239
	Várakozás 242
	Közösségünk Istennel és egymással 244
Kászoni J. -Kovács I.:	Hatalmat adott nekünk az Isten! 245
Eszmék, gondolatok	 247
EGYHÁZI ÉLET - HÍREK	 249
KÖNYVSZEMLE	 254

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő bizottság: dr.Kovács Lajos (elnök és felelősszerkesztő), dr.Erdő János (felelős-szerkesztőhelyettes), dr.Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), Andrási György, Mikó Lőrinc, dr.Rezi Elek, Szász Ferenc és Kovács István.

Szerkesztőség: Kolozsvár, December 21 út 9 szám. Tel: 19 32 36.
Postacím: 3400Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr.9.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania
IC • CLUJ • 1993/4

CONTENTS

STUDIES

J.B.Cobb - D.R.Griffin:	God as Creative - Responsive Love	193
János Fekete:	Teaching and Educational Endeavours of the 200 Years Old "Orbán Balázs" - Previously Unitarian - Secondary School	201
József Hála:	Folk Custom at Parting of the Old and Greeting of the New Year in the Villages along the River Nagy-Homoród	217
Domokos Simén:	Chronological Order of the General Assemblies of Küküllő Unitarian District between 1711-1816	228
Dr.Pál Binder:	Data Concerning the History of the Szentpáli Family	232
Lehel Molnár:	The Time of the Autumn Thanksgiving Communion . .	235
Statement about the State	of Affairs of the Bill of Denominations in Romania . .	236

SERMONS

Domokos Simén:	No Prophet Is Recognized in his Own Country . .	238
	Waiting for Jesus with Sincere Love	239
	Expectation	242
	Our Community with God and Ourselves	244
J. Kászoni - I. Kovács:	God Has Given us Power!	245
Ideas, Thoughts		247
CHURCH LIFE - NEWS		249
BOOK REVIEWS		254

Editors: dr.Lajos Kovács, President of the Editorial Board; Members: dr.János Erdő,
dr.Árpád Szabó, Dezső Szabó, György András, Lőrinc Mikó, dr.Elek Rezi, Ferenc
Szász and István Kovács.

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie nr.9. 3400. Cluj-Napoca, Romania.
Phone: (40-95) 13 32 36

E SZÁMUNK SZERZŐI

Fekete János, a székelykeresztúri unitárius gimnázium IX. osztályának tanára, megbízott igazgatója; *Hála József* egyetemi tanár, Budapest; *Simén Domokos*, csíkszeredai unitárius lelkész; *dr.Binder Pál* tanár, Brassó; *Molnár Lehel* teológiai hallgató, Kolozsvár; *Kászoni József*, homo-ródszentmártoni unitárius lelkész; *Kovács István*, unitárius teológiai tanár, Kolozsvár.

J. B. Cobb - D. R. Griffin

ISTEN, MINT TEREMTŐ - ROKONSZENVEZŐ SZERETET*

A. N. Whitehead jegyezte meg, hogy amíg egy primitív vallásban "Isten akaratát tanulmányozod azért, hogy Ő megőrizhessen téged", addig az egyetemes vallásban "Isten jóságát tanulmányozod, hogy hozzá hasonló légy". A taoista arra törekszik, hogy összhangban éljen a Taoval; a hinduista azt keresi, hogy Athman azonosságát Brahmannel megvalósítsa; a muszlim meghajol Allah akaratára előtt. Eszerint a Máté evangélium 5,48-ban található megállapítás: "Ti tehát legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletes" - az emberiség egyetemes vallásos törekvésének a kifejezése, hogy közeledjen a tökéletességhez. Az ismert meghatározás szerint az isteni valóság tökéletes. Kérdés tárgyát képezi azonban ennek a tökéletességnek természete.

A keresztény hit kezdetben azt tartotta, hogy az isteni valóság alapjellegét a "szeretet" szóval lehet legjobban kifejezni. Azonban az "Isten szeretet" meghatározás értelme nem világos. Whitehead nyomán próbáljuk ennek jelentését megfogalmazni, úgy amint az Újszövetségben található.

A pszichológusok azt mondják, és tapasztalatból mi is tudjuk, hogy a szeretet rokonszenvező, megértő feleletet foglal magában a szeretett valóság iránt. A rokonszenv mások érzéseinek a megérezését jelenti, mások fájdalmainak, szomorúságának és örömeinek az átélését. Amivel legközvetlenebbül rokonszenvezünk, tulajdonképpen maga a testünk. Amikor a sejtek például fájnak a kezünkben, mi is osztozunk a fájdalomban, és nem nézzük azt kívülről közömbösen, érzéketlenül. Amikor viszont testünk egészséges és edzett, jól érezzük magunk. De rokonszenvet érzünk természetesen az emberek iránt is.

A hagyományos teizmus azt mondja, hogy Isten közömbös és az isteni szeretetben a teremtmények iránt nincs rokonszenv. Az a tény, hogy az isteni közömbösség görög fogalma ellentétben áll a világ iránti isteni szeretet felfogásával, ez világosan megnyilatkozik Anselmus teológiájában. Ő ezt az ellentétet egyik imádságában így oldotta fel: "Te könyörületes vagy tapasztalatunk szerint, de nem vagy könyörületes léted kifejezéseiben".¹ Más szavakkal: Isten csak könyörületesnek látszik számunkra, valóban nem könyörületes. Anselmus szavaival: "Amikor nyomorúságunkban észre veszel minket, mi könyörületességéd hatását tapasztaljuk, de Te nem tapasztalod annak az érzését". Aquinói Tamás hasonló problémával viaskodott. Azzal a felfogással szemben, hogy Istenben

* *Process Theology*. The Westminster Press, Philadelphia, 43-61; rövidített szöveg, fordította Erdő János

szeretet van, ellenvetését a következőképpen fogalmazta meg: "Istenben nincsenek szenvedélyek. A szeretet viszont szenvedély. Azért Istenben nincs szeretet".² Aquinói Tamás különbséget tesz a szeretet két belső eleme között; az egyik magában foglalja a szenvedélyt, a másik nem. Aristotelést idézve állítja, hogy Isten "szenvedély nélküli szeretet".³

A rokonszenvező érzékenység elemének tagadása az isteni szeretetben azt jelenti, hogy az teljesen teremtő. Vagyis: Isten szeret minket, de csak olyan értelemben, hogy Ő számunkra jót alkot. Anselmus szavaival: "Te könyörületes vagy, mert a szerencsétlen embert megmented és azokat, akik ellened vétkeztek, megkíméled; és nem vagy könyörületes, mivel a szerencsétlen iránti rokonszenv Téged nem befolyásol".⁴ Aquinói Tamás szerint: "A mások nyomorúsága feletti bánkódás nem tartozik Istenhez, de hogy azt a nyomorúságot eloszlassa, igenis hozzátartozik".⁵

Anselmus és Aquinói Tamás szerint az Atya nem érez együtt gyermekeivel, nem érzi át azok szükségait, de "szereti" őket abban az értelemben, hogy jó dolgokat ad nekik. Aquinói Tamás világosan megállapítja, hogy a "szeretet ebben a tiszta, külsőleg megnyilvánuló felfogásban, mint aktív jóakarata értendő. Szeretni nem más, mint jót akarni a szeretet tárgyának". Egyben hangsúlyozza, hogy Isten nem úgy szeret, mint ahogy mi emberek szeretünk. Mert a mi szeretetünk részben rokonszenvező, mivel tárgya által valósul meg; az isteni szeretet viszont teremtő, mivel tárgyát maga teremti.⁶

A teremtő szeretet fogalmának bonyolult összetevői vannak, melyek feszültséget váltanak ki azzal a bibliai felfogással szemben, amelynek lényege az, hogy Isten minden személyt egyformán szeret. A személyek nyilvánvalóan nem egyenlők az élet "jó dolgai" tekintetében, melyeket élveznek (különösen a hagyományos teizmus összefüggésében, mely szerint az emberek többsége örök kárhozatra van rendelve). Mégis, ha Isten szeretete tisztán teremtő, a szeretett lények jóságát teremtve meg, ez magában foglalja, hogy Isten egyes személyeket jobban szeret, mint másokat. Aquinói Tamás mondja: "Egyetlen dolog sem lehet jobb, mint a másik, ha Isten nem akart volna egyiknek nagyobb jót, mint a másiknak".⁷ Az isteni közömbösség fogalmának elfogadása viszont aláássa Isten szeretetének bibliai bizonyosságát.

Mivel önmagunkat részben a tökéletes emberi lét képére alakítjuk, másfelől viszont ez a kép az istenség közömbös abszolútum fogalmán alapul, akinek szeretete tisztán teremtő, ennek gyakorlati következményei vannak az emberi létre. A teológusok a szeretetet gyakran, mint "aktív jóakaratot" határozták meg. Ebből viszont hiányzik a rokonszenvező könyörület fogalma. Anders Nygren a keresztény szeretet értelmét úgy mutatja be, mint teljesen kifelé hatót, amely nem rokonszenvez a szeretett egyén tulajdonságaival.⁸ A szeretetnek ez a fogalma a "szeretett" egyén legmélyebb szükségletei iránt érzéketlen.

A szeretet hagyományos fogalma, mint kizárólag teremtő, azon az értéktételezen alapult, hogy a függetlenség vagy abszolútság minősítetlen jó, és hogy a függőség vagy relativitás bármilyen értelemben, csökkenti a tökéletességet. De míg a tökéletesség bizonyos tekintetben korlátozza a függetlenséget vagy abszolútságot, más vonatkozásban a függőséget vagy relativitást is. Az etikai függetlenséget abban az értelemben korlátozza, hogy senki sem téríthető el valakinek szenvedélye által attól az alapvető elkötelezettségtől, hogy minden helyzetben a legnagyobb jót keresse. De ez az etikai elkötelezettség, hogy megvalósítható legyen konkrét helyzetekben, rokonszenvet kíván mások tényleges szükségleteivel és kívánságaival. Ennélfogva, hogy a legnagyobb jót elősegítse, az embert erről tájékoztatni kell, és így a mások érzései által relativizálni. Továbbá nem tartjuk különösnek, ha valakinek öröme független a körülötte levők állapotától.

De azok a szülők, akik boldogok, míg gyermekeik gyötrelemben élnek, nem lehetnek tökéletesek.

Amíg a függetlenségnek vagy abszolútságnak van egy típusa, mely csodálatos, hasonlóképpen a függőségnek vagy relativitásnak is van egy típusa, mely csodálatra méltó. És ha az abszolútságnak van egy példája, mely csodálatra méltó, ez azt jelenti, hogy van egy isteni abszolútság; és ugyanaz igaz a relativitásra is. A processz gondolkodás azt állítja, hogy mindkettő igaz. A hagyományos teizmus csak az isteni abszolútságról, a processz teizmus az isteni relativitásról is beszél.

A processz teizmust néha "dipoláris" teizmusnak is nevezik, szemben a hagyományos teizmus isteni egyszerűség tanával. Charles Hartshorne szerint Isten két "pólusa" vagy arculata egyfelől Isten elvont lényegét, másfelől Isten konkrét valóságát jelenti. Az elvont lényeg örökkévaló, abszolút, független, változatlan. Magában foglalja az istenségnek azon abszolút tulajdonságait, melyek az isteni létet jellemzik minden időben. Pl. azt mondani, hogy Isten mindentudó, ez azt jelenti, hogy az élet minden pillanatában Isten mindent tud. A konkrét valóság időleges, relatív, függő és állandóan változik. Isten életének minden pillanatában vannak új, előre nem látott történések a világban, amelyeket csak akkor lehetett megismerni. Isten ismerete ezért mindig relativizált abban az értelemben, hogy belsőleg kapcsolatban van a világgal.

Whitehead felfogása az isteni dipolaritásról nem azonos Hartshorne véleményével. Whitehead különbséget tett Isten eredeti, első természete és a "konzekvens természet" között. Az utóbbi nagy mértékben azonos azzal, amit Hartshorne Isten konkrét valóságának nevezett. Mivel a "konzekvens természet" Isten, mint valóban létező, a "konzekvens" szó ugyanazt jelenti, mint Hartshorne "relatív" kifejezése, hogy Isten, mint valóban létező, rokonszenvező és befogadó a világi megvalósítások iránt.

Ez az isteni relativitás nincs korlátozva a világban levő új dolgok, történések "puszta tudására". Jobban mondva, a rokonszenvezés magában foglalja a világi lények iránti rokonszenvet. Ebből következik, hogy nem csupán Isten tudásának tartalma függő, hanem Isten saját érzelmi állapota is. Isten örvend a mi örömeinknek, és szenved a mi szenvedéseink miatt. Ez az a rokonszeny, amely igazán isteni, a tökéletesség és az emberi lét eszményéhez tartozik. Ezen az alapon a keresztény szeretet tartalmazza a rokonszenvet, a könyörületet mások helyzete iránt.

ISTEN, MINT TEREMTŐ SZERETET

Ha a megértő rokonszeny a keresztény szeretetnek lényegéhez tartozik, a teremtő aktivitás nem kevésbé lényeges. Az a felfogás, hogy Isten aktív a világban és dolgozik, hogy a rosszat legyőzze és új dolgokat teremtsen, központi helyet foglal el a bibliai hagyományokban. Összhangban lenni Izrael és Jézus Istenével, egyet jelent részt venni abban a küzdelemben, mely a teljes élet akadályainak legyőzésére irányul. Lukács evangélium 4,18-ban Jézus idézi Ézsaiást: "Az Úrnak lelke van én rajtam, mivelhogy felkent engem, hogy a szegényeknek az evangéliumot hirdessem, elküldött, hogy a töredelmes szívűeket meggyógyítsam, hogy a foglyoknak szabadulást hirdessek". Minderre Isten indítja.

A nyugati civilizáció ösztönöz olyan egyéni cselekedetek és társadalmi programok felé, melyek azt célozzák, hogy az emberi nyomorúságot enyhítsék és az igazságtalanságot csökkentsék. Mindezek nagyrészt abból a hitfelfogásból erednek, hogy Isten nemcsak egyenlően szereti a személyeket, és ezért igazságosságot kíván, hanem közvetlenül cselekszik a világban, hogy igaz életfeltételeket teremtsen! Ennek oka az, hogy az emberiség alapvető vallásos ösztönző ereje

nemcsak az, hogy összhangban legyen az istenséggel, hanem hogy ezzel az isteni valósággal érintkezésben is legyen. Mivel Isten személyesen jelen van és aktív a világban, ez az érintkezés a szent valósággal nem teszi szükségessé a történelmi feladatok elől való menekülést. Az a tevékenységünk, amelynek célja, hogy jól cselekedjünk, Istennel összhangba és érintkezésbe hoz. Ez a tevékenység részben úgy érthető, mint Isten cselekvése az emberek által.

Az Isten teremtő szeretetében való felfogás megtagadása arra vezethet, hogy a különböző felszabadítási mozgalmakat aláássa, amelyeket eredetileg az isteni gondviselésben való hit sugalmazott. Azok a kultúrák, melyekben a szentségest nem úgy értették, mint amelyik magában foglalja jobb feltételek teremtését a világban, az élet számára, nehézségekkel találkozottak, abban az értelemben, hogy a jó iránti elkötelezettséget vállalják, és ezáltal jelentős változásokat valósíthassanak meg.

Ez az isteni teremtő tevékenység fogalma a világban az utóbbi évszázadokban a legproblematisabb volt mind teológiai körökben, mind általában a kultúrában. A hagyományos keresztény gondolkodásban Istent úgy fogták fel, mint aki a világ folyásába itt és ott közbelép. Az Isten cselekedeteinek fogalma azokra az eseményekre vonatkozott, amelyeknek nem voltak természetes okai, hanem azokat Isten közvetlenül okozta. A hagyományos teológiai gondolkodásban az összes eseményeket úgy értelmezték, mint amelyeket Isten okozott, következképpen az összes események "Isten cselekedetei" voltak, mint amiket Isten okozott világi vagy természeti okok közvetítésével. Isten volt az elsődleges oka ezeknek az eseményeknek, a természeti előzményeket pedig másodlagos okoknak nevezték. Mégis egyes eseményekről azt gondolták, hogy azokat Isten maga közvetlenül okozta, a másodlagos okok igénybevétele nélkül. Ezek az események voltak a "csodák". Eszerint amíg az összes események bizonyos értelemben Isten cselekedetei, a csodák csak különleges értelemben voltak Isten cselekedetei. Így a népi és teológiai körökben egyaránt Isten eszméjének azt az értelmet adták, hogy Ő teremtőleg aktív a világban.

Ezzel a fogalommal kapcsolatban két fő probléma adódik. Az első: komoly kétséget támaszt arra nézve, hogy Isten teremtő tevékenysége úgy értendő-e, mint a szeretet kifejezése? A teremtés magában foglalja-e, hogy minden eseményt a világban Isten okozott a természeti okok használatával vagy anélkül? A második: a reneszánsz és a felvilágosodás óta megerősödött az a hitfelfogás, hogy nincsenek olyan események, melyek természeti okok nélkül történének. Eszerint az Isten cselekedeteinek fogalma elvesztette világos vonatkozását. Minden eseményről, melyet Isten cselekedetének neveztek, azt is mondták, hogy az természeti okokkal megmagyarázható. Ez viszont Isten cselekedete fogalmának bizonytalan értelmet adott. Ha egy esemény teljesen megmagyarázható a természeti erők által, vagyis ha ezek "elégleges okot" nyújtanak neki, akkor mi igazolja a "másik szempont" eszméjének a bevezetését?

A deizmus megnehezítette azt, hogy isteni tevékenységről beszéljünk a világban. A hagyományos felfogás szerint Isten a világfolyamat kezdete. A megteremtett világ - mondták - automatikusan működik, minden utólagos isteni közbelépés nélkül. Az a felfogás, hogy valakinek a tevékenysége összhangba és érintkezésbe tud hozni az istenséggel, elhomályosult olyan mértékben, amint ennek az eszmének valamilyen formája elterjedt a kultúrában.

A XX. század teológiája megerősítette Isten tevékenységének eszméjét a történelemben. De általában hiányolta ennek a hitfelfogásnak alap gondolatát. Ez pedig nagy mértékben visszatérést jelentett a kettős jövőkép eszméjéhez. Barth Károly kifogásolta, hogy Istennek a világhoz való viszonya hagyományos megértésével kapcsolatban nem volt világosan megállapítva, hogy Isten, aki az összes dolgokat okozza, kegyelmes Isten-e? Formailag az elsődleges és másodla-

gos okozást helyesnek tartotta.⁹ A XX. században a szabadjára engedett rossz következtében az a megállapítás, hogy Isten, akinek ellenőrzése alatt van az egész világfolyamat, szerető vagy kegyelmes Isten, csak pusztá állításnak tűnik.

A tudomány és a mindennapi élet szemszögéből nézve, az összes események az ok és okozat láncolatában kapcsolódnak egybe, mely azt jelenti, hogy Isten munkája megszűnik. Valójában ez a felfogás a természeti események megszakítását állítja azzal, hogy természeti okozatot tulajdonít egy természetfeletti oknak. De a hit szempontjából a hívő ember megvallhatja, hogy egy adott esemény mégis Isten cselekedete. A hívő ember paradox azonosságot állít az isteni cselekedet és egy természeti esemény között.

A nyugati kultúrában általában a rossz problémája és az a széles körben elterjedt felfogás, hogy a természeti ok és okozat összefüggése kizárja az isteni közbelépést, hozzájárult ahhoz, hogy az isteni teremtő szeretet fogalmát problematikussá tegye. Amikor vezető világi gondolkodók azt látják, hogy híres teológusok nem nyújtanak érthető magyarázatot Isten tevékenységéről a világban, hogy az a hitfelfogás a múlt mítoszaihoz tartozik. A processz teológia gondoskodik annak a meggyőződésnek visszaállításáról, hogy Isten teremtőleg cselekszik a világban, és ezt a teremtő tevékenységet úgy érti, mint az isteni szeretet kifejezését a világ iránt. Az a fogalom, hogy van egy teremtő szeretet a világi folyamat mögött és benne, többé nem olyan, amelyet minden látszat ellenére vallani lehet.

AZ ISTENI TEREMTŐ SZERETET, MINT ÖSZTÖNZŐ SZERETET

Az isteni mindenhatóság tana azt jelenti, hogy Isten a világfolyamat minden részét ellenőrzi. Egyes hagyományos keresztény teológusok, mint pl. Aquinói Tamás, ezt a tételt, amennyire csak lehetséges volt, következetesen elhallgatták, azért, hogy az emberi szabadság doktrínáját védelmezzék. Mások, mint Luther és Kálvin viszont ezt a tant határozottan hirdették. De minden esetben az isteni mindenhatóság tétele logikusan következett más, jóváhagyott tanításokból. Az a felfogás, hogy Isten ismeri a világot, és hogy ez a tudás változatlan, azt sugalmazza, hogy Istennek valóban a világ minden részét meg kell határoznia. Az a tan, hogy Isten a világtól teljesen független, magában foglalja, hogy annak isteni tudása nem függhet attól, és ez csak akkor lehetséges, ha a világban semmi olyan nem cselekszik, amit Isten teljesen nem határozott volna meg. Az isteni egyszerűség tana tartalmazza azt a megállapítást, hogy az isteni tulajdonságok azonosak; ebből következik, hogy Istennek a világ ismerete azonos Isten azon tulajdonságával, hogy Ő az oka mindennek. A bibliai tudósítás kétértelmű abban a kérdésben, hogy Isten vajon teljesen ellenőrzi-e a világot? A Szentírásban sok utalást találunk arra, hogy az isteni gondviselés nem mindent meghatározó. De a bibliai istenfogalom magyarázata a tökéletességgel kapcsolatban a teremtő szabadságát szemben Istennel, csupán látszólagossá teszi.

A processz gondolkodás a tökéletesség különböző értelmezésével az isteni teremtő tevékenységet úgy fogja fel, mint amely a világ iránti rokonszenven alapul. Mivel a valóság igazi értelme magában foglalja a belső összefüggést, mely azt jelenti, hogy Isten - mint valóság - összefüggésben van a világgal. S mivel a valóság, mint ilyen, részben önteremtő, a jövőbeli cselekmények nincsenek meghatározva, a tudás nem ismerheti a jövőt. Az isteni teremtő befolyás ösztönző és nem kényszerítő kell hogy legyen.

Whitehead alapvetően új koncepciója az isteni teremtést illetően a világban azon fogalom körül összpontosult, hogy Isten minden egyes világi valóságról gondoskodik egy "kezdeti céllal". Ezt az ösztönzést kezdetben alkalmasszerűleg érzi, hogy a legjobb lehetőséget megvalósítsa. De ez a kezdeti cél nem lesz

automatikusan az alany célja, mely saját elhatározásának a terméke. Az alany választhatja azt, hogy a kezdeti célt megvalósítsa-e, de választhat más valóságos lehetőségek között, melyek adva vannak ebben a kapcsolatban. Más szavakkal: Isten keresi, hogy az embert minden alkalommal meggyőzze abban az értelemben, hogy saját létezésének a lehetőségei tekintetében melyik lenne a legjobb; de Isten nem tudja ellenőrizni a véges ember önmegvalósulását. Eszerint az isteni teremtmény tevékenység kockázatot foglal magában. Világos, hogy miután Isten a világ eseményeinek teljességét nem ellenőrzi, az eredeti rossz előfordulása nem összeférhetetlen Istennek teremtményei iránti jóságával.

Kevésbé világos, de egyenlően fontos következménye Isten mindenhatóságának az, hogy a meggyőzés és nem az ellenőrzés a cselekedet isteni módja, ezen az úton kell céljaink megvalósítását keresnünk. Az emberi dolgok menetében sok tragédia tulajdonítható annak az érzésnek, hogy mások ellenőrzése és az események folyása részesezés tulajdonképpen az istenségben. Bár a hagyományos teizmus azt mondja, hogy Isten lényegileg szeretet, az isteni szeretet mégis alá van rendelve az isteni hatalomnak. Jézus tanításának, életének és halálának eredménye lehetett volna az isteni hatalom új meghatározása az isteni szeretet vonatkozásában, ez azonban nem történt meg. A hatalom, az ellenőrzés értelmében, az istenség lényeges meghatározása maradt. De a dolgok, események és személyek ellenőrzése természetes emberi törekvés.

A processz teológiának az isteni szeretetről alkotott értelmezése összhangban van azzal a belátással, melyet a pszichológusoktól és saját tapasztalatainkból nyerhetünk, mely szerint, ha másokat igazán szeretünk, nem törekszünk őket ellenőrizni. Ne akarjuk, hogy ígéretekkel és fenyegetésekkel befolyást gyakoroljunk rájuk, melyek jutalmat és büntetést foglalnak magukban. Ehelyett megpróbáljuk őket meggyőzni, hogy azokat a lehetőségeket valósítsák meg, melyeket ők maguk belsőleg jutalmazónak találnak. Azért cselekedjük ezt, hogy önmagunknak új, vonzó lehetőségeket biztosítsunk.

Amint az ösztönző isteni szeretet fogalmát elfogadjuk, annak befolyása jótékonyan fog ránk hatni. Ez pedig maga után vonja a mások ellenőrzésének különleges fontosságát. Ez a változás kihat kapcsolatainkra, egytől-egyig, az Én-Te találkozásokra, egészen a nemzetközi kapcsolatokig. Ez nem jelenti azt, hogy a kényszerítő ellenőrzés kiküszöbölhető, de jelenti azt, hogy az ilyen ellenőrzést, mint utolsó eszközt lehet gyakorolni, inkább a részvét érzésével, mint amely az istenség követésének érzéséből fakad.

AZ ISTENI TEREMTŐ SZERETET, MINT KOCKÁZATOS SZERETET

Minthogy Isten teremtmény tevékenysége ösztönző, nem pedig ellenőrző, olyan szeretet, mely a kockázatot vállalja. Ennélfogva minden isteni teremtmény ösztönzés a világban kockázatos, mivel Isten nem tudja milyen lesz az eredmény.

Az isteni kockázatoságnak azonban van egy másik dimenziója. A hagyományos teológia hajlott arra, hogy Istent, mint a "Status Quo" szentesítőjét fogja fel. Ebben a felfogásban "Isten és a rend" fogalma szorosan összekapcsolódik. A politikai világban az Isten iránti engedelmisséget és a politikai "status quo" iránti behódolást alátámasztotta Pál apostol ismert felhívása: "Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom máshol, mint Istentől, ami hatalom pedig van, az az Istentől rendeltetett. Aki tehát ellene szegül a hatalomnak, az az Isten rendelésének áll ellen". (Róm 13,1)

Isten fogalma szintén szorosan kapcsolódott Istennek, mint "ellenőrző hatalomnak" fogalmához. Pál állítása egyike azon bibliai megállapításoknak mely feltételezi, hogy Isten a világfolyamat nagyobb részének ellenőre.

A hagyományos teizmus felfogása, mely Istenről következetesen állítja, hogy a világban minden az Ő felügyelete alatt áll, tovább erősítette azt a meggyőződést, hogy a politikai "status quo"-t tovább kell erősíteni. Mert ha Isten nem akarta volna, hogy az uralkodóknak hatalmuk legyen, akkor nem volna hatalmuk. Ennek a fogalomnak tulajdonítható nagymértékben, hogy azok, akik ellentétben voltak a zsarnok uralkodókkal, egyben ellentétbe kerültek az egyházzal, sőt hasznosnak találták, hogy az ateizmust is támogassák.

Általában az erkölcsiség világában az Istenben levő hitet szorosan összekapcsolták az erkölcsi abszolútumok eszméjével. Bizonyos cselekedetektől azt mondták, hogy azok önmagukban rosszak, függetlenül attól, hogy saját összefüggésben gazdag életet kívántak elősegíteni. Ez pedig a figyelmet szabályokra és megerősített alapelvekre összpontosította, ugyanakkor a figyelmet elvonta annak megfontolásától, hogy a jövőben mi javíthatná az élet minőségét. Ennélfogva az a fogalom, mely szerint a keresztény erkölcsiség abban áll, hogy tartózkodjék az ember az olyan cselekedetektől, melyeket Isten megtiltott, hatékonyan szolgált arra, hogy a "status quo"-t szentesítse. Ezt pedig olyan közvetlenül végzi, hogy az erkölcsi abszolútumok fogalma változatlan marad. De ezt teszi közvetve is, elterelve a figyelmet az elsődleges erkölcsi kérdésről: hogyan cselekedjünk úgy, hogy az élet örömét most és a jövőben fokozzuk?

Isten fogalma, mint a "status quo" szentesítője, egybekapcsolódik Istennel, mint kozmikus erkölcsantitóval. Az erkölcsi magatartások fejlődésének gyűjtőpontja, amelyet úgy értettek, mint amely ellentétben áll az élet örömeinek fejlődésével, elvonta a figyelmet arról a kérdésről, hogy milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy a lét élvezésének lehetőségeit fokozzák. Ez a kérdés nem volt utolsó fontosságú, mert az erkölcsi magatartások bármilyen helyzetben fejleszthetők. Valóban, amint egyes teológusok érveltek, minél nehezebbek a körülmények, annál nagyobbak a lehetőségek az erkölcsi tulajdonságok fejlesztésére.

A processz teológia Istent a nyugtalanság alapforrásának fogja fel a világegyetemben. Whitehead szerint "az igazi konzervatív harcol a világegyetem lényege ellen".¹⁰ Amikor a világegyetem lényegéről beszél, Whitehead figyelmében az a fogalom áll, hogy a valóság folyamat, és hogy ennek gyökerénél ott van az Isten első, ősi természete, amelyet ő néha "Isteni eros"-nak nevez. Ezt úgy fogja fel, mint az összes események aktív mozgósítása, végső megvalósításuk ösztönzése.¹¹ Nem minden eszményi lehetőség valósítható meg egyidejűleg. De ugyanakkor egy esemény sem ismételhető végtelenül, anélkül, hogy el ne veszítené elevenségét. Isten első, ősi természete az a jó, mely ösztönöz a világegyetemben levő újszerűség felé, arra indítva minket, hogy az új lehetőségeket valósítsuk meg, miután a régiak többé nem elégségesek arra, hogy lendületet adjanak teljes életünk elérésére.

A rend lényeges kellék az öröm fokozásában. Így pl. az emberi tapasztalat gazdagsága csak a test rendjének alapján alakulhat ki. "A test értelme a rend; a rend csodái teszik lehetővé, hogy a múlt kincsei élő alkalomba ömöljenek".¹² Másfelől a túlzott rend meggátolhatja az örömet. Ezért beszél Whitehead az ellentétről, mely egyfelől fennáll a rend, mint a kiválóság feltétele, és a rend, mint az élet elevenségének megfojtója között. A rendet nem szabad elveszíteni, de ugyanakkor nem kell hogy uralkodó legyen. A haladás művészete az, hogy a rendet megőrizzük a változás közepette, és a változást megőrizzük a rend között.¹³

Isten a rend forrása. Ezzel kapcsolatban két fontos fenntartást kell tennünk.

Első: a rend egy eszményi lehetőség uralmát képviseli, mely egy adott időben új elem volt a világban. Ennélfogva Isten a rend forrása azért, mert az első lét az újszerűség forrása.

Második: sem a rend, sem az újszerűség nem érthető úgy, mint belsőleg jó, hanem csak eszköz a belsőleg a jóhoz, amely az öröm intenzív tapasztalata. "Isten

célja a teremtmény haladásában az intenzitások előidézése. A társadalmak tisztán kisegítő tényezők ehhez az abszolút célhoz.¹⁴ A rend és célszerűség szubjektív céljának eszközei, melyek a közvetlen kapcsolat megerősítését szolgálják. Röviden: bár Isten a rend forrása, a rend az újszerűség származéka; mindkettő, a rend és az újszerűség csak annyiban jó, amennyiben a tapasztalat öröméhez hozzájárul. Amint Whitehead kifejti, a cél a rend felé, mely személytelen, alá van rendelve az egyén szeretetének, amely személyes. Következésképpen a rend típusait sikerük szerint értékeljük az egyéni valóságok fokozásában, vagyis a tapasztalat erősségének elősegítésében. Ezért a társadalmi rendnek egyetlen típusa sem tartható fenn, ha az nem irányul a társadalom tagjai örömének fokozásához. Hasonlóképpen lehetetlenség az, hogy a társadalmi rend bármely formájának minden eszköze helyes, jó legyen.

A kapcsolat Istennel, mint ösztönző hatalommal világos. Mivel Isten egyetlen világi folyamat részleteit sem ellenőrzi, az adott körülmények helyzete nem foglalja magában, hogy azt Isten akarta.

Továbbá, minthogy Isten ösztönzi az újszerű lehetőségek megvalósítását, mint eszközt a teremtmény örömének fokozásához, a körülmények nem fejezhetik ki Isten akaratát. Amint H. N. Wieman hangsúlyozza: a Teremtő jót imádjuk, nem pedig a teremtett jót.

A két felfogás mellett, mely szerint Isten szeretete kockázatot vállal és elősegíti a merész vállalkozást az újszerűség felé a világban, van egy harmadik felfogás is. Ez abból következik, hogy Isten szeretetének teremtmény része egyesül a rokonszenvezővel.

JEGYZETEK

¹ Proslogium, VI. és VII. 1903, 11, 13.

² Summa Theologica I. Q-20, art. 1.

³ Uo.

⁴ I.m.VII. 13-14.

⁵ I.m.I.Q. 21, art.3.

⁶ I.m.I.Q. 20, art.2.

⁷ I.m.I.Q. 20, art.3.

⁸ Agape and Eros (The Westminster Press,1953), 77-78.

⁹ Church Dogmatics III/3, 31, 118, 146-147.

¹⁰ Adventures of Ideas. 1933, 354.

¹¹ I.m. 357.

¹² Process and Reality. 1929, 519.

¹³ Uo. 515.

¹⁴ Uo. 16.

Fekete János

MUSIS ET VIRTUTIBUS

A 200 éves székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius - gimnázium tanítási-nevelési törekvései.

*"Jövönk a múlton épül és az emlékezeten. Ha megfe-
ledkeznénk erről, nem lennénk méltók a jövőre."*

Sándor János

Miután az unitáriusok homoródalmási zsinatán, 1793. július 10-én kimondták, hogy a "székelykeresztúri tkts. unitaria egyházban minél hamarább egy olyan gymnasium állíttassék fel, melyben az ifjúság avagy csak rhétoricáig taníttathassék", megkezdődött egy közel száz évig tartó építő munka a Székelyföld összefogásával. Jöttek a szekerek építőanyaggal, élelemmel, a tehetőbbek pénzt adtak, mindenki hozzá akart járulni a keresztúri iskola felépítéséhez, mert a székelység a tudomány által akart gazdagabb lenni, fennmaradni. Ez a nép megtanulta, hogy csak saját erejére, de senki kegyére nem számíthat.

A gimnázium első rektor-professzora Szabó Sámuel, az első épület felállítása mindenének alakja, az 1795. február 4-én Lázár István püspöknek írt levelében - külföldi tanulmányait befejezve - ezt írja: "Ott találom fel a professzori dicsőséget, ahol tanítói kötelességemet híven és hasznosan teljesíthetem". Utódainak élete és munkássága tanúsítja, hogy nevelői hitvallásnak tekintették az iskola első rektorának ezt a kijelentését.

Letöröljük a port a megsárgult lapokról és briliánsként ragyognak fel a sorokból a szellemi kincsek, az elődök pedagógiai hagyatékai. Ezen sorok mindenike igazolja, hogy ez a gimnázium a legtökéletesebben igyekezett eleget tenni az iskolát alapító székely társadalom elvárásainak, még a legmostohább idősza-
kokban is. Őles falai között a jelszó mindig az volt: "MUSIS ET VIRTUTIBUS" - vagyis: egy véka tudomány mellé egy köből erkölcs.

Ennek a hagyatéknek értékét, időszerűségét két évszázad alatt se kezdte ki az idő vasfoga, ma is követhető "tanítási-nevelési törekvések"-nek tekinthetők. Tallózva az okiratok között, könnyen megállapítható, hogy mennyire korszerű oktatási és nevelési szemléletet hirdettek elődeink már a múlt században, különösen, ha figyelemmel követjük az akkori kor európai nevelési törekvéseit.

1871-ben jelent meg Svájcban egy füzet "Ein neues Schulgesetz" címen, amely a tanintézetek reformálását célzó törvényjavaslatot taglalja. Az iskolák szerepét, a nevelés fontosságát tárgyalva kijelenti: "az 1870-71-iki háború [porosz-francia] kitörölhetetlen lángbetűkkel véste a történelem ércablájára ezt a mondatot: csak az egész népnek egyetemes szellemi műveltsége képesíti azt, az anyagi, társadalmi és vallási tekintetben a kifejlődésre, az ad neki előnyt a legkülönbözőbb küzdelmekben, az mozdítja elő hatalmi állását és az biztosítja boldogságát." A továbbiakban a német győzelmek sorozatát az ország egyesítéséért folyó háborúban a német nemzet értelmi fejlettségével hozza összefüggésbe; a franciák vereségéről azt írja: az a hiányos népiskolának és népnevelésnek volt

logikai következménye. Mégha állításai túlzottak és elfogultak is, kitűnik vitathatatlanul a nevelésnek, iskolának tulajdonított hatalmas sorsformáló erő. Ekkor terjednek el dr. Th. Scherr és Pestalozzi nevelési elvei: "aki maga belsőleg és külsőleg nem szabad, az nem képes másokat a szabadságra nevelni" (Th. Scherr); „önállóságra nevelni a fiatalokat; a nevelő ébressze fel a tanulóban a szeretetet az ismeretszerzés iránt; előbb a példák, azután a tanítás" (Pestalozzi); nem a pusztá elméletet kell a növendékeknek betanítani, hanem az életre kell a figyelmüket fordítani; betartani az ismeretszerzésben a fokozatosság elvét; a gyermek - a leendő felnőtt - szükségleteihez kell alkalmazni az egész nevelési rendszert, nem fordítva; a jóra, szépre szoktatni a tanulókat, ápolni bennük az igazság, szeretet, becsületérzést; nem kell elhanyagolni a testi nevelést sem; megismertetni a tanulóval a természetet, „mert a természet titkos képírása az ember belső világának.

A székelykeresztúri gimnázium nevelői a kor haladó nevelési elveit hirdették, munkájukban ezek vezérelték őket, és sok vonatkozásban nem csak mesteri tökélyvel valósították meg, de gyakran még túl is haladták koruk szellemét.

Az iskolaépítés első szakaszára utalva - amikor 1804-ig felépült "népi összefogással, kaláka munkával, vesszőből, sárból és veritékből" a gimnázium első épülete és mellette az igazgatói lakás - Nagyajtai Kovács István történész, az iskola volt növendéke, a gimnáziumról 1869. szeptember 27-én írt tanulmányában az épületek elhelyezésének nevelési funkcionalitását is kiemeli: "Udvara a tanári laknak és tanodának ugyan azon egy volt, minden elkülönítés nélkül s eléggé tágas... Ily helyzetét a tanodának most is csak helyeselni tudom, mert a tanár magasabban levő ablakaiból és tornáczából az egész tanodát láthatta. Így az ifjúság udvaron jártát, magaviseletét figyelemmel kísérhette. S ami nevezetes: senki a tanodából ki nem mehetett és oda be sem jöhetett anélkül, hogy a tanár észre ne vehesse vagy láthassa. Miknél fogva az összes tanuló ifjúság felvigyázat alá esett, mihelyt valamelyikök kilépett illetve szobájából." ¹ Az iskolaalapító Szabó Sámuel 1813-ban eltávozik Keresztúrról, és N. Kovács Istvánt idézve: "A gimnasiunmi ifjúsághoz búcsú beszédet nem tartott, de hagyott hátra egy sokat jelentő jelmondatot: »Vitae, non Scholae descendum; gyakorlati élet számára, nem az oskolára kell tanulni.« Ezt lehetvén olvasni a tanoda cserfa kapuja felett, melyet ő vésetett oda fel." ²

Pap Mózes igazgató az iskola feladatáról így vélekedett az 1908. április 11-én Tordán tartott előadásában: "Bármely munka végzésénél a céllal és munkáságunk tárgya természetével, mineműségével kell, hogy tisztába legyünk. Ezt tegye a tanár is. Feladatául ismerje egyfelől tanítványa értelmi kiművelését, másfelől erkölcsi érzete nevelését. E két iránynak megfelelően vegye munkába a tanuló értelmét, esztét és szívét, ez utóbbit még inkább, mert ebből kell kifejtetni a benne lappangó azon érzelmeket, vágyakat, hajlamokat, szenvedélyeket és akaratot, amik a jellemet alkotják és az embert igazi emberré teszik.

Igyekezék továbbá kiismerni a tanuló természetét, hajlamait és öröklött lelkületét. E munkája szerfelett nehéz, mert csaknem mindenik tanítványa értelme és szíve megnyilatkozásai, képzetei, gondolatai és érzelmei a szülői háznak, a szülők értelmi fokának, műveltségének és a népiskola szellemének megfelelően különböző természetűek. Azután a lehetőségig hozza összhangba azokat. Ezt óvatosan tegye, a helyes irányú nevelés céljának megfelelően igyekezék azokat átalakítani, nem pedig egy mindenikre alkalmas eljárás keresésével elnyomni...

Az iskola legyen folytatása a családi otthonnak. Tegye azt egy második otthonná a tanár az ő szeretete méltóságával, hogy lássa a tanuló tanáraiban szülői helyettesít...tanulótársaiban pedig megannyi testvérét...A tanár ereszkedjék le tanítványaihoz,...szegődjék munkatársává, érdeklődjék ügyei iránt...

Az iskola ma már nem lehet a tanulók börtöne és gyötrelmeik színhelye és a tanár nem lehet e gyötrelmek előidézője és e börtön őre. A szívnek az iskolában nagy szerepe van. A tanuló ismereteit legkönnyebben a szíven át szerzi meg. A tanár tehát

csak úgy lehet hivatásos nevelő, ha szívét is bele viszi a tanításba és az észnek szánt kemény munkát a rokonszenv melegével könnyíti és édesíti. A szóbeli tanítás éppen arra való, hogy ami a könyvekben hideg, nehéz és eltasztó, azt a tanár tegye vonzóvá és könnyűvé...A szeretet követelménye az is, hogy a tanár sokat adjon a gyöngéd lelkű, ártatlan szívű, jó érzésű tanulókra még azon esetben is, ha a tanulásban gyengébbek; többet érnek ezek a jó eszű, de ingatag jellemű, erkölcstelen tanulóknál." ³

Az 1908-1909-es tanév évzáró ünnepélyén tartott beszédében Pap igazgató értékes tanácsokat ad a tanulóknak: "Mindenek előtt tanuljatok meg tanulni. A tanulni tudásnak kellékei vannak. Naponként szerzett ismereteiteket folytonos gyakorlással igyekezzetek megerősíteni, állandósítani, azokat tudjátok újjakkal gyarapítani. Tanuljatok szorgalmasan, szívesen és jó kedvvel, nem az iskolának, hanem magatoknak és az életnek tanultok. A tanulásban a felületességet, a hézagot kerüljétek. Úgy fűződnek egymáshoz az egyes tárgyak részei, mint a láncszemek, ha lelkiismeretlen munkát végeztek...a tudás fonala megszakad. Nagy nehézségre találtok. Előáll az értelmetlenség. Szajkó módra lesztek kénytelenek tanulni. Így pedig csak ideig-óráig szóhalmazra, nem tudásra tesztek szert. Az eredménytelenség, melyhez így saját hibátokból juttok, elveszi kedveteket...mindenik tárgy iránt közönyösek lesztek. Itt még nem álltok meg, a hanyatlás útján tovább mentek...végül elfásultok, elbuktok...a középiskolából távoznotok kell, másfelé kell menjetek szerencsét próbálni. Ezekből még igen könnyen az a baj is származhatik, hogy más pályán sem fogjátok szeretni a munkát, mert aki a könnyelműség, a tétienség útjára lépett, az nagyon nehezen tud erről jó útra térni." ⁴

Az egyes tantárgyak fontosságáról, szerepéről is olvashatunk véleményt: "A nemzeti nyelvnek csodatevő ereje van. Ezen jut kifejezésre egyesnek és nemzetnek öröme, bánata. A szó hatalmával egész nemzeteket lehet felrázni a tétlenségből és minden téren, társadalmi, nemzeti életben bámulatos eredményeket lehet elérni...Nyelvében él a nemzet. Légy tehát intézetünkben édes anyanyelvünknek lelkes mestere, ismertesd meg tanítványaiddal annak nagyságát, a benne rejlő nagy nemzeti erőt...Tanítványaidat...építsd nyelvben, erősítsd jellemben, igazi, izzó hazafiságban" -, hangzott az igazgató tanácsa a magyar-latin szakos tanár beiktatása alkalmával 1911. május 14-én. A továbbiakban Pap Mózes így folytatta beszédét: "A nyelvet is lelkesedéssel tanítsd, nyitsd fel vele a régi római nagyságot, mutass rá az emberi nagyságra, a jellem, az igazi hazafiság örök klasszikus példáira. Tartozzál mindig azok közé, akik a középiskola tudományos színvonalát féltik. Minél több eszközt adjunk tanítványaink kezébe, az életben aztán válogassanak belőlük." ⁵

Nagy Lajos tanár 1911-ben a rajztanítás fontosságáról így vélekedett: "A rajz nem öncél. A rajzolás mindig eszköz...Mint eszköz alkalmas arra, hogy magunkat másokkal megértessük...Megérteni valamely ismeretlen szerkezetű dolgot is, a figyelmet folyton rögzítő rajzolás során lehet. Egy falevél alakja, egy táj fekvése, egy gép, egy épület tectonikája csak addig érthetetlen, míg le nem rajzoltuk...Alkalmas a rajzolás a kedély fölvillanyozására is...Vagy nem fölemelő hatású-e a festészet legtöbb nagy alkotása? Van-e hazafias szív, mely a Munkácsi »Honfoglalás«-aelőtt nem forr hevesebben; ...Madarász 'Hunyadi László a ravatalon'-ja gyermekkori emlékeim között soha nem mosódó erővel irányítja most is teljes ellenszenvemet a Hunyadiak »gyilkosai« ellen." ⁶

Változatos módszerek, eljárások bevezetését javasolja Pap igazgató az 1913/14-es tanévben: "A kötelező olvasmányaikban is irányítani kell őket, hiszen ezek ma már nem a tanulók szórakoztatására valók, hanem a tanítás támogatása szolgálatában kell, hogy álljanak, annak kiegészítő részei kell, hogy legyenek, mert az ismeretek, a tananyagok megszorodásával lépést tart és mindinkább igaz marad az a felfogás, hogy a leckeórákon mindent megtanulni nem lehet. Szolgálják az önképzőkörök is a szakismeretek gyarapítását...Továbbá be kell vezetni a labora-

tóriumai órákat és ezeken végzett kísérleteket...A rendkívüli tárgyak gondosabb felkarolása szintén egy jó alkalom az életismeretek szaporítására." ⁷

"Keresve keresse a tanár az alkalmat a leckeórákon kívül is tanítványával való érintkezésre. Alkalmasak erre a más célból [is] tett tanulmányi kirándulások" ⁸ - olvassuk az igazgató 1908. április 11-én Tordán tartott előadásában. És mintha erre a felhívásra válaszolna dr. Szolga Ferenc, a gimnázium nagynevű természettan tanára. Három éven át gyűjtötték a pénzt különböző rendezvények szervezésével egy Budapest-Balaton-Fiume útvonalú tanulmányi kiránduláshoz. A kirándulás nem egy-két szaktanár ügye volt csak, hanem az iskolai oktató-nevelő munka egy fontos láncszemének tekintette a gimnázium vezetősége. Ezt igazolja az, hogy a két kísérő tanárt - Dr. Szolga Ferenc, Péter Lajos - igazgatósági javaslatra az Egyházi Képviselő Tanács bízta meg. A kísérő tanárok a 26 résztvevőnek tájékoztató előadásokat tartottak és utána indultak útnak 1911. május 27-én. ⁹

A sokoldalú képzésről, annak fontosságáról így vélekedett évi jelentésében Gálfalvi Samu igazgató 1932-ben: "Vajon ártott-e és árt-e az Amerikából hozzánk átjövő lelkészek reputációjának az, hogy az egyik képzett technikus és sofőr, a másik talán ügyes műasztalos vagy elektrotechnikus és így tovább. Nálunk is éppen, mint Amerikában, minden intellektuel pályán működő egyénnek értenie kellene valamely mesterséghez is, mert így sokkal nyugodtabb és függetlenebb lehetne, s a társadalmi konszolidáció megvalósítását is sokkal eredményesebben szolgálhatná." ¹⁰

Az iskolák előtt álló feladatok-elvárások teljesítése megfelelő felkészültséggel rendelkező pedagógus-egyénségeket követel. A tanárképzés feladatait így fogalmazta meg Pap Mózes igazgató: "A jövő tanármenzédéket a mainál több oldalúan kell nevelni, hogy bírjon több oldalú ismerettel, aeszतिकai ismeretie éppen bővebben legyenek...olyan tanármenzédéket kell nevelni, mely ne csak tudjon, hanem művész legyen ismeretie közlésében, bírjon minél több gyakorlati ismerettel." ¹¹ Tömören fogalmazza meg tanári székfoglaló beszédében 1907. október 5-én Gálfalvi Samu a magyar nevelők feladatát: "A magyar nevelőnek nem tömeget, hanem öntudatos, önértzetes, magát kormányozni tudó szabad egyéneket kell nevelni..." ¹²

Féltik az igazgatók a középiskolát az új irányzatok esetleges "ártalmaitól", de nem ellenzik a reformokat.

Amikor az Egyházi Főtanács 1899/3. számú határozatával megszünteti az 1813-tól létező seniori rendszert, Sándor János igazgató így ír "A gimnasium 1899/1900-évi története" című értékelőjében: "Hogymár az új rendszer eredményesebb lesz-e? annak taglalásába most nem bocsátkozunk. A különböző idők kívánalmái állítják fel a mérleget! Azon fog aztán kitűnni, hogy emelkedés vagy esés lesz-e? A régi mérleg azt mutatja, hogy akkor kevesebbet tanítottak, de többet tanultak, alaposabbak voltak; az erkölcsben szilárdabbak, a munkában fáradhatatlanabbak, kitartóbbak; a tisztességben, szerénységben kitűnőbbek; a nagyok, az érdemesek iránt figyelmesebbek. Isten félelmében előljártak. Hogy az új mérleg, melyet a megújult idők állítanak fel, mit mutat a jövőben, erősebbnek, gazdagabbnak, egészségesebbnek tünietie-e fel nemzetünk az elődökkel szemben, azokat majd mások mondják el." ¹³

Szakértelem, felelősségtudat, a középiskolák sorsa iránti aggodalom csendül ki Pap Mózesnek az unitárius tanárok értekezletén 1911. május 13-án, a reformjavaslatokkal kapcsolatosan tartott előadásából, és értékes tanácsokat is ad: "A középiskola tudományos színvonalát meg kell védelmeznünk. Ma, amikor a középiskolai túlterheltséget annyit hangoztatják, ne halmozzuk össze a tantárgyakat, a középiskolai szakirány túlhajtásától óvakodjunk... A túlterhelést leginkább úgy kerüljük el, ha a fősúlyt nem a tananyagbeli mennyiségre, hanem a minőségre fektetjük, csak a szükségeseket tanítjuk meg. Keveset és jól tanítsunk." ¹⁴ A továbbiakban hangoztatja, hogy szükséges a vizsgák - különösen az érettségi - megszervezésének módosítása, de eltörlését semmiképpen sem helyesli. Mintha érezte volna, hogy a hozzá nem értő irányítás tönkre fogja tenni a középiskolát. "A

középiskolai oktatást szakemberek irányítsák. Útját igyekezzünk állni, hogy annak ügyeire a laikus emberek döntő befolyást gyakoroljanak." ¹⁵ A régi és az új viszonyának elemzésére visszatér Pap igazgató a gimnázium új épületének építése során, a régi iskolaépület - melynek felemelése 1805-1876 között az egész Székelyföldet mozgósította és egy kis nép nagy küzdelmét jelentette azért, hogy önerejéből egy új "tanodát" emeljen: *"A múltat visszaszárni nem akarom, de annak tisztas tradícióit megbecsülöm, azokhoz ragaszkodom, azokat szeretem magammal vinni életem egész folyamán. Egészségesebb dolognak tartom a jelent a múlthoz kötni, a jövőt a múlton és a jelenen építeni föl. Csak javunkra válik, hogyha a múlt időkben jóknak, beválóknak bizonyult elveket, igazságokat, szokásokat oktatásban, nevelésben, viselkedésben, életmódunkban, életrendünkben folyton fönntartjuk, azokat követjük, gyakoroljuk, érvényre juttatjuk. A lassú és a folyamatos haladás mindig, mindenben célravezetőbb, mint a múlttal teljes szakítás, annak eldobása, azzal való teljes leszámolás és mindenben új eszméknek, az új irányzatoknak, a túlmodernizmusnak feltétlen, meggondolás nélkül való behódolás."* ¹⁶

A reformok szükségességéről - egy év múlva - így ír: *"Oktatásügyünknek is folyton fejlődnie, a korral haladni kell. Középiskolai oktatásunk törvényeit, rendszerét, tantervét sem lehetett...hosszú időre megállapítani a múltban sem és nem lehet a jövőben sem. Új célok, új irányzatok, új életviszonyok, új társadalmi kérdések napirendre kerülése, a tudományos téren elért újabb, még újabb vívmányok, a tananyag felszaporodása föltétlenül megkövetelik oktatásügyünk fejlődését, szerintük való átalakulását...Nem rombolásról, hanem kiépítésről lehet szó...Ha valahol, akkor az oktatásügy terén is a tisztas tradíciók kíméletet parancsolnak. Középiskolánkban pedig számos régi tradíciója van, melyek folyton áldáshozók voltak. E tradíciók a reform keresztülvitelénél megkímélendők."*

Az életviszonyok nagyon átalakultak, a megélhetés a réginél sokkal többoldalú ismeretet igényel a melegtől. Ma nem az erő, hanem az ész uralja a világot. A természettudományok meglepésszerű hódításai nagyon átalakították az emberek életmódját, foglalkozását, megváltoztatták a nagy mindenség arculatát... Ezek előtt szemet hűyni nem szabad... Meg kell, hogy nyitsuk tehát az új ismeretek előtt a középiskolák küszöbeit, különben eltörpülünk, megsemmisülünk, a haladó kor félrelök útból, mint a haladás eszközeit nem ismerő, azokkal bálni, élni nem tudó törpéket. Reformáljunk hát, de reformunk óvatos, céltudatos legyen." ¹⁷

A Muis et virtutibus - Egy véka tudomány mellé egy köböl erkölcs - kezdettől fogva alapelv volt a székelykeresztúri unitárius gimnáziumnál. Ez tűnik ki az iskola történetének nagyon nehéz szakaszában ötven évig igazgatóskodó (1813-1863) Koronka József, az iskola második rektor-professzora - és egyetlen szakképzett tanára ebben az időben - székfoglaló beszédéből is, amelyről így emlékezett meg Sándor János: *"Koronka József beiktatása 1813. sep. 8-án történt de. 10 órakor kezdődőleg, a sz-keresztúri unitárius templomban. Székfoglaló beszédét három pontra osztotta: először tárgyalta: mi a nevelés, hozzátevén annak szükséges feltételeit; másodsor a tudományos nevelést és annak hasznait és harmadsor a jó erkölcsben való nevelést is."* ¹⁸ Jó negyedszázad múlva egy volt tanítvány is így jellemzi az iskolát. Jakab József a történész Jakab Elek - aki szintén Székelykeresztúron végezte a gimnázium első négy osztályát - testvére, 1830-1839 között volt a gimnázium tanulója. Szentgericén Tiboldi István tanítványa volt. Már Kolozsváron tanuló bátyja hatására nagy szerepe volt a gimnázium olvasó együletének megalakításában 1837. november 7-én. Szüleinek 1839. szeptemberében Kolozsvárról írt levelében a keresztúri gimnáziumi évekre gondolva, hálás köszönetet mond, hogy verejtekük árán is őt *"a szép erkölcsök és tudományok iskolájában nevelteti"* ¹⁹ nem fősvénykedtek.

Az intézet nevelő szerepét többször hangsúlyozták igazgatók-tanárok:

Sándor János, 1904. szeptember 4-én tartott évnyitó beszédében így szól a tanulókhöz: *"Ez intézet a tudományoknak, a művelődésnek egyik felszentelt csarnoka. Minden bünt, vétket, restséget, hanyagságot levetközve lépjétek ennek küszöbére. S azzal a szent elhatározással járjatok ennek termeiben, hogy méltó növendékei és őseitekhez hasonló utódok kívántok lenni. Ennek híre-neve és a tettek kölcsönösen emelik egymást, míg könnyelmű, hanyag, bűnös éltetek, munkátlanságtok alászállítja ennek színvonalát. Sohase feledjétek, hogy bármely intézmény csakis a munkás, szorgalmas, erényes életű emberek környezetében virágzik, míg az ellenkezőleg hatók kezei között elenyészik."* 20

Pap Mózes "Intézetünk" cím alatt ezeket írja: *"Intézetünk 120 éves múltja alatt a legnemesebb célok szolgálatában állt, szolgálta az unitárius egyházat, a hazát, a Székelységet, a közművelődést, e város és a vidék társadalmát."* 21

Minden időszakban elsődleges volt a fiatalok helyes erkölcsi nevelése, személyiségformálása. *"Munkaszeretet, kötelességtudás, erős jellem, tiszta, vallásos, erkölcsös élet legyenek a legszebb erényeitek, ezekben folyton előre törjétek."* 22 - figyelmeztet Pap Mózes 1913-ban.

"Mindig igazat tenni, igazat mondani!" - figyelmeztet Sándor János évzárói beszédében 1898-ban. *Ez legyen vezérelvetek az egész életen keresztül! Ne higyjétek, hogy hamissággal, csalással is szerezhető boldogság. Rövid ideig tartó sikert eszközölhet, de valódi, tartós sikert, valódi boldogságot csak a becsületesség adhat."* 23

Pap Mózes így szól a tanulókhöz évzáró beszédében 1909-ben: *"Tudjátok meg azt is, hogy legerősebb támaszotok lesz az életben tiszta erkölcsötök, tiszta jellemetek, igazi ésszerű vallásosságotok. Többet ér a tiszta erkölcs kevés tudással, mint a sok tudás kevés erkölcsi alappal, az erkölcs nélkül való tudás éppen kárára válhatik a közjónak, az emberiségnek."* Ugyanebben a beszédében figyelmeztet: *"A részegeskedés sodorja belé az embert a legtöbb kellemetlenségbe, majd a bűnök fertőjébe, hanyaggá, könnyelművé teszi. A részeges ember átka magának, övéinek és a társadalomnak."* 24

Életét az iskolának szentelő Pap Mózes igazgató tanári beiktatásuk alkalmával (1911. május 14) a következőket tanácsolja fiatal kollegáinak: *"Elvben, hazafiasságban kitartó ifjakat neveljétek. Szép szóért, meleg kézzsorrításért, erőltetett mosolyért, kápráztató környezetért, a közügy rovására való egyéni boldogulásukért elvüket, meggyőződésüket fel ne adják, meg ne tagadják, egyéni jólétért hazafiatlan szolgálatokra kaphatók ne legyenek, vak eszközökül senki emelkedésére ne szolgáljanak... A tanár és a tettei soha el nem választhatók egymástól."* 25

Gálfalvi Samu igazgató figyelmezteti a tanulókat évzárói beszédében a kötelességteljesítési fontosságára (1929. június 26): *"Úgy tetszik nekem kedves ifjúság, hogy az iskola Vesta templomához hasonlítható. Itt is örök tüzet ápolnak: a tudásnak, amely szárnyat ad a léleknek, hogy felrepüljön a hitvány rögök közül, és a hitnek, amely megfékezi a túlmasgasba csapongó szárnyakat, nehogy Daedalus és Ikarus sorsa érje az elbizakodott tulajdonost. És ti, kedves ifjúság, [...] ezen tűz ápolására rendelt és elkötelezett csoportja a kiválasztottaknak, vajon híven teljesítettétek-e szent kötelességeket? Vajon nem voltak-e köztetek is hanyag őrzői az isteni szikrának... A szent tüzek kialakása veszedelmet jelentett az államra az ókoriak hite szerint. Vajon nem az-e ma is?"* 26

Hasonló szavakkal figyelmeztette a tanulókat kötelességükre Sándor János igazgató is - közel négy évtizeddel korábban, 1904. szeptember 4-én tartott évnyitó beszédében: *"A titeitek áldoznak érettetek. A haza, az egyház támogatást vár tőletek. Vesztek, tehát adnotok is kell. Ez a dolog természetéből önként következik. De hogyan adjon az, akinek semmije sincs? Isten őrizzen titeket ily szegénységtől! Segéljen, hogy gazdagok lehessetek tudományokban, erkölcsben! Hogy szóval, tettel letörleszthessétek azt a tartozást, amelyet az emberiség szentebb ügye kíván s megvár és jogsan követel tőletek."* 27

Talán ma időszerűbbek Gálfalvi Samu igazgató szavai, mint elhangzásuk idején (1929. június 26): *"Éppen mint a Vestas templom penetrálójában az istennő papnöi, mi is örünk egy Palladiumot, a múltból átmentett, talán egy kissé megkopott, de mégis szent örökséget: a becsületet. Lehet, hogy a mai könnyen gondolkozó kor szemében mint sok másnak, ennek a drága kincsnek is leszállozt az értéke; lehet, hogy a becsületről alkotott fogalom idők folyamán módosult; egy azonban kétségtelen, hogy aki azt elvesztí, ma is hitvány és megvételre méltó, éppen úgy, mint valaha. Ne bánjatok hát könnyelműen e szent örökséggel!"*²⁸

A nemzeti öntudat erősítése, a fennmaradás kérdése minden időszakban foglalkoztatta az iskolának nevelőit: *"Vajon mik lennének azok az eszközök, feltételek, melyek nemzetünk számára mai hazánkban egy második, sőt egy harmadik ezred évet is biztosítanak, honnan, kitől nyerhetnénk erre nézve útmutatást"* - írja a millennium küszöbén Pap Mózes tanár - *"Szívem azt súgja nekem, hogy ez eszközök, kellékek egyfelől azok, melyek nemzetünket már-már egy ezredév végére vezették: a nemzeti szívósság, kitartás, tiszta önzetlen munkásság, a nemzeti nyelvnek, szokásnak, jellegnek épségben tartása, történelmünk nagy alakjai példáinak követése, a kor, a művelt európai nemzetek haladását hirdető nagy eszméi előtt szemet nem hunyás, ezek elől el nem zárkózás, s mindenek felett a lángoló hazaszeretet, másfelől a testnek a szellemnek párhuzamos művelése."*²⁹

Egy évtized múlva Sándor János igazgató így szól az iskola diákjaihoz: *"Nektek ezerszerte inkább kell többszörözni fizikai, erkölcsi, szellemi erőteteket, értéketeket, mint más nagy nemzet, nagy felekezet fiainak. Egy nagyszámú nemzet vagy felekezet tagjai közül, ha tétlenek is némelyek, még megengedhető. A tizek, vagy százak hanyagsága mellett a milliók tevékenysége fenntartja az egyensúlyt. Nem így nálunk! Közülünk minden egyes tíz, vagy száz ember tevékenységével kell, hogy bírjon. Tehát nem két, hanem száz kézzel is kell dolgoznunk, ha meg akarunk élni s tisztességesen megállni a más nemzetek, felekezetek sorában."*³⁰

A Széchenyi emlékünnepelezen tartott beszédében Pap igazgató szintén konkrét tanácsokat ad a nemzeti felemelkedés, fennmaradás érdekében: *"Nemzeti nyelv nélkül nincs nemzeti haladás, nincs nemzeti hatalom. Tanuljatok szorgalmasan, hogy műveltek legyetek. Idegen nyelvismeretre is szert tegyetek. Kulcsa ez a művelt nemzetek műveltségéhez jutásnak. Nemzetgazdaságunk fejlesztésének, földművelésünk, iparunk, kereskedelmünk előrevitelének is lelkes harcosai legyetek. Csak az az állam lehet hatalmas és az a nép lehet boldog, melynek erős közgazdasága van. A nemzet anyagi gazdagságát föltartóztatlanul követi a politikai szabadság, a nemzeti függetlenség... A békés úton való fejlődésnek... hívei, művelői legyetek, de ne lemondással, hanem a nemzeti jogokhoz való szilárd ragaszkodással."*³¹

Érdemes elgondolkodni Marosi Gergely igazgató 1867. december 14-én elhangzott szavain is: *"Valamely nemzetnek szabadságot a papíroson egy pár sorból álló törvényezik adhat, de szabadságra képessé és méltóvá s ennek birtoklásában állandóvá akármelyik nemzetet csak az értelmi és erkölcsi tisztaság, érettség, csak a kor- és célszerű s hazafias irányú nevelés által nyert anyagi és szellemi életrevalóság és jellemzilárdság teheti... A magyar tanítézeteknek - főleg Erdélyben - most inkább, mint valaha az a rendeltetésök, hogy kettőzött erővel s igyekezettel terjesszék a magyar értelmességet, szabadelvűséget és nemzeti szellemet."*³²

Ebben az iskolában, ahol nemcsak a tudomány, hanem az erkölcsi nevelés is hajlékra talált minden időben, a szellemet mindig a legnagyobb demokratizmus uralta. *"Sem faji, sem felekezeti tendenciával nem akart nyomást gyakorolni a tanítványok seregére"* (Gálfalvi Sámuel). Az 1897/1898-as tanévzáró ünnepelezen a történetíró igazgató, Sándor János így vélekedik erről a kérdésről: *"Többen vannak köztetek, akik nem unitáriusok... Krisztusi szeretettel ölelünk titeket is éppen úgy, mint hitfeleinket. Nem azt kerestük, ami tőlünk elválaszt, de azt, ami minket*

egymáshoz közelebb hoz. *Vannak olyanok is, akik nemzetiségre nézve tőlünk különböznek. Egy hazának vagyunk gyermeki mindnyájan. Ez állott és áll mindig szemeink előtt. Gyűlöletet részünkről nem tapasztalhattok s nem is fogtok tapasztalni. Ez intézet falai közt a békés együtt élés céljára törekedtünk s arra is fogunk törekedni mindig. A hazaszeretet közös kincsünk lehet. Nem foglaljuk le csak a magunk részére. Ti se foglaljátok le! Ne osszuk meg, de közösen, egyforma osztatlan szeretettel csüngjünk hazánkon.*"³³ Ebben az időszakban az iskola tanulóinak 12-15%-a más nemzetiségű volt. Pl. az 1894/1895-ös tanévben 11 román, 4 német (egy évvel korábban 6) és 7 izraelita volt.

Az iskola vezetésében is mélységes demokratizmus érvényesült: az igazgatót úgy tekintették, mint "első az egyenlők között". A goldbergi Trotzendorf rendszere, mint a többi protestáns felekezeti iskolák módszerére, úgy az unitáriusokéra is nagy hatással volt: A tanulók soraiból az iskola vezetésébe beválasztott szerveken keresztül maga az ifjúság is érdekelt volt a rend, a fegyelem, tisztaság fenntartásában, a közvagyon megőrzésében. A tanulók közül kerültek ki a seniorok, a bentlakás felügyelői, a csend és rend őrei; az éji őrökre felügyel az iskola gazdája (oconomus). Ezt a tisztséget sorra egy hétig viselik. Ő vigyázott az iskola vagyonára és a tisztaságra. Az ők (oconomusok) feladata volt a kapuk nyitása és zárása is, valamint a közmunkák szervezése. Hányszor hangzott az építkezések hosszú évtizedeiben "exeat prima pars" vagy "exeat secunda pars", munkára küldve az egyes tanulócsoportokat! Az igazgató által kijelölt hospesek voltak a szobafőnökök, akik a szobák csendjére, tisztaságára vigyáztak. Az igazgató minden évben a tanulók előtt ismertette az intézet törvényeit, ha fegyelmi kihágások történtek, azok megoldása a juratusok karára tartozott. Ez a fórum szabta ki a szükséges büntetéseket is.³⁴

Szentmártoni Kálmán történelemtanár, az iskola későbbi igazgatója, így vall a demokráciáról "A demokrácia" című értekezésében: *"A demokrácia szó azt jelenti, hogy népuralom. Ez világosnak látszó, homályos fogalom. Ma, évezredes megtisztulás után, a demokrácia jelenti az egyéni érdem megbecsülését, tekintet nélkül az illető származására és vagyonára. Az iskola a maga életével megközelíti a demokrácia tiszta eszméjét. Tévedés azt hinni, hogy a demokrácia egyenlőséget jelent. A demokrácia a belső érték szerint való osztályozás... Demokratikus az az állam, ahol a tisztességes munka megkapja a maga erkölcsi és anyagi jutalmát."*³⁵

Az iskola hagyományos demokratikus nevelési szellemének erősítését szolgálta Orbán Balázs első alapítványa. Az 1876. augusztus 12-én Korondon keltezett alapítványleveléből kitűnik, hogy az 500 forint értékű alapítványból minden osztályban - öt osztályos gimnázium volt a keresztúri ekkor - évente ki kell osztani a száz-száz forint kamatjának megfelelő összeget *"a legjelesebb tanulónak nemzet és vallás különbség nélkül ösztöndíjként."* A jelölés minden évben az alapítólevelben előírt módon történt: a tanulók osztályonként titkos szavazással jelöltek 3-3-at, ezt követően az osztályban tanító tanárok, az igazgató részvételével - szintén titkos szavazással - döntik el, ki a legérdemesebb az ösztöndíjra. Ezt a nemes rendelkezést az iskola becsületesen tiszteletben tartotta mindig: az Orbán Balázs díjat sem nemzetiségi, sem felekezeti és semmi más szempont alapján ítélték oda, hanem a nagy adakozó akarata szerint: kapja a legjobb! Így többször az iskolában tanuló román nemzetiségű tanulók kapják meg - s ez az iskolában meghonosult szellemnek megfelelően természetes volt - az értékes díjat. Giurgiu Octavian, aki VI. osztályos korában az Orbán Balázs alapból 20 koronát kapott, később, mint a brassói tankerület inspektora, büszkén emlegette az 1927/1928-as tanévben az iskolánál tett hivatalos látogatása során, hogy az 1911/1912-es tanévben neki ítélték oda osztálytársai az "Orbán Balázs" díjat, amit ő nagyon találóan a "becsületesség jutalmának" nevezett.

A kereszttúri gimnázium növendékeit nem zárta el hermetikusan a külvi-
lágtól, az élet realitásaitól, hanem tudatosan készítette fel arra, hogy a taninté-
zetet elhagyva bárhol helyüket megálló emberek legyenek. *"Miniszterek, püspökök
mindnyájan nem lehettek, de igen életrevaló, becsületes és számottevő emberek"* ³⁶
- mondta tanévnnyitó beszédében Sándor János igazgató 1904. szeptember 4-én.

Pap Mózes több mint nyolc évtizede elhangzott szavait érdemes ma is
figyelmesen olvasni: *"Az ésszerűség azt parancsolja, hogy életünket az élet körülmé-
nyeinek, szükségleteinek megfelelően rendezzük be, magunknak olyan életmódot,
foglalkozást válasszunk, amely tehetségeinknek leginkább megfelel, mellyel legjob-
ban beilleszkedhetünk a társadalom egyik vagy másik rétegébe, és amely nekünk
tisztes megélhetést biztosít... A régi egyszerűséget hiába keressük. Ruházatunk,
életmódunk, háztartásunk, megélhetésünk, javainknak gondozása, művelése és mű-
veltetése a réginnél jóval költségesebb. Ezek mellett az állam háztartás és a társada-
lom majdnem erőnket felülmúló kötelességeket, terheket ró ránk. Bevételeink
kiadásainkkal nincsenek arányban, a kettő között a számtani fordított viszonyra egy
világos példát találunk. A mai időben nagyon egyoldalú és szűklátókörre vall az a
gondolkodás, amely csak a tudománynak, de nem egyszerűségnek és életnek is akar
nevelni. A mostani gondolkodásunk és cselekedeteink mellett elég erősek leszünk-e
arra, hogy a fennálló nehéz viszonyok közt magunkat és nemzetünket fenntarthat-
suk? ... Tele vagyunk balítéletekkel, szeretjük az úrhatnamságot... az embert még ma
sem az ő becsületes munkája szerint értékeljük. Még ma sem jutottunk el a huma-
nizmus azon magaslatára, melyről az embert munkájáért kellően értékelni tudnak...
A tudományos, a hivatalnoki pályának minden pálya fölött fölényt, elsőséget tulaj-
donítunk... A tudományos pályán túlsúlyosság van. Roppant nagy e téren a verseny,
az életküzdelem... A protekció uralja a helyzetet, sokszor emiatt a széptehetségek
mellőzöttek, háttérbe szorulnak; a léhák, az üresek boldogulnak, előremennek.
Sokan nem jutnak kenyérhez, szellemi proletárok, a társadalom heréi lesznek... Ez
állapoton segíteni kell. A foglalkozásnak különféle irányokban keressük a megélhe-
tés útját, a különböző életirányokkal barátkozunk meg. A munkát ne szégyelljük...
Írányadó az emberek értékelésénél a becsületes munka legyen."* ³⁷

Az iskola szerepéről a helyes pályaválasztás terén így vélekedett Pap igazgató:
*"Nemcsak a tudományos pályán lehet boldogulni. Az életpályák számosak... Boldog az,
aki tehetségének és hajlamának megfelelő életpályára léphet. De ne feledjétek, hogy
mindenik pályára az iskolából kell kiindulni. Itt kell megszerezni a kellő értelmi művel-
tséget, mint bármely pályán való érvényesülhetőség és az igazi szaktudás elengedhetetlen
feltételét. Igazi szaktudás kellő értelmi műveltség nélkül el sem képzelhető... A közép-
iskolában hasznosan eltöltött évek alatt szerzett tudásotok, általános műveltségetek végig
kísér bármely pályátokon, belőle folyton táplálkoztok, erőt merítetek, észre sem veszitek,
de mégis benne éltek, benne mozogtok."* ³⁸

A székelykereszttúri gimnázium jelentősen hozzájárult az unitárius értel-
miség neveléséhez is: működésének első évszázadában a Magyarországon levő
108 unitárius lelkész közül 71 (65,7%); a kolozsvári, tordai, kereszttúri gimnázium-
umban működő 39 tanár és tanító közül 21 (53,8%); a 84 énekvezér, néptanító
közül 51 (60,7%) ebben az intézetben tanult.

1897. november 16-17-én hivatalos látogatást tett a gimnáziumnál Kuncz
Elek, kolozsvári tankerületi főigazgató, és a kiértékelő értekezleten megelégedé-
sét fejezte ki: *"hogy az oktatás, fegyelmezés, rend, tisztaság jól alakultak. Jóleső
érzessel látja, hogy a tanári kar, a tőle kitelhető módon, egész hévvel igyekszik
feladatának megfelelni, az ifjúságot törekszik nevelni, hogy az majd az életben a reá
váró feladatnak kellően meg tudjon felelni."* ³⁹

Szemléletesen ábrázolja évvárói beszédében (1933. június 18.) Szentmár-
toni Kálmán igazgató a kor uralkodó szellemének hatását az iskolai nevelésre:

"Korunk szelleme túl reális, ami ellentétben van a gimnáziumi iskola-típus által hirdetett ideális étellel, s ezért korunkban a nevelőkre nagyon nehéz és hálátlan feladat vár. Hiába tagadjuk, mert a tudományoknak a csillagokig emelésével is, még napjainkban is - homo homini lupus. A becsületes embert maholnap nem tartjuk normálisnak. Munka, tudás, szorgalom nem kizárólagos értékek, s boldog csak az lehet, akit nem látnak meg... Azt látjuk, hogy a mai korszak csak az anyagi jó megszerzésére törekszik, pedig a boldogsághoz az erkölcsi javak megismerése és megszerzése is szükséges, s az egyes intézmények arra vannak hivatva, hogy ezekre az emberiséget megtanítsák... Sajnos méltán róják fel, hogy a mai ifjúságban a tudás mellett, nincs igazi eszményiség... A XIX. század eszménye az ész ember, de a társadalom szempontjából szinte fontosabb az erkölcs... Ezért meggyőződéssel hirdetjük, hogy a harmonikus ember kialakulására nemcsak az elmét, hanem az érzelmet, a szívet is nevelnünk kell." ⁴⁰ A következő tanév évzárói beszédében (1934. június 24.) a társadalom hatására újból figyelmeztet a személyiség formálásában és hangsúlyozza a szülők szerepét, a család és iskola kapcsolatának fontosságát a nevelés hatékonyságának fokozásáért: "Az iskola megteszi a maga feladatát s nemcsak ismereteket közöl, hanem igyekszik az induló életet megtölteni erkölccsel, erénnyel s örökké tartó igazságokkal, de a gyermek nem elszigetelten nő fel; szülők, tanárok igen gyakran másképpen beszélnek, mint ahogyan cselekednek, s ezt látja és megérzi a tanuló, aki impresszióit a valóságos tényekből veszi, s az iskola nemes cselekedetekre való buzdítását csak szóoklati gyakorlatnak tekinti. Kétségtelen, hogy az ifjúság a társadalomban tanulja a hibákat és nehéz elképzelni, hogy az ifjúság erkölcsökben gazdag legyen, mikor a nem ifjak közt annyi bűnt és hanyatlást észlel... Nem elég, ha az ifjúságnak csak tilalomfákat állítunk, hanem az iskola és a szülők által előre meghatározott program alapján kell munkálkodniuk, hogy a fiatalság lüktető energiáját helyes és hasznos útra tereljük... Sajnos mi eddig leginkább csak azt láttuk, hogy a szülők csak az iskolai év vége felé szoktak érdeklődni... A mi korunk nevelése azért sem lehet egységes, mert századunk erkölcsi válságon megy át. Életünk minden vonatkozásában hiányzik az idealizmus, örökösen csak az anyagiak megszerzésére gondolunk. A mai kor ifjúsága is keresi az alkalmat, hogy kevés tanulással, kevés munkával, minél gyorsabban, minél erősebben éljen. Ezért kívánatos, hogy a szülők minél gyakrabban érdeklődjenek az iskola munkája iránt, s igyekezzenek gyermekeik nevelését minél hatásosabban előmozdítani s felügyelni szigorúan arra, hogy mit csinálnak, mivel foglalkoznak abban az időben, amit az iskolán kívül töltenek... Elhibázott és veszélyes a szülőknek az a felfogása, ha azt hiszik, hogy az ők hivatásuk megszűnt abban a pillanatban, amikor gyermekeiket valamelyik iskolába beadták, s még elhibázottabb és elítélendőbb azon szülők eljárása, akik ellentmondanak s kárhoztatják az iskola munkáját... Hiába szoktatja az iskola a tanulót, hogy higgyen a megváltoztathatlan igazságokban, higgyen az erkölcs, az igazság, a becsület, a tudomány uralmában, ha a család nem erősíti meg ebben a hitében." ⁴¹

A keresztúri gimnázium két évszázados története során döntő jelentősége volt a felekezeti különbség nélküli összefogásnak az építkezések és az iskola kifejlesztése mellett a szegénysorsú tanulók iskoláztatásában. Sok fiatal tehetség nem került volna felszínre, ha nem válik hagyománnyá a szegénysorsú, tehetséges tanulók megsegítése minden időszakban. Erre a célra külön alapítványokat létesítettek; a múlt század végén - 1895 - 37 alapítvány jövedelmét használhatták tehetségmentésre, ezenkívül pedig 8 alapítvány létesült iskolafenntartásra. Az alapítványozók között olyan nevek szerepelnek, mint Orbán Balázs, Berde Mózes (100000 ft). Jelentős volt a Derzsi János féle alapítvány is (80000 ft). A kolozsvári és tordai gimnázium tanulói mellett 50 keresztúri diák részesült "Berde-cipő"-ban.

A szegény tanulók megsegítésére 1909-ben hozta létre az igazgatóság a "Segítő Egyesületet", melyről az igazgató így írt évi jelentésében: *"A folyton nehezedő életviszonyok a taníttatást is egyre költségesebbé tették. A drágulási viszonyokkal koránt sem tart lépést a megélhetési források javulása, szaporodása. Szegény embernek maholnap merészség lesz még csak arra is gondolni, hogy tehetséges gyermekét saját erején középiskolában taníttassa. Az iskolának feladata ily viszonyok közt is lehetővé tenni a tehetségesebb szegény fiúk tanulását... Ily célból vette tervbe gimnáziumunk a segítő egyesület megalakítását. Az egyesület célja a gimnáziumba járó szegény tanulók, vallás- és nemzeti különbség nélkül való segélyezése... Igazgatóságunk az egyesületet nemes céllal létesíti. Szegény népünk tanulni vágyó, tehetséges gyermekei nagyobb segélyre szorulnak. Ezzel a jövőben is a mindennapiság köréből sok ifjú felküzdí magát és a hazának különböző hű, munkás és kötelességtudó fiai lesznek, bennük a haza, társadalom és egyházak sokat nyernek. Ellenestben otthon, a mindennapiságban maradnak és bennük sok tehetség elvész, értéktelenül hever, akárcsak mint a kibányászatlan maradt nemes fém."*⁴²

Az első világháború után az alapítványok, amelyek - más segélyekkel együtt - lehetővé tették, hogy 1914-ig a tanulóknak nyújtott segélyek elérjék a 173 795 korona 42 fillért, elértéktelenedtek és elvesztek. Az egyházi birtokokat kisajátították. Így a tanulók megsegítésére - tandíj, konviktusi díj elengedése, jutalmazások - fordított összeg sokat csökkent. Viszont a tanulók megsegítésének gondolata tovább élt, új alapítványok, pártfogók jelentek meg.

Felbecsülhetetlen segítséget jelentett az unitárius gimnáziumnak ebben az időszakban az 1926. május 29-30-ra szervezett Véndiák-találkozó, ahol egy egymillió lejes alapítvány létesítését határozták el, és a közvetlen eredmény 232 ezer lej lett az alapítvány keretében a szegény diákok segélyezésére.

A konviktusi segélyezés 1926-1941 között: adományokból és alapokból: 958 473 lej; konviktusi gazdálkodásból: 2 146 523 lej.

A diáksegélyezés egy újabb formája valósult meg az 1940-es évek elején, a falusi tehetségmentés-akción belül. Kezdeményezője a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, mely felállította az Országos Magyar Falusi Tehetségmentő Akció Központi Bizottságát. Ez minden középiskolában ösztöndíjat biztosított 6 jóképességű, de szegény sorsú falusi gyermeknek. 1942. május 28-29-én megalakult a helyi intézeti versenyvizsga bizottság Killyéni Imre igazgató elnöklétével, melynek tagjai Lőrinczi László, Árkosi László, Barabás Vilmos, Patakfalvi Sándor tanárok.

A jelentkező 14 tanulóból négyet irányítottak a gimnáziumba. A bentlakási segély is megnövekedett ez évben, 157 tanuló közül 90 részesült belőle 10387 pengő értékben; a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1800 pengőt utalt ki a Dél-Erdélyből menekült tanulók részére; az egyházi főhatóság által létesített Berde Bizottság pedig 770 pengővel segélyezi a diákságot.

Az 1942/1943-as tanévben a Falusi Tehetségmentő Járulék-Alap költségén 5 tanuló végzett nagyon jó eredménnyel. A versenyvizsgán 16 tanuló közül 8-at nyilvánítottak tehetségesnek, ebből hármat irányítottak a gimnáziumba a következő tanévre. Ugyanezen tanévben 2 szegénysorsú gyermek tanult a dunavecsei járás költségén (501 pengő); a Tehetségmentő Járulék-Alap 200 pengő; a Berde Bizottság 1355 pengő segélyt biztosított.

A képességmegállapító vizsgákon azt tapasztalták, hogy sokkal több a tehetséges szegény gyermek, mint amennyit az Országos Tehetségmentő Mozgalom és az Egyházi Berde Bizottság támogatni képes. Így született meg a tehetségmentő munka kiszélesítésének gondolata az iskolánál, és pedig újból társadalmi hozzájárulással. Megalakult a "Szekelykeresztúri Gimnázium Gyámszülői Közössége" a fent említett neveltetési akciók keretéből kimaradó szegény, de tehetséges gyermekek taníttatásának céljából. Megértő és lelkes embereket kerestünk - írja

Killyéni Imre az 1942/1943-as jubileumi évkönyvben -, akik jó kedvvel kötelezik magukat arra, hogy tetszés szerinti havi hozzájárulásokkal szegény, tehetséges magyar gyermekek neveltetését lehetővé teszik. A legkülönbözőbb foglalkozású, jövedelmű és felekezeti emberek - köztük napszámosok, földművesek, kisiparosok, kereskedők - fogtak össze a cél szolgálatára. A vállalkozást Lőrinczi László és Arkosi László tanárok kezdeményezték és szervezték. Az iskolai év végére 75 tagot gyűjtöttek 12 959 pengő megajánlással; a 150 éves ünnepek alkalomával ez a szám 133-ra, a megajánlott összeg pedig 17 659 pengőre emelkedett. A Gyámszülői Közösség költségén tanuló gyermekeket is, az állami tehetségmentés mintájára, képességmegállapító vizsgán választották ki. Az 1942/1943-as iskolai évben a Gyámszülői Közösség 20 tehetséges gyermek tanulását tette lehetővé, tanítási költségeik vállalásával, a következő helységekből: Korond, Rava, Szentábrahám, Vargyas, Csehétfalva, Székelykeresztúr, Kobátfalva, Kadács, Homoródvárosfalva, Siménfalva, Bencéd, Tordátfalva, Kissolyos, Homoródszentpál, Fiafalva, Nagymedesér. Ezen évben összesen 30 tehetségmentett gyermeket tanítottak.

1943/1944-ben az Országos Falusi Tehetségmentő Járulék-Alap költségén az I-II. osztályban 8 tanuló, a Berde Bizottságén 2, míg a Gyámszülői Közösség költségein 26 tanuló tanulhatott. Taglétszáma 161-re emelkedett, költségei 18 922 pengőt tettek ki. A tehetséges gyermekek tanítási költségeihez, a fentnevezett tanévben még hozzájárult a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete 3756 pengővel; Újpest megyei város 600 pengővel; a székelykeresztúri ONCSA kirendeltség 600 pengővel.

A dunavecsei járás két Homoród-menti szegény sorsú tanuló tanítási költségeit fedezi újra, így ebben az iskolai évben összesen 38 tehetséges falusi gyermek tanítása vált lehetővé a székelykeresztúri Unitárius "Br. Orbán Balázs" gimnáziumban. Ezen kívül ebben a tanévben az iskolában levő 13 menekült tanuló (Dél-Erdélyből menekültek) segélyezésére a Minisztérium 8100 pengő segélyt utalt ki. Konviktsi segélyben részesült 64 gimnáziumi és 9 polgári iskolai tanuló, kik ez alapokból és a konviktsi megtakarításból 10 800 pengő elengedést kaptak. A konviktushoz a régi alapokból (Raffaj, Derzsi) és a fent részletezett segélyezőktől összesen 22 170,80 pengő érkezett. A tehetségmentés nemes gondolata és megvalósítása nem volt hiábavaló: ezen tanulók nagy részéből lelkiismeretes népnevelők, orvosok, neves írók, ügyvédek, mérnökök, tanárok, történészek vagy az élet más területén elhelyezkedő, helyüket megálló szakemberek lettek, és a későbbi nehéz esztendőkből igyekeztek az értük áldozatot hozók segítségére lenni, enyhíteni az oly sokat szenvedő népünk testi és lelki szenvedését.

Az 1944/1945-ös tanévben a háború vihara Keresztúron is áthaladva a segélyezést is szétzilálta.

"Ki a múltakat ismeri, tudja a jövőt is" - írja Sándor János. "Talán sosem volt időszerűbb ennek az igazsága, mint napjainkban. Az erdélyi magyarság értelmiségének jelentős része elhagyta szülőföldjét, népét. Márpedig egy nép sem tud megmaradni értelmisége nélkül. Mivel nem számíthatunk arra, hogy a kivándorolt értelmiségünk visszatér, adva van a feladat: új értelmiséget kell kinevelnünk. Erre pedig példát éppen a Székelykeresztúri Gimnázium Gyámszülői Közössége munkájából és sikereiből meríthetünk.

Nem véletlen tehát, hogy ilyen irányú próbálkozásunkat éppen a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumban indítottuk el Gálfalvi Sándor ny. tanár kezdeményezésére és irányításával. Tesztvizsgálat alapján Székelykeresztúr és környéke tehetséges gyermekeiből minőségi osztályokat hoztunk létre, és az itt folyó munka ígéretesnek mutatkozik. Így válik a múlt ismerete a jövő építésének eszközévé.⁴³

Érdeemes elolvasni a gimnázium szellemének, oktatási-nevelési törekvéseinek meghatározásában döntő szereppel bíró, már sokat idézett elődökről, a kortársak, munkatársak által megfogalmazott véleményeket:

A tanár, igazgató, iskolatörténetíró Sándor Jánosról ezt írta Lőrinczi István unitárius lelkész, a gimnázium vallástanára: *"Akkor csak sejtettem, s most már megértettem: miért voltál velem s kísérted a lelkem? Azért, mert fajomnak, székely nemzetnek veszni indult magasztos jellemvonásai, kitűnő tulajdonai, ezeregy viszontagságának és viharának ellentálló ereje, harminc évnél több esztendő felölő munkássága bizonyítása szerint: benned meg vannak testesülve: székely vagy, és azért mert unitárius hitem és egyházam érdekében a közelebbi időben keveset találok, aki annyit, oly nemes és akárhányszor hatalmas ellentállásra találó küzdelmet folytatott volna mint Te!... élő eszményképe az igazi székelynek, a hívő unitáriusnak."* ⁴⁴

A nagynevű Dr. Szolga Ferenc tanár így jellemzi Sándor Jánost: *"Az a boldog férfi, kinek a haza és egyház szolgálatában eltöltött sikerdús tanári pályája a legtökéletesebb harmóniában olvad össze lelke összes vágyaival és törekvéseivel... kinek él lelkében egy eszmény, mely szentebb, magasztosabb és uralkodóbb valamennyinél: a kötelesség eszménye, mely a pompéji katonát visszatartá az őrhelyen, míg a Vezúv lávája eltemette... kiben a szfv, elme, karakter, akarat csodálatos harmóniában olvad össze."* ⁴⁵

Pap Mózesről - emberi és nevelői helytállásáról, hivatástudatáról - így emlékezett meg Nagy Lajos tanár, a kortárs: *"Olthatatlan szeretettel szolgálta gimnáziumunkat. Gondolatainak, minden cselekedetének állandó rugója a gimnázium jövője, annak fejlődése, oktatás és nevelési ügyünk előhaladása, székely fajunk szellemi, lelki és erkölcsi tökéletesítése volt. Ezekért a célokért áldozta fel minden idejét, sőt anyagi áldozatokat is hozott. Ennek a célnak a szolgálatában végezte el, mint könyvtáros, a gimnázium nagy könyvtárának, mintegy 30 000 kötet munkának cédulakatalógusát... Végezte ezt a munkát olyan könyvtárhelyiségben, ahol kályha nem is volt s a tinta belefagyott a tartóba, a világosság pedig csak nagy küzdelemmel tudott utat törni magának a lombos ágak között egy-egy betű láthatóvá tételére... Neveléstani alapelve a türelem volt. Azt tartotta, hogy mindenki idővel rájön az igazságokra..."* ⁴⁶

A volt tanítványok véleményei közt szintén az iskola oktatási-nevelési szellemének elismerésével találkozunk. Dr. Kovács Lajos unitárius püspök visszaemlékezéseiből: *"Ma, 64 évvel az iskolától való búcsúzásunk után... boldogan emlékezem vissza a családiás, nagyszerű hangulatra, amelyben testvéri közösségben, egymáshoz kapcsoló lelki közelségben napjainkat a szép, új iskolában és az ősi bentlakásban töltöttük. Az iskola nemzeti és felekezeti kötöttségeken felülemelkedő, magasztos, haladó szellemével egész történelme folyamán és az utóbbi évtizedekben különleges hangsúllyal felmérhetetlen értékű hivatást teljesített."* ⁴⁷

"Az a szellem, amely itt született, nem maradt bezárva a méteres falak közé: kilépett innen, hódító útra indult, hogy hírül vigye országnak-világnak az itt okosodó-művelődő ifjak tisztességét, becsületességét és a megmaradásba vetett kiolthatatlan hitét" ⁴⁸, írja Benedekfi Ferenc tanító, az iskola volt növendéke.

Dr. Molnár István vendiák, az iskola hajdani lelkes tanára így emlékezik: *"Ha most, két évszázad teltével ennek az ősi intézménynek jelentőségét értékelni akarnok, akkor bátran elmondhatjuk, hogy ez az iskola nemcsak azért volt jó, mert tanított, oktatott, hanem azért, mert nevelt is. Az elmúlt két évszázad során sok egészséges gondolkodású, szellemi embert indított útnak olyan magatartás-modell nyújtva, ami a falai közül kiszállott növendékeknek például szolgált egy egész életen át. Ennek a magatartás-modellnek lényegét már az iskola alapításának kezdeti éveiben megfogalmazták. Az akkori fiatal Szabó Sámuel, aki a XVIII. század felvilágosodási áramlatának szelleméből táplálkozott, 1796-ban igazgató-tanári*

székfoglaló beszédében már kihangsúlyozta, hogy a társadalmi felemelkedés alapfeltétele az, ha a tudomány nem marad csak egy szűk osztálynak vagy rétegnek a kiváltsága; ezért annak megszerzését osztályra, rétegre, nemzetiségre, felekezetre, nemre való tekintet nélkül mindenkinek lehetővé, sőt, jogává kell tenni.

Ez a művelődés útjának kapuját szélesebbre tárni akaró pedagógiai eszme vált a keresztúri középtanodának is vezérelvévé. Azért épült a Tájegység népének közerejéből, hogy a Székelyföld eme sarkába tartozó népnek a lelki parlagból való kiemelkedéséhez járuljon hozzá a Nyárad-mentétől az Erdővidékig, a Hargita lejtő-jétől a szászok földjéig." 49

Báró József unitárius esperes Mit jelent számomra, hogy székelykeresztúri diák voltam? című megemlékezésében így ír: "Egész életemet, életem elért eredményeit jelenti. Ezért szívmelegséggel harsonázom: Tisztesség adassék az Orbán Balázs Gimnáziumnak, az előtűnk járóknak, tanárainknak, nevelőinknek, akik emberségre, tiszteletre, nemes emberi cselekedetek gyakorlására buzdítottak... Igazán most tudjuk értékelni, annyi életpróba után, hogy mennyi halhatatlan szellemi értéket kaptunk... Hálásan köszönöm az Isten gondviselésének, hogy a székelykeresztúri gimnáziumban 8 éven át tanulhattam." 50

Szépen emlékezik vissza az Alma Materre, találó, szép szavakkal jellemzi annak nevelési szerepét Lőrinczy Dénes tordai unitárius esperes az 1926. május 29-30-i vëndiák találkozáson - amikor a volt tanítványok több százan megjelentek az anyagi nehézségekkel küzdő gimnázium megsegítésére - tartott beszédében: "Itt tanultuk ismerni az embert és abban szeretni a testvért, a felebarátot. Mert bár ez az iskola mindig magyar volt, és ma is az, de falai közt édes otthont talált a román, a szász és a zsidó ember gyermeke. Itt faji, nemzetiségi hovatartozandóságáért nem kicsinyeltek le, nem vetették meg, nem gyűlöltek soha senkit. Mindenkiiben az embert láttuk, a testvért, az Isten gyermekét szeretni tanultuk.

Itt tanultuk meg szeretni ezt a földet, rendületlenül szeretni ezt az erdős, völgyes szép hazarészt, ahol születünk, élünk, munkálkodunk, küzdünk, sírunk és könnyezünk. Szeretjük ezt a földet azzal a szeretettel, amelytől el nem választanak minket sem élet, sem halál, sem mélység, sem magasság, sem a jelenvalók, sem az eljövendők, mert nekünk ehhez Isten adta és elvehetetlen jogunk van; hozzá van növe a szívünk, a lelkünk.

Ezt nekünk az öreg Alma Mater és az ő mesterei tanították és az nekünk szent írás, isteni parancs, melyet meg nem tartani bűn, Isten, ember és az erkölcsiség örök törvényei ellen." 51

A gimnázium fennállásának 175 éves évfordulójára Elekes Ferenc költő, a gimnázium volt tanulója Tisztesség adassék című versével köszönti az ünneplő iskolát; a vers minden kicsengetési ünnepségen elhangzik: "... Úgy nőttünk fel itt, / észrevétlen, / kik jöttünk gyalog egy hajnalon, / hallgatagon a Rez felől, / Firtos felől / kiket apáink hoztak / messzi szekereken dőcögve / holdvilágos éjjel. / Úgy nőttünk fel, / hogy piramist rakni tanultunk / lóúsztató székely legények / virtusból, / a hűségből / obeliszkeket, / hogy tisztesség adassék őseinknek, / és kemény hidakat vertünk barátságából, / és elküldtük elsőszerelemek papírhajóit, / és lett oázisunk az iskola, / indultunk el egy júniusban / fagyos szelekkel söpört / új utak felé, és nem tudjuk még, / babérral térünk-e meg, de visszatérünk, / hogy mindenért tisztesség adassék."

A székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius gimnázium 200 éves történetének VI. fejezete - Didaktikai munka, nevelés - ezekkel a mondatokkal kezdődik:

"Ha az immár kétévszázados gimnázium küzdelmes múltját, megalakulását vizsgáljuk, csodálattal adózva mindazoknak, akik mindezt megvalósították, semmilyen anyagi áldozatot, erőt nem sajnálva, önkéntelenül is felmerül egy kérdés: megtettek-e mindent annak az iskolának tanítói, tanárai azért, hogy az Alma Mater megvalósíthassa azt a hivatást, amit megteremtői megálmodtak, amiért létrehozta..."

- Válaszoljunk dr. Csiki Gábor, egykori unitárius esperes, kormányfőtanácsos szavaival erre a kérdésre: Amikor szeptember elején a székely ember, egy tarka átalvetővel a fiát e » kollégiumba hozta«, ez az intézet Isten előtt való felelősség tudatában vette át a gyermeket. Tudta, hogy egy drága, egy halhatatlan lelket bízta gondjaira, s az Isten majd számon kéri, hogy mit csináltak itt belőle. Ez a komoly felelősség szabta meg itt a tanárok munkáját, s ez a munka komolyságában is mindig derűs és boldog volt: a székely faj mérhetetlen szeretete adott hozzá erőt és segédelmet az önfeláldozásig. Pestalozzi jóságával és szelíd fegyelmezésével foglalkozott itt a tanár tanítványaival s lelkében mindennap visszhangra kelt Keresztelő János szava: 'Neki növekednie kell, nekem pedig alább szállnom'. Nem panaszkodott, nem síránkozott afölött, hogy sok a munka és szánalmasan kevés a fizetés, hogy lassankint felörlődik egész élete. Boldoggá tette a szolgálat öröme: tudta, hogy fölemésztdő életéből száz meg száz új, erős, gazdag székely élet támad. Szívében hordozza Kant figyelmeztetését, hogy e világon a legnehezebb, de egyben legszebb munka a nevelés. S tudta azt is, hogy a nevelésnek legfőbb csak 20%-a tanítás, a többi példaadás. A nemzet törvényét a jogászok alkotják, dalait a költők írják, ámde - ami a legfontosabb - eszményeit tanítói, tanárai szövik. Az ideáloknak csak akkor van nevelőerejük, ha azoknak szépségét a tanárok önmagukon tudják felmutatni. Ha egyszer-máskor került ide olyan tanár is, aki ezt nem tudta, nem volt itt sokáig maradása, nem tűrte meg az intézet géniusza... A nevelés nemes demokráciája érvényesült itt abban is, hogy itt minden gyermekben meglátták a láthatatlan lelket... a katolikusban, a reformátusban; a románban és a szászban éppúgy, mint a magyarban." ⁵²

JEGYZETEK

¹ Nagyajtai Kovács István: "A sz.keresztúri unitárius középtanoda (gymnasiun történelmi rajza)" Keresztény Magvető (A továbbiakban: KerMagy) VII.kötet (1872) 97.

² Uo. 105.

³ Pap Mózes: *Szeretet az oktatásban és nevelésben. Értesítő* az 1907/1908. tanévre. 3-15.

⁴ *Értesítő* az 1908/1909 tanévre. 5-14.

⁵ *Értesítő* az 1910/1911 tanévre. 17-18.

⁶ Uo. 54-55.

⁷ Pap Mózes: *Hangok a középiskola reformjához. Értesítő* az 1913/1914 tanévre. 31.

⁸ Uo. 3-15.

⁹ Dr.Szolga Ferenc: *Tanulmányi kirándulás. Értesítő* az 1910/1911. tanévre. 79.

¹⁰ *Értesítő* az 1931/1932. tanévre. 69.

¹¹ Pap Mózes i.m. 31-32.

¹² *Értesítő* az 1907/1908. tanévre. Gálfalvi Samu: *A jellemképzés fontossága magyar középiskoláinkban.* 108.

¹³ *Értesítő* az 1899/1900. tanévre.

¹⁴ *Értesítő* az 1910/1911. tanévre. 13.

¹⁵ Uo.

¹⁶ *Értesítő* az 1912/1913. tanévre. Pap Mózes: *Apróságok a múlt és jelen középiskolájából.* 30.

¹⁷ *Értesítő* az 1913/1914. tanévre. Pap Mózes: *Hangok a középiskola reformjához.* 26-28.

- ¹⁸ Sándor János: *A székelykeresztúri Unitárius Gimnázium történelme*. Székelykeresztúr, 1896. 40.
- ¹⁹ Nagy János: *Jakab József életrajza*. KerMagy, VII.k. (1872) 211.
- ²⁰ *Értesítő* az 1904/1905. tanévre. 13-14.
- ²¹ *Értesítő* az 1913/1914. tanévre. 12.
- ²² Pap Mózes: *Apróságok a múlt és jelen iskolájából*. *Értesítő* az 1912/1913. tanévre. 16.
- ²³ *Értesítő* az 1897/1898. tanévre. 4.
- ²⁴ *Értesítő* az 1908/1909. tanévre. 5-14.
- ²⁵ Pap Mózes: *Tanári beiktató beszéd*. *Értesítő* az 1910/1911. tanévre. 19.
- ²⁶ Gálfalvi Samu: *Évzárói beszéd*. *Értesítő* az 1928/1929. tanévre. 46-47.
- ²⁷ *Értesítő* az 1904/1905. tanévre. 14.
- ²⁸ *Értesítő* az 1928/1929. tanévre. 48.
- ²⁹ Pap Mózes: *Az olimpiai játékok története*. *Értesítő* az 1894/1895. tanévre. 3-4.
- ³⁰ *Értesítő* az 1904/1905. tanévre. 13-14
- ³¹ *Értesítő* az 1909/1910. tanévre. 36-37.
- ³² Marosi Gergely: *Beszéd a gimnázium építésének folytatásáért összehívott értekezleten*. Kolozsvári Közlöny, 1868. január 9-11 szám.
- ³³ *Értesítő* az 1897/1898. tanévre. 4-7.
- ³⁴ Fekete János: *A székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius - gimnázium 200 éves története*. Kolozsvár, 1993. 70.
- ³⁵ *Értesítő* az 1917/1918. tanévre. 75-76.
- ³⁶ *Értesítő* az 1904/1905. tanévre. 3-4.
- ³⁷ *Értesítő* az 1910/1911. tanévre. 4-8.
- ³⁸ *Értesítő* az 1908/1909. tanévre. 5-14.
- ³⁹ *Értesítő* az 1897/1898. tanévre. 9.
- ⁴⁰ *Értesítő* az 1932/1933. tanévre. 40-41.
- ⁴¹ *Értesítő* az 1933/1934. tanévre. 33-36.
- ⁴² *Értesítő* az 1908/1909. tanévre. 91-93.
- ⁴³ Gálfalvi Sándor: *Tehetségmentés a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumban. A székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnázium Emlékkönyve*. Székelykeresztúr, 1993. 32-33.
- ⁴⁴ Sándor János emlékalbum, 1902. Kézirat.
- ⁴⁵ Uo.
- ⁴⁶ *Értesítő* az 1939/1940. tanévre. 33-34.
- ⁴⁷ Dr.Kovács Lajos: *Az Orbán Balázs volt unitárius főgimnázium 200 éves évfordulójára*, Emlékkönyv, 1993. 46-47.
- ⁴⁸ Benedekfi Ferenc: *Élet iskolánk bentlakásában*. Emlékkönyv a 200 éves évfordulóra, Székelykeresztúr, 1993. 40.
- ⁴⁹ Dr.Molnár István: *Útnak indító, úton megtartó iskolám*. Emlékkönyv, 1993. 54.
- ⁵⁰ *Emlékkönyv*, 1993. 58.
- ⁵¹ Péter Lajos: *Véndiák Album Székelykeresztúr*, 1926. 41.
- ⁵² Fekete János: I.m. 64.

Hála József

ÓÉVBÚCSÚZTATÓ ÉS ÚJÉVKÖSZÖNTŐ NÉPSZOKÁSOK A NAGY-HOMORÓD MENTI FALVAKBAN

Szilveszter és újév napján, valamint a két napot összekötő éjszakán még a közelmúltban is többféle szokás élt a magyar nép hagyományaiban, és néhány helyen él még ma is. E napokhoz kapcsolódott például a téltemetés, a télkiverés, a gulyafordítás és a szűzgulyahajtás szokása, néhol e napokon volt szokásban a kántálás, sok helyen pedig a különféle, a gonosz hatalmak elűzését, az óév kiűzését szolgáló zajkeltő szokások (kolompolás, csöngetés, ostorpatogatás) éltek. Szilveszter és újév napjához sok mágikus és elhárító praktika, szerelmi, halál- és időjósító szokás, szerencse- és bőségvarázsló eljárás is kapcsolódott. Néhol a maskarázás, a dramatikus játék is előfordult. Újév reggelén sok helyen jártak szerencsét kívánni és köszöntőket mondani.

Az óév búcsúztató és újévköszöntő népszokások külön csoportját képezik azok, amelyek a két nap közötti éjszakán, éjfél körül zajlanak a falu templománál. Ahol ez a szokás élt, mindenütt hasonlóképpen folyt le, de eltérések és különbségek is voltak. Éjfél előtt a harangok hívó szava szólította a falu népet a templomhoz. A toronyban vagy a torony alatt férfiak énekeltek,¹ majd versekkel búcsúztatták az óévet és köszöntötték az újat. A verseket a kántor vagy legények mondták. Volt, ahol a pap mondott beszédet a toronyból és/vagy imádkozott. Egyes helyeken csak a toronyban lévők énekeltek, másutt a templom előtt álló nép is. Az óév búcsúztatása és az újév köszöntése különféle fény- és hangjelenségekkel járt együtt. Például a templomtornyot kivilágították, a toronyból csillagszórókat dobáltak, az egybegyűltek lámpákat tartottak a kezükben, illetve harangoztak, különféle eszközökkel kongattak, kolompoltak, durrogattak és lövöldöztek. Végezetül a jelenlevők "Boldog új évet!" kívántak egymásnak.

Szendrey Zsigmond *A magyarság néprajzában* a "jelképes elválasztó szokás"-ok között említette az óév kiharangozását és az újévnek énekkel való üdvözlését.² Később (az egyik, Szendrey Ákossal közösen írt cikkében) kifejtette, hogy e szokás protestáns vallású falvakban volt jellemző, "...amely Erdélyből húzódott fel Besztercenaszód, Szilágy és Szatmár megyéken át Beregig."³ Az elsősorban az erdélyi protestáns magyarság körében gyakorolt, énekkel kísért "óévkiharangozás"-t szász lutheránus vallási szokás átvételének tartja,⁴ amelyről Bálint Sándor megjegyzi, hogy "e hagyományok archaikus gonoszűző célzata kétségtelen."⁵

A Hargitában eredő és délnyugatnak tartó Nagy-Homoród menti falvakban unitárius vallású székelyek élnek.⁶ E hagyományörző népcsoportunk körében számos népszokás maradt fenn a legutóbbi időkig, és több ma is él. Ezek közé tartoznak azok az óév búcsúztató és újévköszöntő szokások is, amelyeket nemrégiben módunkban volt megfigyelni, illetve az erről a vidékről származó, Budapesten élő személyektől idevágó adatokat gyűjteni.⁷

A Nagy-Homoród menti óév búcsúztató és újévköszöntő szokásról a legrégebbi adatokat, Orbán Balázs jóvoltából, Kénosból ismerjük. Nagy művében megemlítette a regölést,⁸ majd a következőket írta:

Másik nem rég keletkezett vallásos szokás Kénosban az, hogy az ó-esztendő végeztvén az egész falu fenn van éjfélig; ekkor mind a templom udvarára gyűlnek, ott elfújják az ó-esztendő utolsó napjára való zsoldárt; a pap a toronyba hág, onnan rövid beszédet és könyörgést mond, mire eljövén az éjfél, a nép rágyújt az újévi zsoldárra; a fiatalság a papot haza kíséri; megköszöni ezen szívességből tett közreműködést, s aztán szétoszolva, reggelig mulatoznak, hogy az újévet ébren kezdjék. Ezen szokás néhány év óta magától keletkezett, a népeletből fejlett ki, s már is a szomszéd unitárius falukban terjedni kezd...⁹ Kénosban e szokást az 1950-es években elhagyták. Addig folyamatosan gyakorolták, de századunk első felében némileg más módon, mint ahogy azt Orbán Balázs leírta.

A falu fiatalsága karácsony és újév között több napig tartó mulatságot szervezett. Óesztendő estéjén harangszó jelezte a falu népének, hogy gyülekezzen a templom előtt. Két fiatalember (akik a zenészeket fogadták) felment a toronyba. Az egyik elbúcsúztatta az óévet, majd harangozás után a másik köszöntötte az újat. Ezután ismét megszólaltak a harangok és a templom előtt összegyűlt nép visszament a táncterembe mulatni. Az idősebb kénosiak még emlékeznek arra, hogy a falunak régen volt egy kis mozsárágyúja, amellyel éjfél után lövéseket adtak le.

Homoródkeményfalván óév napján már éjjel 11 órakor elkezdtek harangozni az egyik haranggal, majd fél 12-kor a másikkal. Háromnegyed 12 körül összehúzták a harangokat. Közben összegyűlt a falu népe a Sós-hídon (a Sós-patak hídján) és folytatásában az úton, a toronnyal szemben. A toronyba felment egy csoport fiatalember és elkezdtek az éneklést. Az egyik soronként előre mondta az ének szövegét, amelyet az egybegyűltek közösen utána énekeltek. A "Halhatatlan teremő, / Imádanő Isten..."¹⁰ kezdetű ének első versének eléneklése után következett az óév verses búcsúztatása, amelyet egy fiatalember olvasott fel. Ezután következett az újesztendő köszöntése egy másik fiatalember felolvasásában. A köszöntő elhangzása után az összegyűlt nép soraiból felkiáltott valaki, hogy "Halljunk szót, emberek!" Ez azt jelentette, hogy az elmondottakhoz hozzáfűznievalója van. Leginkább prózában mondták el a búcsúztató és a köszöntő keltette gondolataikat. Gyakran több hozzászóló is jelentkezett, mindannyian a "Halljunk szót, emberek!" felkiáltással. Előfordult az is, hogy a hozzászólás elmaradt. Ezt az egybegyűltek csalódottan vették tudomásul, mert várták azt. Ezzel egyidőben a befagyott Sós-patak jegén különféle hangkeltő eszközökkel pukkantottak. Végezetül a toronyban lévők és a Sós-hídon egybegyűltek közösen elénekeltek a korábban elkezdett ének ötödik versét. Ezután összehúzták a harangokat és a jelenlévők köszöntötték egymást. Ezt követően az asszonyok vedrekkel siettek a Homoródra vizet meríteni. Azt tartották, hogy vízzel telt vedret vívó személlyel találkozni szerencsét jelent. Ezért az asszonyok igyekeztek, hogy amikor valamelyik falubelijükkel találkoznak, kezükben már vízzel telt veder legyen.

A templomnál lezajlott események után a legények hajnalozni mentek. Bekopogtattak a lányos házakhoz és ott köszöntőket mondtak a ház népének, beleértve a leányt (leányokat) is. A köszöntő elmondása annak a legénynek a feladata volt, akinek a szeretője ott lakott, tehát minden háznál más és más mondta a köszöntőt.

Szilveszter napján Városfalván is táncot csinált az ifjúság, amely este 6-7 óra tájban kezdődött. Ezen a falu apraja-nagyja részt vett. Táncoltak és időnként átmentek inni a táncterem szomszédságában lévő kocsmába.

11 óra tájban először a nagyharanggal, majd a kisharanggal harangoztak és kb. fél 12-kor összehúzták a két harangot. A harangszóra, aki csak tehetett, a templomtorony alá vonult. Megálltak a torony bejáratánál és a férfiak egy része a kántor körül gyülekezett. A kántor vezette az éneklést: lassan, de hangosan előre mondta az ének első sorát, amit a többiek együttesen utána énekeltek. Városfalván először vagy a "Halhatatlan teremő, / Imádanő Isten..."¹¹ vagy "Az

esztendők eljönnek és elenyésznek..."¹² kezdetű egyházi éneket énekelték. Ezután egy jó beszédű fiatal legény (akit a többiek maguk közül választottak ki, és a lelkész készített fel) kiállt a torony ablakába és elbúcsúztatta az óévet, majd az összehúzott harangok hangja jelezte, hogy megérkezett az újév. Ezután a kántor körül álló férfiak ismét énekelni kezdtek, ekkor az "Öröm- s hálaénekekkel / Téged, Isten áldunk..."¹³ kezdetű éneket. Egy másik legény (szintén a toronyból) köszöntötte az újévet, elmondta az újévi köszöntőt. A jelenlevők "Boldog új évet!" kívántak egymásnak, és a lelkészt is mindenki külön köszöntötte. Közben a gyermekek rikoltoztak és lövöldöztek. Lyukas kulcsba vagy kifúrt vasdarabba gyufafejeket tettek, amelyet lezártak és egy kőhöz ütöttek, vagy kilyukasztott festékdobozba karbidot raktak, erre vizet öntöttek és a lyukon kiömlő gázt meggyújtották. Régen a falubeli vadászok is leadtak néhány lövést puskáikból.

A jókívánások elhangzása után a jelenlevők összeálltak és énekelni kezdtek, énekszóval vonultak a templomtól a falu központjáig. Minden alkalommal az "Egyszer egy embernek volt két tehénkéje..." kezdetű dalt énekelték, amit többször megismételtek.

Ezután a legények elindultak hajnalozni vagyis a lányokat kantálni. Egy idős legény vezette a csoportot, ő bfráskodott. Cigányzenekarral kísérve, énekszóval vonultak végig a falun, és sorra, minden lányos házhoz betértek. Az a két legény, aki az óévbúcsúztatót és az újévköszöntőt mondta, előrement. Az egyik békopogott a házba és egy köszöntő verssel békérezttette a többieket. Ha a családfő jelezte, hogy szívesen látja a csoportot, a béköszöntő legény kijött a házból és ezt elmondta a többieknek. Erre elkezdtek közösen énekelni. Először a "Néktek született mennyei király...", majd a "Leesett a hó..." kezdetű dalokat énekelték és az "Iccu, biza, megérett a meggy..." kezdetű dallal nyitottak be a házba. A cigányzenekar halkán kísérte mindhárom éneket.

A házban a bévonuló legényeket borral, pálinkával, kürtöskaláccsal és pánkkal (fánkkal) fogadták. Az idősebb legények, akiknek jutott hely, leültek, a többiek és a fiatalabbak álltak. Minél fiatalabb volt valaki, annál hátrább állt, a legfiatalabbak általában kiszorultak a házból. A lány (lányok), az édesapa és az édesanya itallal és étellel kínálta a legényeket. Először a ház gazdája, az édesapa töltött az italból és köszöntötte a megjelenteket, például ezekkel a szavakkal: "Mindenkinek örömteljes, boldog új évet, egészséget, békességet!" A legényeknek mindent meg kellett enniük, amit eléjük tettek, a legelső háznál ugyanúgy, mint a legutolsónál. Az étel meghagyása nagy sértés lett volna a háziakkal szemben. Úgyanez vonatkozott az italra is.

A cigányzenekar is bent volt a lakásban és hamarosan táncnótákat kezdett játszani. Két-három legény szerre (sorra) megtáncoltatta a lányt (lányokat) és az édesanyát is. Miután az étel és ital elfogyott, a másik legény megköszönte a szíves vendéglátást,¹⁴ majd a legények "Boldog felvirradást!" kívánva elhagyták a helyiséget és továbbmentek a következő lányos házhoz. Előfordult, hogy a hajnalozás délig is eltartott. Városhalván utoljára az 1960-as évek elején hajnaloztak.

A Városhalvával szomszédos Homoródjánosfalván¹⁵ is ünnepélyesen búcsúztatták az óévet és köszöntötték az újat, de a földrajzi közelség (a két falu 2,5 km-re van egymástól), az azonos nemzetiség és vallás, valamint a szoros rokoni kapcsolat ellenére némileg más módon, mint Városhalván. Homoródjánosfalván nem volt szokásban a hajnalozás és a templomtoronyból elhangzó óévbúcsúztatóra esett a hangsúly, amint azt az alábbiakban még részletezni fogjuk.

Homoródjánosfalván karácsony másodnapján (december 26-án) beállították a táncot, és újév napjáig még négy táncmulatságot (karácsony harmadnapján, valamint aprószentek, óév és újév napján) rendeztek. Karácsony előtt egy-két héttel megfogadták a zenészeket. A Nagy-Homoród mentén századunk első felében Homoródszentpálon és Városhalván voltak jó és keresett cigányzenekarok, amelyek a

mindkét faluban élő Hucsi család tagjaiból szerveződtek. Homoródjánosfalván is volt egy jó zenekar, de mivel ebben a faluban nem éltek cigányok, a zenészek a helybeli gazdák soraiból kerültek ki. Ők is ugyanolyan hangszereken játszottak, mint a cigányzenészek.

A szervezők (az idősebb korosztályba tartozó legények vagy a fiatal házasemberek, attól függően, hogy kik rendezték a táncmulatságot) két kezes vezetésével, zsákokkal felszerelve járták be a falut (régében a felkért zenekar is kísérte őket) és búzát, szalonnát, kolbászt, tojást stb. gyűjtöttek. A cigányzenészeket általában ezekkel fizették meg, vagy eladták az ennivalót és pénzt adtak nekik. Ez volt a muzsikásbér. A helybeli zenészek, mivel gazdálkodók voltak, csak pénzért játszottak. A fiatalok az utóbbi években már nem járnak gyűjteni, hanem kivetik a muzsikásbért. A kezesek előre kiszámolják a költségeket (a táncterem bére, a zenészek fizetsége stb.) és megállapítják, hogy ki, mennyit fizet. Ha valaki csak egy táncmulatságra megy el, akkor is meg kell fizetnie mind az öt alkalomra a ráeső részt. A pénzt az utolsó este (újév estéjén) fizeti mindenki. Az elszámolást a két kezes végzi, de általában ilyenkor meghívják néhány társukat is, hogy ellenőrizzék az elszámolást. Ha a zenekart más faluból fogadták meg, a zenészek étkezéséről és italáról is a falu gondoskodott. Az italt a beszédett pénzből fizették, az ételt pedig házaknál biztosították számukra. Az étkeztetést a falu egyik végén kezdték és naponta haladtak tovább. A következő táncmulatság alkalmával ott folytatták, ahol az előzőnél abbahagyták.¹⁶

Szilveszter napján már délután beállt a tánc. Vacsoráig főleg csak a fiatalok mulattak. A mulatságnak ebben a részében a nagyobb gyermekek is részt vehettek, és a fal melletti székeken ott ültek az idősebb asszonyok, a falvédők, akik gyönyörködtek a táncolóknak és megpletykálták a látottakat. Nyolc és tíz óra között elmentek vacsorázni (csak egy kisebb étkezésre tértek haza, az igazi vacsora éjjel után volt), utána a gyerekek és az öregek kivételével visszamentek a táncterembe.

Fél tizenkettő tájban meghúzták a kisharangot, majd rövid idő múlva megkondult a nagyharang is. Végül összeharangoztak, ugyanúgy, mint amikor istentiszteletre hívják a falu népét.¹⁷ Időközben az emberek a templomtorony alatt, a templomtérre gyülekeztek. A táncból mindenki oda ment, az otthonokban általában csak a nagyon öregek, a betegek és a kisebb gyermekek maradtak. Ők kiálltak az udvarra vagy az ablakokba és onnan figyelték az eseményeket.

Közben a férfiak egy csoportja (a jó énekesek, általában azok, akik a templomban, az orgona körüli éneklésben is részt szoktak venni) és két fiatalember felment a toronyba, ahonnan hamarosan felhangzott az énekszó. Homoródjánosfalván évtizedek óta először a "Halhatatlan teremtmény / Imádandó Isten..."¹⁸ kezdetű énekkel indult az óév búcsúztatása. Az ének első két sorát az egyik férfi emelt hangon előre mondta, amit a többiek közösen utána énekeltek.

Ezután az egyik legény kiállt a torony ablakába (belülről fogták, hogy ki ne essen) és elmondta az óévi búcsúztatót. A búcsúztatót felolvasó személyt azok közül a rátermett, jó képességű fiatalemberek közül választották ki, akik közvetlenül katonai bevonulás előtt álltak. Mivel a kiválasztást a falu többi legénye végezte, ez nagy megtiszteltetésnek és dicsőségnek számított. A búcsúztatót olyan hangosan kellett mondani, hogy a falu végén, az otthon maradtak is hallhassák.

A búcsúztató elhangzása után újra megkondultak a harangok, jelezvén, hogy elmúlt éjjel és megérkezett az újév. A torony alatt állók jókívánságokat mondtak egymásnak, a gyerekek durrogattak, a vadászok pedig puskalövéseket adtak le.

Ezután a toronyból ismét felhangzott a férfiak éneke: "Újesztendő napja, e nap felvirrada..." Ennek a szövegét már nem mondta előre senki, hanem elejétől a végéig közösen énekeltek.

Ezt követően a másik legény állt ki a torony ablakába és ő is nagy hangerővel elmondta az újévi köszöntőt. Ez a fiatalember (akinek e megbízatás ugyanolyan dicsőségnek számított, mint a búcsúztatót mondónak) általában azok közül került ki, akik az elmúlt évben szereltek le a katonaságtól.

Végül a torony alatt lévők köszöntötték a lelkészt is, majd hazamentek éjfélezni. A család közösen étkezett és a soros házaknál megvendégelték a zenészeket is. Ezután visszamentek a táncterembe. A tánc reggelig tartott, sőt előfordult, hogy a mulatozók egy része délig is a táncteremben maradt.

Homoródszentpéteren is elbúcsúztatták az óévet és köszöntötték az újat. Ennek lefolyását részleteiben nem ismerjük, csupán annyit tudunk, hogy az ünnepi esemény hasonló módon zajlott le, mint a többi környékbeli faluban, és ott a templomtorony alatt levő nagy köre állt az a személy, aki a búcsúztatót és a köszöntőt mondta.

A Nagy-Homoród mentén élő unitáriusokhoz hasonlóan búcsúztatták az óévet és köszöntötték az újévet a környékbeli református falvakban is.

Bágyon az éjfél előtti harangszóra a templom előtt lámpásokkal gyülekeztek az emberek és a templomkapunál körbe álltak. A kántor elmondta az óévi búcsúztatót, majd közösen elénekelték az "Uram, ím itt állunk egy évnek sírjánál..." kezdetű éneket. Ezután a lelkész mondott újévi köszöntőt, imádkozott, majd ismét énekeltek. Közben a legények meggyújtott csillagszórókat dobáltak le a toronyból.¹⁹

A többségben reformátusok által lakott Alsórákoson óesztendő estéjén a legények meghajnalozták a lányokat. Ezt éjfél előtt félbeszakították és a hívó harangszóra a templom köré gyülekeztek. Egy legény a torony ablakából verssel búcsúztatta el az óévet, egy másik legény hasonló módon köszöntötte az újat, majd elénekelték az "Ez esztendőt megáldjad..." kezdetű református éneket és a Himnuszt. Éjfél után folytatták a hajnalozást: felkeresték a brassói és fogarasi szolgálatból éjjel hazaérkezett lányokat is.²⁰

A Nagy-Homoród menti falvakban óévi búcsúztatókat és újévi köszöntőket lelkészek, kántorok és parasztemberek egyaránt írtak. A legtöbb faluban éltek népi versírók, parasztköltők, akik alkalmi beszédek, pástilusok, lakodalmi versek, halotti búcsúztatók, óévi búcsúztatók és újévi köszöntők írásával foglalkoztak. A vidéken ma is tevékenykednek parasztköltők.²¹

Homoródkeményfalván az óévi búcsúztatókat és újévi köszöntőket idősebb emberek írták, gyakran az azokat felolvasó legényekkel közösen. Városfalván mindkettőt általában lelkészek írták, pl. századunk első felében Péter Sándor és Báró József. Az általuk írt versek közül néhány egyházi kiadványokban is megjelent.²² Kénosban többnyire az unitárius naptárakban közölt verseket olvasták fel. Homoródszentpéteren néhai Jobb Dénest emlegették, mint a búcsúztatók és a köszöntők íróját. Homoródjánosfalván a versírás régi hagyománynak számít. A faluban élő és tevékenykedő "versifikáló fűzfa poéták"-ról már Jánosfalvi Sándor István is említést tett a 19. század első felében írt művében.²³ Ma is név szerint emlegetik az egykori jeles versírókat: Balázs Zsigmondot, Sándor Dénest, Mezei Dénest, Darkó Pált és Varga Lászlót. Egykor ők voltak a lakodalmakban és a halotti torokon a szószólók, akiket ezekre az eseményekre a szájukért hívtak meg. Ma is élnek a faluban versíráshoz értő emberek, akik azt az előbb említett őregektől tanulták meg, lesték el. A parasztköltők büszkéek voltak tehetségükre, és a faluban régen is elismerték és ma is elismerik őket, közkedveltségnek és megbecsülésnek örvendenek.

Az emlékezet szerint Homoródjánosfalván az óévi búcsúztatókat mindig parasztemberek írták. A köszöntők többnyire a lelkészek művei voltak, de előfordult, hogy ezeket is parasztok alkották. Az utóbbiak általában vallásos tárgyúak, amelyekkel Isten jóindulatát kívánják megnyerni, dicsérik jóságát,

megköszönik gondoskodását és áldását kérik hazájukra, falujukra, családjukra és földjeikre.

Homoródjánosfalván az éjfél előtt elhangzó búcsúztató az ünnepi esemény csúcspontja. Ez nem más, mint a falu elmúlt évének verses krónikája, amit nem titkolt kíváncsisággal vár mindenki. A búcsúztató a többi faluban is krónika jellegű, amelyben érintik az elmúlt év fontosabb eseményeit, de Homoródjánosfalván (legalábbis az utóbbi évtizedekben) nemcsak az elbúcsúztatott év időjárásáról, természeti csapásairól, az elvégzett munkákról és a termésről esik szó, hanem részletesen taglalnak egyéb eseményeket is. A homoródjánosfalvi búcsúztatók rokonságban vannak a Nagy-Homoród vidékén az első világháborúig élő műfajjal, a pástilussal, de azzal a különbséggel, hogy bár stílusuk ezeknek is gúnyoros, csipkelődő, de olyan durva sértéseket nem tartalmaznak, mint a pástilus.²⁴ A búcsúztatóba belekerül sok visszasság (felületesen, rosszul végzett munka, emberi hibák, tévedések, ballépések, félreértések, viszálykodások, veszekedések, részegeskedések, lopások, csalások) és sok más, erkölcsileg kifogásolható, vagy éppen csak nevetséges, humoros esemény, amely a faluban az elmúlt évben történt. A kipellengérezésből, ha rászolgált, a lelkész sem marad ki.

Homoródjánosfalván régen az év utolsó hetében többen összeültek és a versíróval közösen megbeszélték, hogy mi szerepeljen a búcsúztatóban. Az a férfi, aki az utóbbi évtizedekben írja a búcsúztatókat, év közben jegyzeteket készít. A falubeliek elmondják neki vagy leírják számára a megemlítenő történeteket. Az informátorok személye mindig titokban marad és a búcsúztatókban szereplő személyek is csak ritkán említetnek név szerint. Általában úgyis tudja mindenki, hogy kikről van szó. A búcsúztatót óév napjáig nem olvashatja el senki, mindenki a toronyból hallja először. Írója ezzel is fokozza a várakozást és csigázza az érdeklődést. A szerző ügyel arra, nehogy valakit megsértsen, megbántson, a versben általában önmagát is kigúnyolja, sőt gyakran bocsánatot is kér az elhangzottakért.

A homoródjánosfalvi búcsúztatóban az elmúlt év eseményeinek taglalása a leghosszabb, legterjedelmesebb rész. A bevezető és a befejező rész rövidebb, ezekben gyakran felhasználnak régebbi búcsúztatókból átvett formulákat és motívumokat is.

Az óévbúcsúztatóknak, ezeknek a helyenként döcögős versezeteknek fontosságát nem (általában) szerőny költői értékeiben kell látnunk, hanem a falu társadalmára gyakorolt hatását, a közösség életében betöltött szerepét kell értékelnünk. A verses krónikákban felidézett események, a nyilvánosság előtt felolvasott humoros, gúnyolódó, esetenként megszegyenítő kitételek jobbító szándékkal hangzanak el. Így kívánnak pozitív hatást gyakorolni a hallgatóságra, a falu népére, s e hatás általában nem is marad el.

A búcsúztató a faluban mindig nagy visszhangot vált ki, az elhangzottakról még napok múlva is beszélnek. Dicsérik, bírálják, kifogásokat hangoztatnak és előfordulnak kisebb sértődések is. Van, aki azért sértődik meg, mert egy titkolt, önmaga előtt is szégyellt cselekedetéről szó esett, más azért, mert nem került bele a búcsúztatóba. A búcsúztatót legújabbán magnetofonszalagra rögzítik, és az új év első napjaiban lejátszzák azoknak, akik valamilyen okból Szilveszter éjszakáján nem tudtak a templomtéren jelen lenni. A homoródjánosfalvi óévbúcsúztatókra másutt is kíváncsiak, ezért a magnetofonszalagot a környékbeli falvakba is elviszik meghallgatni.

Amint a fentiekből is kiderült, hogy a Nagy-Homoród mentén az óévbúcsúztatóskor és az újév köszöntésekor általában az unitárius énekeskönyvekben is szereplő egyházi énekeket éneklük. Kivételt képez a homoródjánosfalvi "Újesztendő napja, e nap felvirrada..." kezdetű ének, amelyet ugyanarra a dallamra énekelnek, mint Városfalván az "Egyszer egy embernek volt két tehénkéje..."

kezdetű dalt. A homoródjánosfalvi újévköszöntő ének valószínűleg helybeli szerző (kántor? parasztköltő?) alkotása.

Különösen figyelemre méltó a Városfalván kántált "Néktek született menyeyei király..." kezdetű ének. Szendrei Janka írja "Az egyházi népénekként is funkcionáló anyagból kiemelkednek azok a darabok, amelyeknek jelenléte a kántálásban tipikusnak mondható: Nékünk születék menyeyei király, az Új esztendőben mi vígadjunk refrénnel.²⁵ Az éneknek 16. századi frásos emléké is ismerjük és középkori eredete feltételezhető.²⁶ Dallama laza, motívikus szerkezetű, erősen variálódó. Típusát elsősorban a "Született Jézus, őt imádjuk" szöveg és az ehhez kapcsolódó fríg jellegű sorzárlat fogja össze.²⁷ Eredetileg latinul énekelték. Magyar változata a nép körében katolikus és református vidékeken a legutóbbi időig ismert volt, amint ezt a népzenei gyűjtések is bizonyítják. Egyik változatát Kodály Zoltán is feldolgozta "Vízkereszt" című énekkari művében.²⁸

Az ének a régi unitárius énekeskönyvekben is szerepelt (utoljára az 1777-es kiadásban), azonban 1837 óta nem vették fel az újabb énekeskönyvekbe,²⁹ valószínűleg azért, mert az unitárius vallás tanáival ellentétes kitételeket (pl. "Született Jézust mi imádjuk") is tartalmaz. Városfalván a kántálás egyik énekeként (a más népi variánsoktól és a régi, írásban megőrződött változatoktól némileg eltérő szöveggel, "Nékünk születék..." helyett "Néktek született..."-et, "nemes Virág" helyett "nemes király"-t mondanak) fennmaradt a folklórban. Az erdélyi kántálásban másutt is megmaradtak régi, templomokban már nem énekelt énekek, sőt olyan vallásos népénekek is, amelyek semmiféle egyházi kiadványban nem szerepeltek. Másutt a dallam különbözött a templomban énekelt változatokétól.³⁰

A Nagy-Homoród menti falvak óévbúcsúztató és újévköszöntő népszokásairól összefoglalásképpen a következőket mondhatjuk el. A különféle fény- és hangjelenségekkel kísért, közös éneklésből, valamint búcsúztató és köszöntő elmondásából álló szokás az unitárius falvakban és a környékbeli református községekben a múltban széles körben elterjedt volt. Városfalván és Homoródjánosfalván ma is él. E vidéken ily módon először Kénosban búcsúztatták az óévet és köszöntötték az újévet, valamikor a 19. század első felében. Feltehetően innen sugárzott szét a környékbeli falvakba. A szokás szerves része a téli ünnepkör karácsony és újév közötti szakaszának és több faluban (Homoródkeményfalván, Városfalván és a közeli Alsórákoson) közvetlenül csatlakozott hozzá a lányok megkántálásának, a hajnalozásnak a szokása. A verses búcsúztatókat és köszöntőket lelkészek, kántorok vagy parasztemberek írták. A köszöntők többnyire teljes egészében vallásos jellegűek. A búcsúztatókban krónikaszerűen felelevenítik az elmúlt év fontosabb eseményeit. Homoródjánosfalván nemcsak a búcsúztatott esztendő időjárásáról, természeti csapásairól, a termésről stb. esik szó, hanem kigúnyolják a hibákat elkövető embereket és humoros formában bemutatják a megtörtént visszasságokat is. A homoródjánosfalvi búcsúztatók közeli rokonságban vannak az ezen a vidéken a század második évtizedéig virágzó, az emlékezetben ma is élő, gúnyolódó stílusú verses műfajjal, a pástilussal. Az óév búcsúztatásakor és az újév köszöntésekor általában "hivatalos" egyházi énekeket énekelnek, de Homoródjánosfalván (valószínűleg kántor vagy parasztköltő által szerzett) vallásos népénekeket is. A városfalvi kántálásban egy 16. század óta ismert, feltehetőleg középkori eredetű ének is fennmaradt egészen a legutóbbi időig.³¹

JEGYZETEK

¹ A templomtoronyban való éjszakai közös éneklés néhol karácsonykor is szokásban volt. Pl. Újfaluban (ORBÁN B. 1873. VI. 416. p.); Oltszakadátan (MAKKAI E. - NAGY Ö. 1939. 41. p.); Szatmár és Bereg megye egyes falvaiban (SZENDREY ZS. - SZENDREY Á. 1941. 63. p.) és Tótkomlóson (KOPPÁNY J. 1985. 420-422).

² SZENDREY ZS. é.n. 324. p.

³ SZENDREY ZS. - SZENDREY Á. 1941. 63. p. Idézi: BALINT S. 1977. I. 122. p. Vö. még: PETRI M. 1901. 713-714. p.; SZENDREY ZS. 1928. 35. p., 1941. 15. p., é.n. 324. p.; ILLYÉS E 1931. 130. p.; MAKKAI E. - NAGY Ö. 1939. 13., 36., 54., 84., 106., 108., 114., 121., 127., 153., 175., 187-188. p.; megjelenés előtt 17., 106., 221., 257., 265., 269., 279-280., 305-306., 316-317., 338. p. BALINT S. 1942. 25. p.; FÖLDESSY J.-né 1958. 12. p.; HORVÁTH I. 1980. 132-133. p.; SZEMERKÉNYI Á. 1983. 1635. p.

⁴ SZENDREY ZS. 1941. 15. p.

⁵ BALINT S. 1977. I. 122. p.

⁶ Csak Homoródszentmártonban él kis számú református népesség. A Kis-Homoród menti székely falvak lakóinak többsége is unitárius.

⁷ Ezúton is köszönetet mondok mindazoknak, akik a Nagy-Homoród menti falvakban megtiszteltek vendégszeretetükkel, kitüntettek barátságukkal és adatközléseikkel segítettek munkámat. Értékes adataikért köszönetet mondok Lőrinczi Mihály, volt homoródszentpáli kántortanítónak (Budapest), László Mózes homoródjánosfalvi születésű budapesti lakosnak és Bencze Márton homoródkeményfalvi születésű budapesti unitárius lelkésznek. A gyűjtésben való közreműködéséért Kocsis Mihálynak; a budapesti Unitárius Püspökség Könyvtárában nyújtott segítségéért pedig dr. Kaplay Imrénének tartozom köszönettel.

⁸ A Dunántúlon széles körben elterjedt regölést Erdélyből csak három faluból (Kénos, Lókod, Homoródremete) ismerjük. A kénosi regösének első közlője Kriza János volt 1863-ban (KRIZA J. 1975. 143-144., 471-473. p.). A szokást később ORBÁN B. (1868. I. 160. p.) is említette Kénosból, majd SEBES-TYÉN GY. (1902. 315-338., 367. p.) közölte a kénosi és lókodi regösénekeket. A homoródremetei regölés leírását FARAGÓ J.-nek (1961) köszönhetjük. Vö. még: NAGY M. 1862., SÁNDOR Gy. 1897. 1.p., BARTÓK B. - KODÁLY Z. 1953. 972-973., 1169.p., FARAGÓ J. 1960. 8., SERES A. 1976-1977. 340.p., KOMLÓSI E. 1979. 103.p., JAKAB D. 1981. 91.p., KERÉNYI Gy. 1982. 61.p.

⁹ ORBÁN B. 1868. I. 160. p. Bár tudjuk, hogy Orbán Balázs a Székelyföldet alaposan ismerte, mégsem tartjuk bizonyítottnak, hogy e szokás valóban Kénosban alakult ki. Kénos feltehetően csak a Homoród vidékén volt az első, ahol az óév ilyen búcsúztatása és az újév köszöntése szokásba jött.

¹⁰ Unit. énekeskönyv 1983. 313. ének.

¹¹ Unit. énekeskönyv 1983. 313. ének.

¹² Unit. énekeskönyv 1983. 164. ének.

¹³ Unit. énekeskönyv 1983. 320. ének.

¹⁴ Az elköszönő, búcsúzkodó szöveget sajnos nem sikerült lejegyeznünk.

¹⁵ A Nagy-Homoród menti székelységnek déli irányban az utolsó települése Homoródjánosfalva. E falu a vidék egyik tréfa-központja és a környékbeliek gúnyolódásainak egyik céltáblája. Egyrészt gyors beszédük miatt gúnyolták és gúnyolják őket (ORBÁN B. 1868. I. 169. p., DÁVID J. 1941. 110. p.), másrészt régen megtörtént, de ma is emlegetett események miatt gúnyolódnak velük. Pl. egyszer egy kutyát medvének néztek és el akarták ejteni, ezért medvéseknek nevezik őket (Székelység 1931. 10-11. p., DUKA J. - VŐŐ G. 1983. 145-146. p.). Máskor pedig a gólyákat városfalvi kecskékkal tévesztették össze. Azóta nevezik

a madarakat jánosfalvi kecskéknek (ORBÁN B. 1868. I. 169. p.), a jánosfalviakat pedig gólyásoknak. Megjegyezzük, hogy DUKA J. és VÖÖ G. könyvében (1983. 146. p.) azt olvashatjuk, hogy a homoródszentpéterieket nevezik gólyásoknak. Jánosfalván is sok humoros, tréfás történetet tudnak és mesélnek más falubeli-ekről, illetve (nem kevés öniróniával) a községükben történt eseményekről.

¹⁶ A délkelet-erdélyi fiatalság (Vargyason társasbálnak, másutt ésszeállításnak nevezett) téli multságairól és az ezekhez kapcsolódó szokásokról részlete- sen: SERES A. 1976-1977., KOMLÓSI E. 1979.

¹⁷ Volt, ahol a harangozással is kihangsúlyozták, hogy az óévet "temetik". Pl. Almásmálomban először úgy harangoztak, mint ahogy a temetéshez szoktak és csak ezután szólalt meg az istentiszteletre hívó harangszó (MAKKAI E. - NAGY Ö. 1939. 175. p.).

¹⁸ Unit. énekeskönyv 1983. 313. ének.

¹⁹ FÖLDESSY J.-né 1958. 12-13. p.

²⁰ IMREH B. 1968. 31.p., 1978. 235. p.

²¹ Vö. pl. BALÁZS F. A. 1980.

²² Pl. PÉTER S. 1916. 5.p., BÁRÓ J. 1924. 33. p.

²³ „Dicséretjökre szolgál csakugyan e falunak az, hogy gyermekeiket nem csak alsó falusi, de sokakat nagyobb oskolába is járatni s taníttatni szokták eleitől fogva, úgy hogy nem csak a honn maradtakból telnek ki néha versifikáló fűzfa poéták, kik mikor innepre a muzsikást a városfalviak elől elragadhatják így énekelnek: Jánosfalva járja, Városfalva várja, de akiknek főbb oskolába küldött fiai közül már csak az én tudtomra 7 pap, 5 mester s két híres prokurátor kerekedett ki. Csak az a kár, hogy a versifikálók között sokszor, valamint itt, úgy egybeütt is olyan írkalók is voltak, vannak, lesznek, kik egy kis pálinkáért akármit megírnak s írkalásaik miatt magok dolgairól is elfogódván, elkorhelykednek, elpusztulnak, és így e szép kis tudományosságuk reájok nézve nem áldássá, hanem átokká válnak.” (JÁNOSFALVI SÁNDOR I. 1941. I. 106. p.).

²⁴ A pástilus (gúnyrím, gúnyvers) a Nyugat-Európában a reformáció és a nagy francia forradalom idején virágzó, Magyarországon a 18. századi kéziratos költészet jellegzetes műfajaként élő paszkvillusnak a népi változata. Pástilusokat a Nagy-Homoród menti falvakban az 1910-es évekig írtak, de az emlékezetben ma is sok él és a kéziratos verses- és énekeskönyvek is sokat megőriztek. Ezekben a gyakran durva, gyalázkodó stílusban írt, esetenként trágár kifejezéseket is tartalmazó versekben személyeket és falukat egyaránt kigúnyoltak. Ha valaki lépést tévesztett (pl. lopott, félrelépett, megcsalta a szeretőjét vagy a házastár- sát), hibás cselekedetet követett el, akkor a pástilusírók azonnal összefoglalták, megszellőztették az eseményt. Leírták, több példányban sokszorosították és ter- jesztették is. A sokszorosítást nem a vers írója végezte, hanem mással (gyakran más falubelivel) íratta le, hogy ne lehessen felismerni a kézírását. A lemásolt példányokat összehajtogatták, cérnával átkötötték és este vagy éjszaka eldobál- ták az utcán, illetve bedobálták az udvarokba, annak a személynek az udvarába is, akiről a pástilus szólt. Aki elolvasta, továbbadta, kézről kézre járt. A pástilu- sokat a kórusokban (fonókban) és disznótorokon is felolvasták. Híres pástilusíró volt Városfalván a 19. században Pálfi Mózes és Bóna József, később Csáka Ferenc. A század első felében Kénosban Tödör Sándor, Homoródjánosfalván Darkó Pál, Bálint Zsigmond és Sándor Dénes írt pástilusokat. Róluk mindenki tudta, hogy ezzel is foglalkoznak. A vaskos, durva sértésekért, a megszegényfté- sért többen feljelentették volna őket, de a kézírást (a fent említett okokból) nem lehetett azonosítani, s így a becsületsértést sem lehetett bizonyítani. Papok is írtak pástilusokat, a század elején ezért a városfalvi lelkészt a jánosfalviak meg is verték (DUKA J. - VÖÖ G. 1983. 146.p.). E jellegzetes, ismereteink szerint ezidáig még nem kutatott félnépi műfaj, valamint ennek a Nagy-Homoród menti

falvak társadalmi életében betöltött szerepe és utóélete további alapos vizsgálatot érdemelne.

²⁵ SZENDREI J. 1980. 28. p.

²⁶ HORVÁTH C. 1921. 429. p.; BARTÓK B.- KODÁLY Z. 1953. 24., 1083-1084.p.; CSOMASZ TÓTH K. 1958. 361-362., 548-549., 677-678.; DÖMÖTÖR T. 1979. 161., 246.; SZENDREI J.- DOBSZAY L.- RAJECZKY B. 1979. I. 74-75., II. 36-37.p., SZENDREI J. 1980. 28. p.

²⁷ SZENDREI J.- DOBSZAY L.- RAJECZKY B. 1979. I. 74-75., II. 36-37.p. Vö. még: PAPP G. 1970. 505., 507. p.; KERÉNYI GY. 1982. 69.p.

²⁸ CSOMASZ TÓTH K. 1971. 162. p. Az éneket Erdélyben is feljegyezték a kutatók. Pl. az 1930-as évek végén a 12 megye 59 községében végzett nagy gyűjtés anyagában a református többségű Mezőpanitról (Maros-Torda v.m.) említették (MAKKAI E.- NAGY Ö. 1939. 126), és a maroskeresztúri (Maros-Torda v.m.) reformátusok is énekelték a Szilveszterről Újévre virradó éjszakán, a hajnalozás során (MAKKAI E.- NAGY Ö. sajtó alatt, 265.p.)

²⁹ Az unitárius énekeskönyv első változata 1570 táján látott napvilágot és hat kiadást ért meg. Ebben a formában utoljára 1777-ben jelent meg. Ez utóbbiban szerepelt a "Néktek születék Mennyei Király..." kezdetű ének (Isteni Ditséreték... 1777. 63-64.p.). 1837-ben Aranyosrákosi Székely Sándor unitárius püspök új énekeskönyvet szerkesztett, amelyben a régi énekeskönyv 299 énekéből csak 47-et hagyott meg, 63-at pedig maga írt vagy másokkal íratott. A régi énekeskönyvben szereplő 150 Szcenci-féle zsoltárból is csak 34-et vett fel. Ez az énekeskönyv is hat kiadást ért meg. A harmadik változat 1924 és 1983 között tizenegy kiadásban látott napvilágot (Unit. énekeskönyv 1983. V.). Az 1837 óta megjelent, összesen tizenhét kiadás egyikében sem szerepel a Városfalván még az 1960-as években is kántált ének.

³⁰ Pl. Mérán (Kolozs m.) a karácsonyi kántálásakor "...előkerülnek régi zsoltárok és új egyházi énekek egyaránt. De ezek mellett egészen különálló, semmiféle egyházi könyvben nem található énekeket is énekelnek." Nagypetriben (Kolozs m.) pedig (szintén karácsonyi kántálásakor) "A legények közösen megtanulnak két egyházi éneket, vigyázva arra, hogy az eredeti, hivatalos dallamhoz ne is hasonlítson, minél több hajlítás legyen benne." (MAKKAI E.- NAGY Ö. 1939. 75., 93. p.)

³¹ A korlátozott terjedelem miatt egy óévi búcsúztatót (Homoródjánosfalva, 1983) és egy újévi köszöntőt (Homoródszentpéter, 1927) nem tudunk közölni, de azokat az érdeklődő megtalálhatja a dolgozat kéziratos változatában a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában.

IRODALOM

Balázs F. Attila: *Vass Dénes bácsi vígasztaló szavai*. Falvak Dolgozó Népe, 35. 1980. 16. 5.p.

Bálint Sándor: *Az esztendő néprajza*. Budapest, 1942.

Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*. I-II. Budapest, 1977.

Báró József: *Óévi búcsúztató*. Unitárius Naptár az 1925. évre 33. Kolozsvár, 1924.

Bartók Béla - Kodály Zoltán (szerk): *Jeles napok*. A Magyar Népzene Tára II. Budapest, 1953.

Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Régi Magyar Dallamok Tára I. Budapest, 1958.

- Csomasz Tóth Kálmán: *Dicsérvételek az Urat. Tudnivalók énekeinkről*. Budapest, 1971.
- Dávid József (szerk): *Székelyföld írásban és képben*. Budapest, 1941.
- Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek - népi színhátság*. Budapest, 1979.
- Duka János - Vöd Gabriella: *Kilenc kéve hány kalangya? Anekdóták a székelyekről*. Bukarest, 1983.
- Faragó József: *Porka havak esedeznek...* Népszokások felújításának kérdéséhez. Utunk 15. 1960. 52/635/. 8. p.
- Faragó József: *Regölés Homoródremitén*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 5. 1961. 1. 51-55. p.
- Földessy Józsefné: *Vallásos jellegű népszokások*. Ethnológiai Adattár. Budapest, 1958. Néprajzi Múzeum 10057.
- Horváth István: *Magyarózdai toronyalja*. Budapest, 1980.
- Horváth Cyrill: *Középkori magyar verseink*. Budapest, 1921.
- Illyés Endre: *A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára*. Szeged, 1931.
- Imreh Barna: *Alsórákos története*. Országos Széchenyi Könyvtár (Budapest). Kézirattár. Fol. Hung. 3214. 1968.
- Imreh Barna: *Az alsórákosi "sereg"*. Népismereti Dolgozatok, 1978. 232-237. p.
- Isteni Ditséreték, Imádságos és Vigasztaló Énekek Kolozsvárat, 1777.
- Jakab Dénes: *Ósi hitvilágunk emlékei a népi hagyományokban és szokásokban*. Keresztény Magvető, 87. 1981. 2. 86-97. p.
- Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*. Sajtó alá rend. Benczédi Pál. Kolozsvár, 1942. (Erdélyi ritkaságok. 7-8).
- Kerényi György: *Magyar énekes népszokások*. Budapest, 1982.
- Komlósi Előd: *Legényszervezetek és az ifjúság téli mulatságai Délkelet-Erdélyben*. Ethnographia, 90. 1979. 92-105. p.
- Koppány János: *Harangozók és harangozási szokások Tótkomlóson*. Dankó Imre-Küllös Imola (szerk): *Vallási néprajz II*. Budapest, 1985. 401-431. p.
- Kriza János: *Vadrózsák*. Kriza János székely népköltési gyűjteménye Faragó József gondozásában. Bukarest, 1975.
- Makkai Endre - Nagy Ödön (szerk): *Adatok téli néphagyományaink ismertetéhez*. Kolozsvár, 1939. (Erdélyi Tudományos Füzetek 103).
- Makkai Endre - Nagy Ödön (szerk): *Adatok téli néphagyományaink ismertetéhez*. Az 1939-es kiadás átdolgozott és bővített változata. (Megjelenés előtt) Elte, Folklor Tanszék.
- Nagy Mózes: *Székely népköltemények*. Ethnológiai Adattár Budapest. Néprajzi Múzeum 3673.
- Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*. I-IV. Pest-Budapest. 1868-1873.
- Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. (Régi Magyar Dallamok Tára. II.) Budapest, 1970.
- Péter Sándor: *Óévi búcsúztató 1916*. Unitárius Naptár 1917. évre. 5. Kolozsvár, 1916.
- Petri Mór: *Szilágy vármegye monográfiája*. I. Budapest, 1901.
- Sándor Gyula: *Népköltészet*. Ethnológiai Adattár. 1897. Néprajzi Múzeum 1680.
- Sebestyén Gyula: *Regős-énekek*. Budapest, 1902. (Magyar Népköltési Gyűjtemény IV.).
- Seres András: *Az ifjúság téli mulatsága Bodza, Barcaság, Erdővidéken, valamint a Nagyküküllő, Nyikó és Homoród mentén*. Alut, 8-9. 1976-1977. 329-342. p.
- Székelység. Jánosfalvi medvevadászat*. Székelység 1. 1931. 1. 10-11. p.

- Szemerkenyi Ágnes: *Szilveszteri szokások*. Élet és Tudomány, 38. 1983. 1635-1637. p.
- Szendrei Janka: *Kántálás*. Magyar Néprajzi Lexikon III. (Főszerk. Ortutay Gyula.) Budapest, 1980. 27-30. p.
- Szendrei Janka - Dobszay László - Rajeczky Benjámin: *XVI-XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*. I-II. Budapest, 1979.
- Szendrey Zsigmond: *Szatmár megye néphagyományai*. II. Ethnographia, 39. 1928. 27-38. p.
- Szendrey Zsigmond: *Évnyegyedi szokásaink és babonáink*. Ethnographia, 52. 1941. 10-23. p.
- Szendrey Zsigmond: *Jeles napok*. A magyarság néprajza. IV. Budapest, é.n. 323-341. p.
- Szendrey Zsigmond - Szendrey Ákos: *Részletek a magyar szokás- és babonaszótárból*. Ethnographia, 52. 1941. 62-65. p.
- Unitárius Énekeskönyv*. Kolozsvár-Napoca, 1985.

Simén Domokos

A KÜKÜLLŐI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖR KÖZGYŰLÉSEINEK SORRENDJE 1711 - 1816 KÖZÖTT

A dicsőszentmártoni unitárius egyházközség lelkészi irodájának két szekrényében őrzik a küküllői egyházkör régi iratait és jegyzőkönyveit. Ezek közül jelentős értéket képvisel az 1700-tól kezdődő "Bona Consignata" kezdetű, 246 lapra terjedő jegyzőkönyv, melyet Kissolymosi Koncz Boldizsár esperes, dicsőszentmártoni lelkész, később püspök indított be.

A jegyzőkönyvben kevés adatot találunk az egyházközségek belső életéről, de annál többet anyagi helyzetéről. Tartalmazza az egyes egyházközségeket érintő régi iratok másolatát, tisztségviselők eskümintáit, számadásokat, a vallások működéséről szóló törvény másolatát, egyszóval hasznos esperesi kézikönyv.

A "Bona Consignata" jegyzőkönyvből állítottuk össze a küküllői egyházkör közgyűléseinek idejéről, helyéről és prédikátoráról szóló kimutatást 1711-től 1816-ig. A kimutatás a teljesség igényével nem léphet fel, mert a jegyzőkönyv vezetése nem mindig volt pontos és a köri közgyűlés - partialis zsinat - és az esperesi vizitáció határvonalai sokszor elmosódnak a jegyzőkönyvben. Ettől eltekintve, a kimutatás adatközléséért figyelmet érdemel.

Az egyházköri közgyűlés ideje, helye és prédikátora:

1711. február 15: Szentbenedek; - február 16: Bethlenszentmiklós; február 22: Küküllődombó; március 7-8: Dicsőszentmárton; március 9: Kissáros (püspöki vizsgálat!); március 17: Ádámos.

1712. január 7: Bethlenszentmiklós.

1714: Dicsőszentmárton.

1715. február 17: Ádámos ("szent synodus"); június 26: Dészfalva.

1718. június 19: Ádámos (zsinat)

1720. április 17: Nagyteremi; június 2: Dészfalva; prédikált Ajtay Mihály szentbenedeki lelkész.

- 1721: Harangláb
 1722: Kissáros.
 1723. szeptember: A köri közgyűlés és a püspöki vizsgálat helyét a jegyzőkönyv nem jelöli.
 1724. január 12: Széplak; október 19: Harangláb.
 1726. április 5: Küküllődombó.
 1727: Bethlenszentmiklós.
 1728: Harangláb. (Június 19-én Dicsőszentmártonban zsinat).
 1729. január 15: Kissáros.
 1732. szeptember 17: Kissáros.
 1737. január 3: Szőkefalva; április 6: Harangláb; május 2: Désfalva; július 2: Széplak; augusztus 22: Szentbenedek.
 1738. január 1: Küküllődombó.
 1739. június 30: Kissáros.
 1740. január 5: Szőkefalva; március 15: Küküllődombó; június 9: Dicsőszentmárton; június 18: Szentbenedek (egyetemes zsinat).
 1741. január 4: Kissáros; június 15: Széplak; július 10: Harangláb.
 1742. január 4: Désfalva; április 16: Küküllődombó; június: Ádámos.
 1743. január 31: Dicsőszentmárton; július 12: Nagyteremi.
 1744. január 5: Kissáros; június 3: Szőkefalva.
 1745. január 13: Bethlenszentmiklós; június 9: Szentbenedek; szeptember 1: Harangláb; november 5: Nagyteremi.
 1746. január: Küküllődombó; február 1: Harangláb; június 7: Dicsőszentmárton.
 1747. január 3: Széplak; május 24: Ádámos; június 10: Dicsőszentmárton (egyetemes zsinat); november 25 körül: a körben püspöki vizitáció.
 1748. január 9: Harangláb; június 5: Kissáros.
 1749. január 8: Szőkefalva; június 13: Nagyteremi.
 1750. január 14: Bethlenszentmiklós; május 27: Szentbenedek. (Székely Mihályt jegyzőnek választották).
 1751. január 5: Küküllődombó; június 2: Dicsőszentmárton.
 1752. január 4: Ádámos; június 7: Széplak.
 1753. január 3: Harangláb; június 5: Kissáros.
 1754. január 14: Désfalva; június 5: Szentbenedek; június 15: Küküllődombó (egyetemes zsinat).
 1755. január 25: Bethlenszentmiklós; június 3: Nagyteremi; december 9: Ádámos.
 1756. június 10: Dicsőszentmárton, prédikált Kodak Mihály ádámosi lelkész.
 1757. január 4: Küküllődombó; június 5: Kissáros, prédikált Erneyi G. István nagyteremi lelkész.
 1758. január 4: Széplak; május 1: Harangláb, prédikált Kelemen Zsigmond; május 2: Kissáros (egyetemes zsinat).
 1759. január 9: Szentbenedek; június 6: Bethlenszentmiklós, prédikált Balázs Márton dicsőszentmártoni lelkész.
 1760. január 9: Ádámos, prédikált Árkosi Tamás; május 29: Küküllődombó, prédikált Sárosi Benedek.
 1761. január 2: Dicsőszentmárton, prédikált Ijefalvi János; március 15: Nagyteremi; prédikált Tbroczkói Rácz János ádámosi lelkész.
 1762. június 3: Széplak, prédikált Bartók János kissárosi lelkész; július 4 (?): Désfalva, prédikált Bartók József kissárosi lelkész.

1763. január 5: Kissáros; július 3: Bethlenszentmiklós, prédikált Sárdi Kiss István ádámosi lelkész.
1764. január 4: Szentbenedek, prédikált Bölöni Tana János (?); március 23: Küküllődombó, prédikált Balázs Márton dicsőszenntmártoni lelkész.
1765. január 10: Harangláb, prédikált Sárdi Kiss István ádámosi lelkész; június 6: Ádámos, prédikált Erneyi G. István.
1766. január 7: Dicsőszenntmárton; prédikált Kelemen Zsigmond haranglábi lelkész; május 22: Szőkefalva, prédikált Szentpáli János désfalvi lelkész.
1767. január 7: Kissáros, prédikált Sárosi Benedek szőkefalvi lelkész; június 11: Nagyteremi.
1768. január 5: Széplak, prédikált Bartók János kissárosi lelkész; június 1: Szentbenedek, prédikált Sárdi György széplaki lelkész.
1769. január 4: Désfalva, prédikált Balázs Márton dicsőszenntmártoni lelkész; május 31: Bethlenszentmiklós, prédikált M. (Tana?).
1770. január 10: Küküllődombó, prédikált Sárdi Kiss István ádámosi lelkész; június 7: Harangláb, prédikált G.... István.
1771. január 10: Ádámos, prédikált Szentpáli D(imény?) János, volt désfalvi lelkész; június 5: Dicsőszenntmárton, prédikált Ilyefalvi János, volt szőkefalvi lelkész.
1772. január 8: Kissáros, prédikált Sükei Mihály.
1773. január 8: Széplak, prédikált Balla Imre ádámosi lelkész; május 25: Szentbenedek, prédikált (?) szőkefalvi lelkész; június 12: Ádámos (egyetemes zsinat).
1774. január 10: Désfalva, prédikált Balázs Márton dicsőszenntmártoni lelkész; május 25: Bethlenszentmiklós, prédikált Balla Imre ádámosi lelkész.
- 1775: Harangláb, prédikált Bartók János köri jegyző, kissárosi lelkész; Küküllődombó, prédikált Sárdi György széplaki lelkész.
- 1776: Dicsőszenntmárton, prédikált Tordátfalvi György.
- 1777: Széplak és Désfalva, prédikált Simén András küküllődombói lelkész.
1778. január 7: Bethlenszentmiklós, prédikált Nagy Elek, szentbenedeki lelkész; június 11: Nagyteremi, prédikált Ambrus József.
1779. január 7: Ádámos, prédikált Ürmösi Huszár József, széplaki lelkész; június 1: Szentbenedek, prédikált Kolozsvári Kelemen (?) Zsigmond haranglábi lelkész.
1780. január 4: Harangláb, prédikált Bartha Mihály kissárosi lelkész; június: Kissáros, prédikált Buzogány Mózes széplaki lelkész.
1781. január 2: Dicsőszenntmárton, prédikált Kelemen Zsigmond haranglábi lelkész; Széplak, prédikált Szentlászlói Vitális Miklós haranglábi lelkész.
1787. június 12: Küküllődombó, prédikált Kovács István kissárosi lelkész; június 16: Dicsőszenntmárton (zsinat).
1790. június 8: Szentbenedek, prédikált Datki K. András nagyteremi lelkész.
1791. január 4: Harangláb, prédikált Mezei József ádámosi lelkész; június 24: Bethlenszentmiklós, prédikált Egyed Mihály haranglábi lelkész.
1792. január 4: Ádámos, prédikált Kiss György szentbenedeki lelkész; május 31: Szőkefalva, prédikált Kapás György bethlenszentmiklói lelkész.
- 1793: Désfalva, prédikált Simén András küküllődombói lelkész.
- 1794: Kissáros, prédikált Baczó József küküllődombói lelkész; június 12: Dicsőszenntmárton, prédikált Kolozsvári (Kelemen?) Zsigmond szőkefalvi lelkész.
- 1795: Küküllődombó, prédikált Kocsis Mihály lelkész; május: Harangláb, prédikált Mezei József ádámosi lelkész.

1796: Ádámos, prédikált Halmási Baczó Mihály kissárosi lelkész.

1797: Désfalva, prédikált Kapás György bethlenszentmiklósi lelkész.

1798: Harangláb, prédikált Kiss György szentbenedeki lelkész.

1799: Dicsőszentmárton, prédikált Csegezi József haranglábi lelkész.

1800: Szentbenedek, prédikált Bölöni Kisgyörgy András szentbenedeki lelkész.

1801: Széplak, prédikált Pálfi János désfalvi lelkész; június 9: Bethlenszentmiklós, prédikált Városfalvi Gedő István nagyteremi lelkész; július 10: Küküllődombó; december 12: Kissáros, prédikált Mezei József küküllődombói lelkész.

1802. június 20: Dicsőszentmárton, prédikált Kisgyörgy István szentbenedeki lelkész; június 10: Ádámos, prédikált Tök István dicsőszentmártoni lelkész; december 27: Küküllődombó, prédikált Barabás Mózes szentbenedeki lelkész.

1804. június 13: Szentbenedek, prédikált Sárdi József désfalvi lelkész.

1805. január 16: Désfalva, prédikált Csegezi József haranglábi lelkész; június 19: Széplak, prédikált Barabás Mózes szentbenedeki lelkész; december 28: Dicsőszentmárton.

1806. január 10: Bethlenszentmiklós, prédikált Csegezi József haranglábi lelkész; december 30: Harangláb, prédikált Barabás Áron széplaki lelkész.

1807. június 12: Kissáros; június 27: Ádámos (egyetemes zsinat); július 21: Küküllődombó, prédikált Kapás György bethlenszentmiklósi lelkész; december 19: Désfalva, prédikált Barabás Áron széplaki lelkész.

1808. május 9: Szentbenedek, prédikált Csegezi József haranglábi lelkész; december 15: Dicsőszentmárton, prédikált Sárdi József désfalvi lelkész.

1809. április 11: Harangláb, prédikált Tordai Székely Miklós széplaki lelkész; december 21: Küküllődombó, prédikált Tök István kissárosi lelkész.

1810. május 20: Széplak, prédikált Sárdi József désfalvi lelkész; július 30: Dicsőszentmárton.

1811. január 9: Ádámos, prédikált Nagy Mihály mikeszászi lelkész; június 20: Kissáros; december 28: Harangláb, prédikált Kovács Mózes ádámosi lelkész.

1812. január 10: Szentbenedek, prédikált Kapás György bethlenszentmiklósi lelkész; június 6: Szőkefalva; június 17: Küküllődombó; december 15: Désfalva, prédikált Györfi Sándor széplaki lelkész.

1813. január 26: Széplak; április 5: Ádámos; június 14: Bethlenszentmiklós, prédikált Árkosi Barabás Mózes szentbenedeki lelkész; november 9: Dicsőszentmárton, prédikált Kovács Mózes ádámosi lelkész.

1814. június 7: Kissáros, prédikált Nagy Mihály mikeszászi lelkész; december 13: Küküllődombó, prédikált Derzsi Kanyaró Mihály széplaki lelkész.

1815. június 20: Ádámos, prédikált Sárdi József désfalvi lelkész; december 17: Harangláb.

1816. március 6: Ádámos; június 20: Désfalva, prédikált Csegezi József haranglábi lelkész.

Binder Pál

ADATOK A HOMORÓDSZENTPÁLI SZENTPÁLI CSALÁD TÖRTÉNETÉHEZ

A lengyel nyelvet jól beszélő Szentpáli István diák I. Rákóczi György neves diplomatája volt. Az öreg Rákóczi naplójában (1633) ezeket írta róla: "Martius 10 die...Eodem die bocsátottuk Szentpálit Krakkóba Svarcenburchoz... Szentpálinak költségére fl.80. Junius 6 die. Bocsátottuk Szentpáli István deákunkat diplománkkal Eperjesre követünkhöz."¹

Szentpáli egyaránt otthonosan mozgott a fényes Portán vagy Lengyelországban. 1633. októberében I. Rákóczi György latinnyelvű megbízólevelet ad Szentpálinak.² 1634-ből megmaradtak Szentpáli portai levelei.³ 1636. július 17-én a fejedelem a lengyel végekre és Kozákországba küldi Homoródszentpál szülöttjét. (A tatárországi széleken fekvő Konecpole újabb neve Pervomajszk).⁴ Augusztus közepén Szentpáli a ma Ukrajnában fekvő Szavranból (Datum in Ustya Zawran ad Hypanim) értesíti urát a tatárok kozákországi gyakori betöréseiről.⁵ Szeptemberben rövid időre ismét itthon van s harmadik követségi utasítása 1636. szeptember 15-én keltezett.⁶ Szeptember 23-án már a Prut felső folyása mentén fekvő Mikulicsin ukrán faluból küldi jelentéseit.

Utolsó, 1636. évi jelentését a podóliai Bárban keltezte. Külföldi megbízásai sikeres végrehajtásának jutalmául a fejedelem megerősíti a homoródszentpáli kúria és a szomszédos falvak birtoklásában.⁷

A harmincéves háborúban Erdély a svéd király vezette protestáns liga tagja volt. A svéd hadak fővezére, Linnard Torstenson 1642-ben elfoglalta Sziléziát és Morvaországot, több csatában leverte a Habsburg császár hadait. Az erdélyi-svéd szövetségkötés Maurer Mihály és Hajdú György mellett Szentpáli István érdeme volt.⁸ I. Rákóczi György fiát, Zsigmondot a brünni Spielberg várát ostromló Torstensonhoz küldte, azonban a két szövetséges nem sokáig működhetett együtt. A bécsi császár ajándékai által befolyásolt török Porta nem nézte jó szemmel az erdélyi fejedelem tekintélyének növekedését és a fejedelemfit visszatérésre kényszerítette. Az emiatt megcsaltnak érzett protestáns liga, feledve az öreg Rákóczi addigi szolgálatait, megtagadta a szerződés kötelezettségeinek teljesítését és az erdélyi fejedelemnek nem adott többet összesen 30 000 tallérnál, habár másfél éven át saját költségén viselt táborozást.⁹

A harmincéves háborúban tevékeny résztvevő Rákóczi György szükségesnek tartotta a török Porta és a budai basa jóakarátát is elnyerni. Ezért szükséges volt diplomatái állandó bevetésére. Így került sor többek között 1644-ben "Stephano Szentpáli de Homorod Szentpal aulae familiari ad Illustrissimi Vezirum Budensem expeditora" - tehát Szentpáli küldetésére a budai vezírhez.¹⁰ 1646. december 14-én aztán már Gedanumból, magyarul Danckából (Gdansk, Danzig) értesíti a fejedelmet lengyelországi kalandjairól.¹¹

Valószínűleg a fennebb említett Homoródszentpáli N. István és Baráthi Borbála volt fia az 1651-ben született Szentpáli Ferenc, a XVII. század legjelentősebb erdélyi paszkvillus szerzője. Ő a kolozsvári unitárius kollégiumban tanult s gúnyversei miatt már 1689-ben Teleki Mihályal került ellentétbe.¹² Teleki

kancellár 1690-ben bekövetkezett halála után Szentpáli paszkvillusai Veterani császár tábornokot is foglalkoztatták.¹³ 1697-ben gróf Teleki László felségi kérelmet terjesztett Bécsbe az atyját gyalázó Szentpáli Ferenc megbüntetése miatt. 1697-ben maga Lipót császár adott ki rendeletet Szentpáli Ferenc ellen a Teleki grófok által támasztott panasz tárgyának orvoslása iránt.¹⁴ Mivel Johann Sachs von Harteneck szász gróf ellen is paszkvillusokat írt, 1700. augusztus 1-én Fejérváron a szebeniek meglövétek. Az erdélyi rendi nemzetekről (magyarokról, szászokról, székelyekről) és vallásokról írt versei az erdélyi irodalom valóságos gyöngyszemei.¹⁵ 1705-ben Szentpáli Ferenc a kurucok elől Szebenbe szorult.

Az akkori viszonyokra jellemző, hogy az erdélyi fejedelemség egyik legnevesebb diplomatáját unitárius hitvallása miatt 1638-ban kitámadták és halálra ítélték.¹⁶ Ne feledjük, hogy 1638 a dési egyezés éve. Július 1-7. között az országgyűlés által kiküldött bizottság Désen tartott ülésén az újtással vádolt unitárius egyházra kényszerítette az ún. dési egyezséget. Ez az egyezés arra kötelezte az unitáriusokat, hogy Jézust isteni tisztelettel imádják, az Atya, Fiú és Szentlélek nevében kereszteljenek, vallási könyveiket pedig bocsássák fejedelmi cenzúra alá. A dési egyezés főoka a vallási türelmetlenség volt. A szombatos mozgalom elfojtására vonatkozó 1638. évi országgyűlési végzést nemcsak a szombatosokra, hanem az unitáriusokra is alkalmazták.¹⁷

1638-ban Rákóczi György teljesen szét akarta zúzni a szombatoság népi bázisát. A Désről távolmaradókat a fejedelem emberei és az egyháziak képviselői felkutatták és áttérésre kényszerítették. A fejedelem udvari papja, Medgyesi Pál beszámol urának a "zsidózó szegény székelyek nagy tudatlanságáról." Geleji Katona István püspök meglepedéssel vette tudomásul: "ama kolozsvári ötvöst Toroczka János káromkodásáért a mi kegyelmes urunk igaz törvény szerint Désen kövekkel agyon vereté." A szombatosok paraszti tömegbázisának szétzilálása mellett folyamatosan tárgyalták az előkelőbb szombatosok és unitáriusok ügyeit is. A legjobban ismerjük a szombatos Paczolai Péterné Kornis Borbála perét. Ebben a fejedelem különös hangsúlyt helyezett a vádlott vagyonának megszerzésére. A perben kihallgatott unitárius papok egybehangzóan tanúsították, hogy Kornis Borbála megkeresztelt unitárius volt. 1638-ban megidézték a hetvenedik éve körül járó Péchi Simont, egykori kancellárt is.

A dési eljárás a fejedelem szempontjából teljes sikerrel járt. A politikai ellenzéket megsemmisítette, az egyháziak követeléseit teljesítette és a fejedelem birtokszerzési akcióit is törvényesítette.¹⁸

Ebben az összefüggésben kell vizsgálnunk homoródszentpáli Szentpáli István elleni pert is. Erről Komáromy András neves levéltáros szerzett tudomást Kisküküllő vármegye levéltárában. Végezetül szó szerint idézzük Komáromy jelentését a Szentpáli István ellen indított perről:

"Nagyon hosszúra terjedne jelentésem, ha mindazt fel akarnám sorolni, a mi e levéltárban, történeti szempontból fontos, érdekes és tanulságos, de meg kell emlékezmem röviden arról a főben járó pörről, melyet a magistratus, a felesége sövényfalvi jószágán tartozkodó Homoródszentpáli Szentpáli István ellen indított, azzal vádolván őt, hogy 1638. évben a fejedelem gyulafehérvári nagy palotájában illetlen disputációt kezdvén, a mi Urunk Jézus Krisztust magához hasonló embernek nevezte. Lőn erre nagy botránkozás és szörnyűködés a tanácsurak, az igaz orthodoxa religio főpapjai, meg az udvari bejárók között. Maga Rákóczi György az öreg fejedelem is hátat fordított neki, jóllehet, mint nagy törvénytudót, okos tanult embert, és a titkos levéltár őrét sokra becsülte, s egyszer-másszor, fontos politikai ügyekben a fényes Portára is küldözgette. Hiába igyekezett aztán Szentpáli nagy vakmerő beszédjének okát és magyarázatját adni, sok erős argumentumokkal, szentírásbeli helyekkel és külső országbeli doctorok írásaival bizonyítgatván, hogy ő csak az igazi unitaria religio értelmében szólott,

a fejedelem szóba sem állott vele többé, és nem bánta, hogy mint Isten káromló törvénybe idéztessek. A pör felvétel alkalmával Szentpáli azt kívánta, hogy theológiai kérdéstről lévén szó, az ügy az unitárius püspök és a synodus elébe vitessék és papi tisztviselők ítéljenek felette, mikor pedig visszautasították, az ország törvénye mellé kéredzett, hogy a jövődő kolozsvári gyűlésen ítélőmester lássa meg a dolgát, a mire nézve már a fejedelemtől is engedelmet kapott. A derék szék azonban, úgy gondolván, hogy csak húzni, halasztani akarja a dolgot, elrendelte a pör felvételét, és a vármegye prokátora, előterjesztvén a vádat, mint nyilvános Isten káromlónak, fejét követelte.

Szentpáli azonban azzal védekezett, hogy ő semmit sem szólott az Úr Jézus Krisztus méltósága ellen, mert azzal, hogy a szent írás szavai szerint igaz embernek mondá, sem istenségét sem isteni hatalmát nem tagadta. Sőt éppenséggel azt akarta, a maga hitvallása szerint bebizonyítani, de a fejedelem nem várta meg a disputatio végét és nem adott helyet mentségének. Az unitárius vallást az ország már befogadta és ő is csak azt hiszi a Krisztus felől, a mit az unitárius atyafiak általában hisznek és vallanak. Sohasem mondta azt, hogy a Krisztust nem kell invocálni, és igazi emberi voltát állítva, azt a kifejezést, hogy "csak olyan" nem használta, hanem "emberi Jézus Krisztusnak" mondotta. Máskülönb gondolatait és szavainak értelmét ő van hivatva megmagyarázni, - távol állott tőle az istenkáromlás szándéka.

Kissé rabulistikus, mindazáltal okos és meggyőző beszédjére a felperes prokátora röviden csak ezzel válaszolt: 'Mostan nincsen az a kérdésben, hogy micsoda ratiókkal disputáltál és mit vallasz, hanem csak az, hogy mondtad-e azokat a szokat? mert nem kellett volna absolute és directe hasonlítani magadhoz a Krisztust.' Annak utána a bizonyítási eljárás elrendelését kérte, a mit a bíróság el is rendelt.

De a nagy érdekű pörnek, melyhez hasonló talán csak az Erdélyben kegyetlenül üldözött szombatosok történetében fordul elő, befejezését nem ismerjük. A jegyzőkönyvekben többé nincsen nyoma és valószínű, hogy nem is hoztak ítéletet benne. Annyi bizonyos, hogy Szentpáli István sem a fejét, sem a jószágát nem vesztette el, hanem ezután még sokáig élt, és Rákóczi György halála után a fejedelemasszony is nagy becsületben tartotta, mint bonorum directorát. De alighanem kilépett az unitáriusok gyülekezetéből, mert gyermekei már reformátusok voltak. Máskülönb Lorántffy Zsuzsánna sem szívlelte volna.¹⁹

JEGYZETEK

¹ *Utazások a régi Európában.* Binder Pál kiadása. B. 1976. 112.

² Történelmi Tár (T. Tár), 1891. 185-188.

³ T. Tár 1894. 83, 88.

⁴ T. Tár 1909. 392-393. (Instructio egregii Stephani Szentpáli ad generalem Polanicæ Konjec - polskium expediti internuntii nostri).

⁵ *Utazások a régi Európában,* 114-117.

⁶ T. Tár 1909. 395-396. (Instructio Stephani Szentpáli tertis videlicata anno Domini 1636, 15 Sept).

⁷ Erdélyi Múzeum 1900, 470, 526, 611.

⁸ Szilágyi Sándor: Actes et documents pour servir a l'histoire de l'alliance de George Rákoczy prince de Transylvanie avec les francais et les suedois dans la guerre de trente ans. Bp. 1874. 489.

⁹ Szilágyi Sándor: *Levelek és okiratok I. Rákóczi György keleti összeköttetései történetéhez.* Bp. 1883. 300-314, 918-919; *Utazások a régi Európában,* 113.

¹⁰ Ötvös Ágoston: *Rejtelmes levelek első Rákóczi György korából Kolozsvárron, 1848.* 38. (Jelentés Gyarmatról 1644), 39-41. (Jelentés Putnokról), 45-46 (Buda 1644), 50 (Sárospatak).

¹¹ *Utazások a régi Európában*, 117-120.

¹² Régi Magyar Költők Tára (RMKT) XVII/13. 543.

¹³ Magyar Történelmi Tár 18 (1871). 179-183 (1692: Infamitatem Pasquilli contra Dominum quandum Teleki a Domini Sz.-Pali summa ac inopia comminatione scripta passimque divulgati in comitis Cibiniensibus publice etc. Quod ad negotium Francisci Sz.-Páli attinet, si famosi illius libelli animo ipse author deprehendetur, quod secundum leges, et Consuetudinem Transilvanicam ipsi per Dominum Telekianum legitime impingendum est, feret emnio suam).

¹⁴ Jakab Elek: *Az utolsó Apafi M. T. Tár 21* (1875). 269-270 (qui post mortem defuncti mei Parentis conscripsit contra honorem ejusdem quemdam Libellum amnibus honestis reprehensibilem - famoso libello honori et reputationi ejusdem derogare).

¹⁵ RMKT XVII/13, 12-13 (Ad siculus), 13-14 (Ad saxones), 15-16 (Ad valachos), 31-33 (Ad unitarios).

¹⁶ Történelmi Lapok I. (1874), 302.

¹⁷ *Négyszáz év 1568-1968.* Emlékkönyv az Unitárius Egyház alapításának négyszázadik évfordulója alkalmából. II. kiadás. Kolozsvár-Napoca, 1979, 28.

¹⁸ Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon.* Bp. 1987. 305-311.

¹⁹ Tóth Róbert: *Komáromy András 1915. évi jelentései a vármegyei levéltárak helyzetéről.* Levéltári Szemle 1982/1. 187.

Molnár Lehel

AZ ŐSZI HÁLAADÁSI ÚRVACSORAOSZTÁS IDŐPONTJA

Az unitárius egyházban évente négy alkalommal osztanak úrvacsorát: karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor és az őszi hálaadás napján. Az őszi úrvacsoraosztás időpontjának meghatározásával az 1694. június 20-án Tordán tartott Zsinat alábbi határozatában találkozunk:

"Deliberatum in hoc Synodo, ut deinceps singulis annis quatuor vicibus, in tribus festis, et ante diem D. Michaelis die Domini usurpetur S. Coena in omnibus Ecclesiis."

Magyar fordításban: "Ezen a Zsinaton az a döntés hozatott, hogy mostantól minden évben négy alkalommal, a három ünnepen, valamint Szent Mihály napja előtti vasárnapon szolgáltatassék ki az úrvacsora minden egyes egyházközségben."¹

Csaknem fél évszázad múlva, 1738. január 10-én a szintén Tordán tartott Generale Consistorium ² a következő határozatot hozta:

"Az őszi Communiót minden Atyafiak usurpálják, Sz[ent] Mihály nap előtt, az mely vasárnap legközelebb esik, azon az napon, ha pedig vasárnap esik Sz[ent] Mihály napja, akkor az leszen az Communiónak ideje."³

1779. január 16-án a Generale Consistorium kimondta, hogy az úrvacsoraosztás legyen az Ágenda szerint: "Hogy a ... Coena Domini ... administratio minden Ekklesiában egy formán lehetne, e végett adatott vala ki a Generale Consistorium Ágendát ez előtt egy néhány esztendővel; mindazonáltal úgy

tapasztalja a Generale Consistorium, hogy légyenek némelyek Tiszts. Minister atyánkfiai közül, kik magokat azon Ágendához alkalmaztatni nem kívánják s nem akarják; mostan aztán serii commitáltatik T[iszteletes] Esperes atyánkfiainak, hogy ki ki maga Diocessiseben illendő atettioval légyen e dolog iránt, és ha kik a nevezett czeremóniának kiszolgáltatásában az Ágenda ellen cselekednének, azok ellen toties quoties condigne animadvertálni el ne mulassza."⁴

JEGYZETEK

¹ Protocollum Generale Consistorium I.k. (1629-1736), 177. l. A fordítáért ezúton is köszönetet mondok dr. Buzogány Dezső professzor úrnak.

² Generale Consistorium - Főtanács.

³ Protocollum Generale Consistorium II. (1737-1777), 8.

⁴ Protocollum Generale Consistorium III. (1778-1781), 18.; lásd: Szombatfalvi József: Egy 18. századi szabályzat az erdélyi unitárius istentisztelet és szer-tartások végzéséről. In. KerMagv 93. (1987), 228.

NYILATKOZAT a vallásügyi törvénytervezet helyzetéről

A vallásügyi törvénytervezetet 1990 második felében valamennyi romániai elismert felekezet részvételével megnyugtató formában kidolgoztuk. Ez a tervezet azonban a mai napig sem került a parlament elé, bár sok vonatkozásban a mai romániai társadalom fontos kérdéseiben megoldást jelentene.

Folyó év április 27-én tárgyaláson vettünk részt - valamennyi felekezet - Bukarestben, a Vallásügyi Államtitkárság székhelyén, amikoris nyolc minisztérium véleményét vitattuk meg a tervezet módosításáról. A kevésbé jelentős módosító javaslatok mellett határozottan elutasítottuk a felekezeti oktatás magánoktatássá minősítését és azt a szándékot, hogy az egyházak vagyonának visszaszolgáltatási ügye ne szerepeljen a vallásügyi törvénytervezetben, hanem az állam erről az ügyről későbbi időpontban külön intézkedjék. Ezen kérdések szakértői megtárgyalására ugyancsak a Vallásügyi Államtitkárságnál került sor 1993. szeptember 23-án.

Megdöbbenve értesültünk arról, hogy a Vallásügyi Államtitkárság a magyar egyházak képviselőivel folytatott tárgyalás előtt már tizenegy felekezettel tárgyalt az oszd meg és uralkodj klasszikus módszer alapján, és elérte mindegyiknél a felekezeti oktatás magánoktatásként való felvételét a törvénytervezetbe.

A tizenegy felekezet engedménye számunkra váratlan meglepetés. Hónapokon át folytatott nehéz tárgyalásokon közösen értük el, hogy a tervezet minden felekezet részére megnyugvást jelentsen, senkit se sértsen és most egyszerűen visszalépnek. Érthetetlen számunkra a létrejött megegyezés egyoldalú felmondása, hiszen csupán Erdélyben, Onisifor Ghibu professzor szerint 2820 magyar felekezeti iskola működött. Ezen iskolák jogos visszaszolgáltatásáról lemondani történelmi bűn lenne. Híveinknek és lelkiismeretünknek nem tudnánk elszámolni a lemondást. Soha el nem múló emlék és történelmi tapasztalat a két világháború közötti harc iskoláink nyilvánossági jogáért.

A felekezeti oktatás az állami és a magánoktatás mellett egy harmadik forma, ugyanúgy nyilvános oktatás, mint az állami.

Minket nem elégít ki a vallásoktatás bevezetése az elemi és középiskolák I-XII. osztályaiba, a vallástörténet bevezetése az egyetemekre, a teológiai szemináriumok integrálása az állami iskolahálózatba és az egyetemi fokú teológiai intézetek beolvasztása az állami egyetemek szervezetébe. A lehető legvilágosabb formában kinyilvánítjuk, hogy felekezeti iskolahálózatot óhajtunk az óvodától az egyetemig, saját anyanyelvünkön. Ehhez igényeljük a teljes pénzügyi fedezetet, mert híveink adófizető állampolgárok.

Ügyszintén nem mondhatunk le az egyházi vagyon visszaadásáról. A kérdés jogi szabályozásának helye a vallásügyi törvény és semmi esetre sem más, jövőbeni homályos ígéret és félintézkedésre tett célzás. Az erőszakos államosítás nem képez jogalapot a híveink verejtékéből évszázadok alatt összegyűjtött ingó és ingatlan javak birtoklására. Vagyonunk nélkül nincs vallásszabadság.

Jogos követelésünkben megerősít minket Románia Európa Tanácsba való felvételéről szóló okmány 9. feltétele, amely felhívja a román kormányt, hogy az egyházi javakat adja vissza és engedje működni a felekezeti oktatást.

Íme felfigyelt ránk a világ, Európa nyugati része is úgy gondolkodik, mint mi.

A Vallásügyi Államtitkárság 1993. szeptember 30-án megküldte a törvénytervezet végső formáját, jelezve, hogy ünnepélyes keretek között szeretné fogadni az egyházvezetők megerősítését.

A fentiek alapján határozottan kinyilvánítjuk, hogy az Európa Tanács határozatának szellemében iskoláinkról, történelmi örökségünkről soha, de soha nem mondunk le, jogtalanul elvett javainkat visszaköveteljük, egyenlőséget akarunk minden romániai felekezet részére. Reméljük, hogy követeléseink a román kormánynál meghallgatásra találnak még az Európa Tanács ellenőrző bizottságának látogatása előtt.

Kolozsvár, 1993. október 11.

*Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség
Nagyvárad Római Katolikus Püspökség
Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség
Temesvári Római Katolikus Püspökség
Örmény Katolikus Apostoli Kormányzóság
Zsinatpresbiteri Evangélikus Egyház
Erdélyi Református Egyházkerület
Királyhágómelléki Református Egyházkerület
Unitárius Egyház*

SZÓSZÉK - ÚRASZTALA

Simén Domokos

ISTENKERESŐ SZOKÁS

Lk 4, 14-24; 28-29

Jézus ehhez a világhoz jött, indulása Názaretből, otthonról volt. Horváth Imre igazat fogalmazott, mikor ezt írta: "A világban is otthon vagy, mikor haza érkezel." A székely közmondás szerint "A fészek határozza meg a madarat", az otthon, a család az embert. Meghatározóan egy életre ott töltődünk fel. Nem tudom, hogy az otthonhoz való ragaszkodás lokálpatriotizmus-e? Ha az is, akkor lehet-e bélyeg sok emberen? ... Jézus otthonról, ahol felnevelkedett, indult el tanítói útjára, de tanítását nem lehet lokálpatriotizmusba, a vidékiességbe szorítani. Egyetemes az. Otthonról indulni, vidékinek lenni Kosztolányi Dezső szerint is nem földrajzi meghatározottságot jelent, hanem nézőpont, tudat kérdése. Vidékiént is lehet világszínvonalú az ember, de fővárosiként is lehet vidéki valaki.

Sok derékba tört élet és jószándék vall arról, amit Jézus így fogalmazott meg: "Egy próféta sem kedves az ő hazájában." Milyen kevés embernek sikerült hírnév és kezdő tekintély nélkül először otthon nagygyá lenni. Légió a száma azoknak, akiket idegenbe űzött el az otthoni-hazai közömbösség, irigység, a kicsinyesség és lettek Nobel-díjasok és világhírességek idegenben. Átvitt értelemben a Jézus sorsa ismétlődött meg rajtuk: "és betelének mindnyájan haraggal" ellene "és kiűzék őt a városon kívül, és vivék őt annak a hegynek szélére..., hogy onnan letaszítsák." Nem tudok felelni arra a kérdésre, hogy lettek volna-e ezekből a kivételesen, levetett sorsú emberekből nyereség-emberei a világnak, ha az otthoni fészken megültek volna. Tény azonban az, hogy valahol a világranglista élén járunk azok közt, kik szétszórtuk értékeinket, csonkítottuk önmagunkat.

A 14. vers szerint Jézus a Léleknek erejével tért meg a kísértés után Názaretbe, oda, ahol felneveltetett. A léleknek ez az ereje köszöri ki az otthon ejtett első csalódás-csorbát. A lélektan szerint lelki világunk hármasságú: értelmi, érzelmi és akarati. Mai világunk katasztrófája nem gazdasági-politikai-társadalmi eredetű, hanem lelki. Félművelt és műveletlen lelki életet élő emberekkel van tele világunk, akik ebben az értelemben "lokálpatrioták", nem akarnak és nem tudnak kilépni önmagukból, a világ szokása szerint "magukra zárták az ajtókat."

A világ, ha lassan is, de meg fogja oldani a maga gazdasági-társadalmi-politikai kérdéseit, mert erre épül fel, de ki fogja megoldani az "erőtlen lelket" kérdését, a kicsinyhitűek elkallódását, a becsület züllését, az emberi tisztesség megtaposását, az erkölcs száműzetését, az önzés világháborúját, s egy emberibb, egy jobb világ összehozását? Szerintem, csak az erős lelkűek, a józan értelemmel, az érzésviláguk nemességével és a következetes akarattal élők. Híszem, hogy ebben segít az isteni lélek is.

Jézus nem alkalomszerűen ment be a názareti zsinagógába, hanem az evangélista szerint kihangsúlyozottan a szokása szerint. Mikor 12 éves korában szülei felvitték a jeruzsálemi templomba, a húsvéti ünnep szokása szerint cselekedtek. Mikor tanítása kezdetén a názareti templomba ment, szokása szerint tette. Nagy

dolog életünkben a szokás, legyen az jó vagy rossz szokás. Mindig elkésért, mikor halljuk, hogy a részeges apa szokása szerint este végigverte a családját; mikor látjuk, hogy az anya szokása szerint elbeszélgette, elszomszédolta a gyermekei elől az ebédet; mikor szokása szerint a gyermek elfuserálja a napi leckéjét; a börtönből szabadult megint lopott; valaki szokása szerint állandóan káromkodik stb. Istenem! Mennyi bajt okoz a rossz szokás, megbízhatatlanná silányítja az embert, értékvesztetté teszi. Talán az ilyenekre fogalmazott egy alkalommal a Kossuth rádió így: "Rossz a létezés-technikánk" és rossz ezért az életünk is.

A jó szokások emelik az ember erkölcsi tőkéjét. Jézusnak szokása volt a templomba menni... Örülnek templomaink. Egyebek mellett ennek egyik oka az, hogy a mai nemzedéknek nem vált szokásává a templomjárás. Úgy tudok örvendeni, mikor a szülő kezén jön a gyermek a templomba; mikor az étkezés előtt a legkisebb gyermek mondja az asztali áldást.

A szokás jellemzi az embert. Ennek alapján meg lehet állapítani, hogy ki vallásos és ki nem az. A szokás a hovatartozásról is vall, pl. egy keddi vásáros nap alkalmával a székelyudvarhelyi piacon a déli harangszó megkondulásakor meg lehetett tudni, hogy azok mind katolikusok, akik az egyszerű keresztet vetik. Az ortodox keresztet vetők mind románok. A kalapot emelők protestánsok. A szokás összetart, egybefog. Emlékszem 1981-ben egy müncheni református istentisztelet után a Himnuszt énekelték záróéneknek és mi mind, akik végigkönyeztük, mind erdélyiekként ismertünk egymásra. A szokás el is választhat embertársamtól, még a szomszédomtól is. "Dicsértessék a Jézus Krisztus", köszön a katolikus a papjának. "Békesség Istentől", mondja a református, "Isten áldja", mondja az unitárius. Ez a szokás olyan, mintha az én "Jó napot" kívánságom-köszönésemre "Guten Tag" vagy "Bon jour"-ral válaszolnának magyar feleim. Közéleti küszöb.

A szokás örökség. Nem önmagáért való és nem méretik önmagával. Nemzedékek hagyománya. Most amikor akarva-akaratlan annyi mindentől szabadulunk meg, az ősök szokásait is felejtgetjük. A szokásunkban a múltunk van, s az elhagyott szokásokkal még a hazából is el-kitévedünk. A Hargita havasaiban élő emberek tudják, hogy a rengetegben eltévelyedőknek a baj ott kezdődik, mikor már hátrafelé sem tudnak tájékozódni, eligazodni, mert lábuk nyomát befújta a hó (Sütő András). A szokások lokálpatrioták is, kötnek az otthonhoz, a múlthoz, önazonosságunk bizonyosságai a megmaradásban.

A régi babonának is tartott szokásokat, hagyományokat, egyfajta istenkereső szokásnak is tartom. Istenközéltetés is ez. Az istenkeresés örök ösztönös szokása az embernek, mióta értelmi-érzelmi és akarati világáról tud valamit is. Nekünk segítenünk kell keresztényi keretben ezt az Istent-kereső szokást, hogy lélekkel teljen meg az életünk, létezés-technikánk legyen keresztényi, hogy szokássá és gyakorlattá váljon az evangélium üzenete mindennapunkban, és így otthonná tegyük Földünket, testvérré fogadjuk egymást, nem alkalomszerűen, kirakatrendezően, hanem egy emberi élet szokása szerint. Ámen.

JÉZUS-VÁRÁS ÓSZÍNTE SZERETETTEL

Róm 12, 9

Nemsokára itt van karácsony. Érkezésének öröme és gondja lelkünkön és zsebünkön kopogtat. Minden évben tennünk kell, áldoznunk kell valamit, hogy békességgé, szertetté váljon bennünk a világ és a szeretet örömezenetévé karácsony. Ezt az örömet valósággá váltani nem lehet a zsebszemlélettel. Lélekkel kell többet tennünk érte. Ez a cselekvő adventi Jézus-várás. A betlehemi csillagtól vette fényét

a felolvasott bibliai vers is, hogy eligazítson Jézushoz és jobbik önmagunkhoz: "A szeretet képmutatás nélkül való legyen." Erről gondolkozunk ma!

Hogy a képmutatás a valóság tagadását jelenti, erre vonatkozóan hallgatók meg a Jézus előtti kornak egy történetét. Görögországban városállamok voltak, és állandó versengésben éltek egymással. A legerősebb ellenfelek Athén és Spárta városa volt. Sorozatos harcokban szikráztatták össze erejüket, de sokáig nem győzhetett egyik sem. Ebben az erő-szikráztató időben történt, hogy az athéniak egy hatalmas képet festettek, mely azt mutatta be, hogy legyőzik a spártaiakat. A vitézség minden elképzelhető jelenetét ráálmodtatták a festővel a vászonra. Ezzel a képpel is bátorították önmagukat. Egy alkalommal spártai követek jelentek meg Athénban és a kép elé vive őket büszkén mutogatták azt. - Ugye milyen bátrak és vitézek az athéniak? - kérdezték. Egy spártai akkor így szólt: Igen, de csak a képen!

A képzelet és a kívánság színeivel festett képen az volt megfestve, hogy milyenek szerettek volna lenni az athéniak, de nem az, hogy milyenek voltak.

Magunk is ilyen képmutatók vagyunk sokszor, azt mutatjuk, hogy milyenek szeretnénk lenni, de a valóságot rejtegetjük. Megtörtént az, hogy látogatni mentem a tömeglakásba. Már a lépcsőházban ronda szavakkal és sértő kifejezésekkel öntötték nyakon az ember fülét. Valahol veszekedtek a négy emeleten. - Bárcsak ne az én híveim lennének -, sóhajtottam fel. Most sem volt szerencsém, mert ahogy közeledtem a lakáshoz, egyre hangosabb lett a sikoltás, a szitkozódás. Végre lehajtott fővel álltam meg a bűvös csengő előtt, s a leselkedő-hallgatózó szomszédoktól szégyelltem a csúfos visszavonulást, hát becsengettem. Azonnali békekötés csendje pihente meg a családi hadszínteret, gyenge mozgás után, mosolygó arccal, édes szavakkal hívtak bennbe. Férj és feleség kéz a kézben, egymást kényeztetve versengtek azon, hogy egy szép családi életet megvalósítsa család képét mutassák nekem. Képmutatók, ez a szó dobolt egyre-másra a minden család békességét féltő lelkiismeretemen. Nevetségesek voltak, képmutatók.

Mikor a gyermekednek nem adod azt, amit adnod kellene, pl. példát, őszinteséget, hitet, feddhetetlen jellemet és megvered, megköveteled, hogy ő ezt adja neked, mondd, nem képmutató vagy? Mikor felfelé mosolyogsz és mindent megbocsátó vagy, lefelé zsarnoka vagy embertársadnak, mondd, nem képmutató vagy? Mikor csak azért járod a templomot, hogy új ruhád, frizurád bemutasd, hogy mások lássanak ott is, mondd, nem képmutató vagy?

Bizony képmutatóvá készítette ki önmagát az ember, képzelt szerepe lejátszására az élet színpadán. Nem mindenki jó színész, és így a tehetségteleneken keresztül annál visszataszítóbb a kétszínűségben nagyon lezüllött ember magatartása.

Azt mondhatná az a valaki, ki az előbbiek alapján találva érzi magát, hogy mindenkinek magánügye ez. Én azt mondom, hogy ez nem magánügy, ez közügy! Közügy az, hogy békéről beszélnek a felelősek és szorgosan szerelik fel a tömegpusztító fegyverek állásait a világon szerteszéjjel. Közügy az, hogy a tanító, a lelkész mint mond és mit cselekszik. Közügy az, hogy gyógyítsa az orvos a beteget, a bíró igazságos ítéletet hirdessen, és aszerint éljen is. Közügyünk az, hogy a valóság szóról-szóra fedje azt, amit mondunk magunkról. Közügyünk az, hogy mindenki olyannak mutassa magát, mint amilyen, és nem olyannak, mint amilyen szeretne lenni. Ez az őszinte világ tízparancsolatának legfontosabbika. Ez az egymást érzők és tudók biztonsága, megnyugvása, erőssége és nagy-nagy emberi békessége. Több kenyérre, békességre, munkára is szüksége van a világ emberiségének, de a képmutatás nélküli őszinte életre is.

Gondoltál-e arra, hogy hányszor sírt és sóhajtott miattad a te édesanyád? a te gyermeked? testvéred? barátod? vagy rokonod?, így szólván: Nem lehet kiigazdoni rajta! Gondolsz-e arra ebben a pillanatban, hogy hány keserű órán számláltad elé képmutató kedveseid, barátaid? Ha gondoltál erre, akkor miért

nem tettél arról, hogy ez tovább ne menjen így? Gondolom, hogy miért, mert mindig azt vártad, hogy más kezdje. Ha képmutató kedvesed őszinte is volt, te nem hittél már az őszinteségében és minden szavát, tettét képmutatásnak könyveltél el, önmagadból indultál ki.

Csoda hát, hogy az ember nem hisz az embernek, inkább bízik a kutyájában, mint felebarátjában? Csoda hát, hogy reszket az emberiség egy világégestől, jövőendő háborútól?

Az őszinte, képmutatás nélküli szeretet hiányzik a világból. Lehet, hogy erre azt mondhatod magadban, nincs igazam, mert szeretet van a földön. Szeretjük a pénzt, az állás hatalmát, befolyásos barátainkat, autónk kényelmét, a gazdag asztalt. Szeretjük gyermekeinket is, hisz minden nap pénzt adunk nekik, hogy álmaikat a pénzzel valóra váltsák. Szeretjük szüleinket is, mert ha máskor nem, egy évben egyszer, halottak napján a csendes temetőben, vagy karácsonykor talán egy gondolattal, csokor virággal, bűnbánó szóval felkeressük. Szeretjük mindazt, amire szükségünk van.

Nem veszed észre, hogy ez csak képmutató szeretet. Az őszinte szeretet nem időszakos forrás, hanem folyamatos ömlése az Isten adta lelki tehetségnek. Nem a maga hasznát nézi, nem rója fel a gonoszt, nem múlik el, nem kétszínű, hanem őszinte.

Mondd, laknál-e egy olyan épület első vagy tizedik emeletén, amelyről feltételeznéd, hogy bármelyik percben összeomolhat? Vennél-e olyan kenyeret, amelyik már penészes? Gázzal tele szobában gyújtánál-e gyufát? Biztos, hogy nem. Pedig ehhez hasonlót cselekszel akkor, amikor nem őszinte szeretettel élsz. A veszéllyel játszol. Költözz hát ki vágyaid összeomló emeletes palotájából, ne élj és másnak se adj lelked penészes kenyeréből, dobd el a mindig kézügyben lévő, robbanást okozható kétszínűség gyufáját.

Nézd, Pál apostol őszintén akarta, hogy Jézus tanítása hajlék és kenyér, biztonság és békesség legyen az emberek közt, és vállalva a sokszor jelentkező halált, a megalázást, vállalva mindent mindig szeretettel, őszinte szeretettel járt és dolgozott ügyében. Nézd Dávid Ferencet, mindig az őszinte szeretet gerinceségével szólt és cselekedett. Nézd a történelemben azokat, akik így tettek, nevük ragyog fényvel, de azoké, kik az egyéni érdek kétszínűsége alá húzódtak, sárral piszkolták be nevük, életük, elmúltak.

Adventben vagyunk. Hitünk szerint nem tétlen várakozás ez az időszak, hanem a cselekedet, a várakozási tettek időszaka. Nem elég karácsony felé fordulni, a pásztorokkal kérdezni: Mit cselekedjünk? Az angyalok világ-himnuszában gyönyörködni, Heródes kegyetlenségét elítélni, vagy az ünnepi szabadidőnk aranyából, tömjénéből és mirhájából egy keveset szentelni Jézusnak. Soha semmi sem elég ahhoz, hogy mindent megpróbálj ahhoz, hogy őszinte, képmutatás nélküli szeretettel élj. Hogy ne legyen hazug kezében az ajándék, amit gyermekeidnek nyújtasz, a csók, a mosoly, mellyel embertársad életébe beragyogsz boldog ünnepet kívánva.

Ezzel a képmutatás nélküli szeretettel közeledj adventben Jézus bölcsőjéhez. Ezzel mérd magad mindennapos és ünnepi cselekedetedben. Ezzel add hozzá magad a világhoz, nézz embertársad szemébe, tudd és érezd őt magad mellett. Meglásd, szépülni kezd tebelőled, belülről indulóan ez az értékét lejáratott emberi világ; jobbulni fog látásod, enyhülni keserved. Biztonságosabbá válik a lét, ha mindenki ezt teszi. Te azért ne törődj mással, te és a te házadnépe úgy készülj a naponkénti életedben, hogy "Képmutatás nélkül való legyen" benned, bennünk, a világban a te szereteted, jelenléted, ne csak a jászolbölcsőnél, hanem otthonodban, munkahelyeden, az emberek közt és a te Isteneddel szemben. Ámen.

VÁRAKOZÁS

Róm 8, 19

A türelmetlenség századát éljük. Az "Add meg Uram, de most mindjárt" a legszaporább imádságunk. A "legek" rekordja nemcsak elbűvöl, hanem még lihegőbb, gyorsabb tempóra állít be. A kocogókat elmaradottakként sajnáljuk. Minden kérdésünk a legsúlyosabb, minden álmunk a legsürgetőbb, minden célunk a leghalaszthatatlanabb, minden gondunk, bajunk a legsújtóbb, s minden betegségünk a legfájóbb. Úgy élünk, mintha a mi szertartásos-járású kenyérmagot vető őseink nem is előttünk járták volna ezt a földet kemény, határozott, döngő léptekkel. Mintha az ők nyugodtabb vagy nem annyira hajszolt életüket minden nap halványabbra radfrozná a mi életünk... Hiába, nincs időnk, mi rohanunk.

Ebben a mindenből való kirohanásunkban, mikor úgy siettetjük magunkat, hogy életünk percei egymás sarkára lépnek, engedjétek meg ez adventi alkalommal, hogy egy heti tempó után Pál apostol gondolatával tegyek pontot a magunk türelmetlen rohanására. A páli gondolat tüze mellett melegedjünk meg a mai adventi gondolatnál, a várakozásnál.

Már mikor ezt a szót kimondom, mint mágneshez, úgy ugranak hozzánk az emlékek, a megélték, az olvasottak s a hallottak. Mosolyognál rajtam, ha így kérdeznék rád egy mondatfővel: tudod-e, mi a várakozás? Mosolyognál, mert azt hiszed, hogy ennél könnyebb kérdéssel még nem vizsgáztatott senki. Idéznéd az egész életedet, vagy annak percekre, órákra szétmorzszolt részeit, "én ne tudnám, mi a várakozás?" kérdeznéd. Tudom, hiszen gyermekkorban sem tudtam kivárni azt, hogy megnőjek, vártam este az éjjelt, a nehezen múló, nehéz iskolai órákon azt, hogy valahogy már kicsengessenek, azt, hogy úgy karácsony felé felírassuk a táblára a várva-várt vakációt. Vártad azt, számlálva a napokat, hogy mikor szerelsz le a katonaságtól, mikor jön el felnőtt életed nagy alkalmá, hogy "Igent" mondhas annak, akire annyit vártál. Ha elmentél, hogy hazagyere, ha gyermeket nem adott az Isten, hogy adjon, ha adott, hogy felnőjön, hogy kenyeret, több kenyeret kereshess, hogy jobban boldogulj... s egész az előző élet-órádig tudnád idézni nagy várakozásaidat, türelmetlenségedet.

Nem ilyen várakozásra gondolunk. Ilyen szinte mindenkiel megtörténhet. Most nem azokra a kedves, drága lelkekre gondolunk, akik abban a hajlékban, ahol valamikor otthon voltunk, különösen ilyenkor karácsony felé várnak minket, a gyermeket, az unokát. Mondjuk, hogy valójában nem is az Isten házára, mely magához ölelő kapukkal vasárnapról-vasárnapra vár, talán hiába vár. Nem is arra az évszázados nagy sóvárgó várakozásra, mikor az emberiség milliói eleven húsba vajt körömmel várták, hogy a "jogos ember jogot kapjon", hiszen a székeiy ember évezredek joga az egyenlőségen és szabadságon alapult egyetemlegesség.

Ha madártávlatból tekintjük a történelmet, azt kell mondanunk, hogy olyan feszülő, égő, gyötrő vágyakozások és várakozások izgalmas sorozata, lassú vagy gyors egymásutánja a történelem, ahol a ritka beteljesülések százados örömet határoltak, de százados gyászt, bajt, nyomort és könnyet arattak. Várakozások beteljesülése a történelem vetületében, vagy örök siralmaink, eltemetett vágyunk, örök égő sebünk nemzeti gyászunk nagy temetőjében. Nem akarok utalni arra a nagy várakozásra sem, amikor egy ország várta, remélte, hogy az utolsó aranyágacska az Árpád vezér örökségéből kihajtszon... és hiába várta,

beteljesületlen adventje volt. Vagy a 150 évig tartó törökuralom adventi beteljesüléséről sem beszélék.

Pál apostol valami másféle várákozásról beszél. Ezek mind csak egysíkúak, egy emberhez, egy néphez, vagy egy egyházhhoz hozzákötött várákozások. Csak egyajtó, egyablakos reménységek, várákozások. Másokat, a világ többi népét, egyházát, embereit közömbösen hagyta, és hagyja, talán még örvendtek is a más nyomorának, fekete napjainak, tragédiájának. Pál apostol Jézus mellett az, akinek egyetemes általános, az egész emberre-emberiségre való kitekintése van, belső dimenzióban gondolkodik és érez. Az emberiség egészét nézi, mindenkit bekerít az ember, az istenfiúság kerítésével, senkit nem enged elveszni. Igaz, hogy látja gyenge, gyarló voltunkat is, tökéletlen életünket, többre hivatottságunkat. Akik vagyunk, azokat embernek, ember fiainak nevez, mert embernek születünk. Tudja, hogy belendjünk az emberségbe, sokat kell tennünk azért, sokszor önmagunk naponkénti legyőzésével kell fáradtságosan várnunk azt, hogy emberibbé legyen a föld. Ezt az emberibbet, ezt a naponkénti győzelmet, a belső dimenziós látású embert, a magából az egyetemesbe kitekintő embert nevezi Jézus után istenfiaknak Pál is. Nem köti néphez, felekezethez, fajhoz, nyelvhez, embercsoporthoz. Mindenem felül van. Ez egy magatartás egy életre tartó cselekedet, belső látásmód, egy bizonyított hitvallás, vagy ha jobb megfogalmazásnak gondolod, hát vallásos világnézet. Kötelező tagsági díja a belső érettségnek. Láthatóvá válnak akkor, mikor nem csak remélik, hogy ők tudnak a legfelsőbb lelki szinten érezni, vagy gondolkodni és cselekedni, nem csak remélik, hanem tudják, hogy ezt ők tudják, helyesebben, nem tudnak másként, csak így cselekedni és élni.

Ez az eszmény Jézusban él és éltet. A minél több ilyen érettségű emberek gazdag vetését, aratását várja ez a rohanásban passzív reménységű világ. Nem külső csodáktól, hanem belső érettségtől várja az igaz emberség polgárjogát. A vezérgondolatot körülvevő bibliai versekben Pál annak az igazságnak ad szólás-szabadságot, hogy nem elég ezt remélni és nem is lehet. A reménység csak akaratlan kívánság. Az élet, a szálain sokszor bografutó emberi sors, a "világ könnye és fájdalma", a forgáccsá zúzott életek, az ideggyógyászatok naponként beszírenáznak életünkbe, s megkérdézik, mennyit tettél azért, hogy magad és más is jobb legyen? Így, ezzel a lelki irányítúvel várod-e a holnapot, a másnapot? Gyenge az ember válasza, halk. Nem hozhatod fel mentségül sorsodat, rohanásodat, hisz éppen azok vádolnak, nem mondhatod, hogy nincs idő gyermekeddel foglalkozni, s te nem vagy hibás, hogy rossz barátok közt polyvává válsz. Nem mondhatod, hogy te nem vagy hibás azért, hogy egyházad a közömbösséggel napról-napra gyengül. Azt sem mondhatod, hogy te nem vagy hibás azért, hogy az egyetlenség, az édes anyanyelvünk nap mint nap konkolyosodik, s így szólsz majd gyermekedhez, mikor ezt az örökséget átadod: ez maradt csak és ilyen maradt. Nincs mentség számtalan emberi gyengeségedre, mert gyötör a lelkiismeret felelőssége, a reménység, a naponkénti várákozásod és csalódásod.

Mit tegyél hát? Hol tanulod meg ennek a várt életförmának az ABC-jét? Ki tanít úgy cselekedni? - tapogatózik benned a jószándék. Megmondom: Jézus. Az, aki gyermekként indult el mint te, kinek születése napját várja az emberiség. Állj be te is azok közé, kik reménységgel várják Isten fiának megszületését, hogy az igaz élet útján a Jézus gyermek lépteivel, ha kezdő sebességével is, ha tétován is, araszos gyermekléptekkel is, de elindulhass jobb, tökéletesebb önmagadhoz, önmagunkhoz.

Akít várnod kell, ismered. Az a nagy kérdés most, hogy mint várod? Tudod-e úgy vární, mint a téli álmú adventben lévő természet, ahogy várja a megeleveníttetést? Mint ahogy a fa, fű, virág várja, mindent beleadva azt, hogy tavasza, a beteljesülésnek boldog elindulása legyen? Mint ahogy a madár repül ki a kalitkából, mely fogva tartotta, a megtalált életbe, szabadságba? Fontos

kérdés, mert most kell eldöntened adventkor, a nagy várakozások idején, ezekre a kérdésekre adandó válaszodat.

És még egyet: nem kell, nem szabad szégyellned ezt a szent várakozást. Hidd el, nem fog senki sem lenézni, kicsúfolni ezért. Inkább irigyelni fognak azért, hogy te gazdagabb vagy szent szegénységben is, mint más embertársad, mert neked van hited és reményed várni karácsonyt, Isten fiának megjelenését, hogy tanítson, vezessen az igaz életre, jobb emberségre, Istennek dicsőségére, az embernek békeességére. Így és csak így lehetsz unitárius értelemben Isten fia, így lehetsz jézusi értelemben boldog ember, s emberi értelemben megelégedett.

E teremtett világ sóvárogva várja, hogy az légy. Ámen.

KÖZÖSSÉGÜNK ISTENNEL ÉS EGYMÁSSAL* ·

1Jn 1, 5-7/a

A Biblia Isten szóba foglalt üzenete. Úgy mondjuk, hogy ez az isteni kijelentés az emberhez. Érthető és világos. Az élő Isten üzenete ki szól hozzánk "fűben, fában és merev márványban" is; a költő szerint. A teremtett világ éli Isten akaratát; az ember értelmének fényével és lelke érzékenységevel próbálja a hitben megközelíteni az örök Láthatatlant, mintegy radarral kivetíteni. Azok, akik közelközösségben éltek vele, akikben sötétség nélküli világosság lett, akiket elhívott, azok hirdették mindig üzenetét. Jézus az Örökkévaló üzenete volt ehhez a világhoz. János apostol levelében megvallja, hogy Istenre tekintő világosságát Tőle vette és hirdette is, azt hirdették, hogy Isten gondolata érthető és világos, az életet, a megmaradást munkálja. Tovább adták ezt a világosságot, hogy legyen hit és bizalom, a cselekvőknek - élethatáron innen és túl - legyen megmaradás. Nem Istenért, mert "Ő benne nincsen semmi sötétség, Ő a tiszta világosság", hanem az emberért, mert benne van a homály, a bizonytalanság, a kétség, a reménytelenség. Van úgy, hogy eltájolódik az ember, nem tudja-érzi bele magát az Isten-teremtette egyetemességbe, szorítja a sötétség. Magához igazítja az Istent és nem ő igazodik Istenhez. Az igazságot meghazudtolja, mondja rá a Biblia. Kiszakad az örök Világosságból és lesz belőle Istennek szórványlelke, az emberi közösségnek szórványtagja.

Mi benne élünk, vagyunk és mozgunk, mondja Pál apostol. Látunk! Látjuk helyünk, értékünk, sorsunk, életünk, hivatásunk és kötelességünk, érezzük emberi felelősségünk. A világosság fiai lehetünk. Az értelem öntudata, nem csak Isten felé ver ösvényt, hanem életünk cseplesz bajai közt az embertársunk felé is. Aki látja az Istent, de nem tudja meglátni embertársát, sötétségben van. Vak. Nem az emberi társadalom zárja ki magából, hanem ő szakad ki belőle és lesz elszigetelt-szórványember, lehullott falevél, leszakadt gomb, senkihez sem tartozó. Míg látjuk egymást és érezzük egyéni és közösségi bajainkat, a Bibliával mondva "közösségünk van egymással". Közösség nélkül nincs család, egyház, nemzet, közösség nélkül nincs bizalom, jövődől és megmaradás. Anyagiasodó világunk-

* Elhangzott 1993. szeptember 18-án a "Juliánus Alapítvány" "Lármafa" szórványösszejövételének ökumenikus istentiszteletén

ban lármafát kell gyújtani a közösségünkől kiporladóknak, a kiszakadóknak, hogy hirdesse nekik a Bibliával: nem cselekedtek igazságot, hazudtok a múltnak és a jövőnek, hazudtok az "egymáshoz való közösségnek." A közösségi érzés erő, bizalom, remény, biztonság, bátorság és megmaradás. Ebben teljesedik be a Biblia szava: "közösségünk lesz egymásban" és életünk lesz egymással.

Kiszakadni a közösségből szórványsorsot jelent. A mi sorsunk nem kisebbségi, hanem szórványsors, mert kisebb-nagyobb foltokban élünk itt. Vállaljuk sorsunk, mert tudjuk, hogy szórványban lenni nem földrajzi meghatározottság, hanem tudat kérdése. Tudatosan valljuk magunk népünkhöz, megtartó egyházainkhoz tartozónak. Magyarként tudatosan vállaljuk múltunk, sorsunk a jelenben, a jövőért.

Ez a "Lármafás" összejövetele a Juliánus alapítványnak azt bizonyítja, hogy megint veszélyben vagyunk, lármafagyújtó időkben élünk. A különbség az, hogy nem fegyverrel kell védeni magunk, hanem az öntudat világosságával. Ha közösségben maradunk a világ is ránk figyel, mert nem bújhatunk homályba. Nem akarunk mást. Csak a mi igazságunk. Isten világosságába terítjük életünk és sorsunk, mert így van és így lesz közösségünk egymással és az örökkévaló Istennel. Hisszük Péter apostol szavaival, hogy mi "megtartásra való nép vagyunk." Ebben segítsen az Isten és ebben segítsük szórvány-közösségünk, önmagunk, hiszem, hogy így megmaradunk. Ámen.

Kászoni József - Kovács István

HATALMAT ADOTT NEKÜNK AZ ISTEN!

Ef 4, 29

Soha se lehet eléggé csodálkozni azon, hogy az ember beszél, és a lehelet-mozgatta hangszálaival közölni tudja azt, amit gondol és érez. Ez a lehelet maga a lélek, maga a csoda.

Képzeljétek el: ha a színház zsúfolt nézőterén az előadás alatt ennyit mondok: "Tűz van", nem is izgatottan és riadtan, nem is túlságosan hangosan, csak egyszerű állító formában, mint egy tényt közölve, akkor nagy változások történnek. A jelenlevők felugrálnak helyükről, dulakodva, egymást letaposva, fejvesztetten rohannak a vészkijárat felé, a tolongásban a nők estélyi ruháját cafatokra tépik, s a gyermekeket agyontiporják.

Valóban tűz van? Talán nincs is. Lehet, hogy tévedtem. Az is lehet, hogy aljas tréfát űztem, s ugrattam a többieket. De ez - most már - mindegy. Tűz van, mert azt mondtam, hogy tűz van! És ez az egyetlen mondat tűzvészt támasztott ezer és ezer agyvelőben, s az a tűzvész, noha nem érzékelhető, nem kevésbé valódi, mint az igazi; ez a tűz lobog, kígyózik, elharapódzik, lángja már a mennyezetet nyaldossa, szikrája és hősege elemészt mindent. (Kosztolányi Dezső).

Ki ne érezné-értené csak ebből is, hogy a szó, a beszéd - cselekvés és tett is. Valóságos hatalom. S mint minden hatalom: veszélyes. Vele nemcsak élni, de viszszaélni is lehet. Ezért mondjuk, hogy: "A szó veszélyes fegyver!" Vagy - a Példabeszédek könyvének írójával szólva -: "Élet és halál van a nyelv hatalmában, amelyiket szereti az ember, annak a gyümölcsét eszi." (Péld 18, 21).

Jól tudta mindezt már Pál apostol is. A szó épít vagy rombol, öl vagy gyógyít, lehet áldás, de átok is. Minden keresztény embernek tudnia kell, hogy

milyen hatalom van a birtokában, hogy a szóval építhet vagy rombolhat, gyógyíthat vagy gyilkolhat, s lehet áldássá, de átokká is! Ezért int az apostol: "Egyetlen rossz szó ki ne jöjjön a szátokon..." Mert a rossz szó nem épít, hanem pusztít és rombol, a rossz szóból sohasem lesz áldás, csak átok, mert a rossz szó ölni képes...

Egy nyugalmazott amerikai unitárius lelkész könyvében olvasom, hogy a Csendes óceán déli részén, a Salamon szigeteken élő bennszülöttek a favágásnak egy igen különös módját úzik. Ha túl nagy a fa ahhoz, hogy kezdetleges munkaeszközökkel vágják ki, akkor kiabálással döntik le. Kora reggel, még pirkadatkor kimennek a favágók a fához, felkúsznak a fa tetejére és teli torokból kiáltozni kezdenek. Ezt harminc napon át, minden nap megismétlik, míg a fa elpusztul és magától kidől. Az óslakosság szerint: a kiabálás megöli a fa szellemét! A sziget lakói azt állítják, hogy módszerük mindig bevált. (Robert Fulghum).

Milyen lenyűgöző történet! Micsoda ártatlanul naiv elképzelés és primitív szokás: fákkal kiabálni... És milyen félelmetes felismerés fogalmazódik meg benne: a kiabálás, az ordítózás megöli a lelket! Nem csak a "fák szellemét"...

Ismertem egy családot, amelyben mindennapos volt a durva beszéd, az ingerült kiabálás, a családtagok közötti féktelen civakodás és kíméletlen veszekedés. Ez a mindennapos valóságos pokol - viszonylag igen rövid idő alatt - teljesen szétzilálta a családot. Tönkretette, megölte a "család szellemét"; a gyermekek külföldre menekedtek, a szülők elváltak...

A sajnós sok szomorú tapasztalatot kínáló élet példáiból tudjuk, hogy nem csak a családok esetében van ez így. Sajnos, így van ez mindenütt, ahol a rossz szó - a hamis, a hazug, a pletykáló, a befeketítő, a rágalmazó, a sértő, a durva - "megjelenik": mindenütt csak rombol, pusztít, öl és mindent tönkretesz! Ezt tapasztaljuk a különböző emberi közösségek, intézmények és szervezetek, de még a gyülekezetek esetében is. Istenem, be jó lenne megállni, hogy egyetlen rossz szó se jöjjön ki a szánkon!

Erről jutott eszembe egy kedves és igencsak tanulságos történet. Az egyik középkori bölcsről olvastam. Egy asszony kereste fel, hogy tanácsot kérjen tőle. Az asszony elpanaszolta, hogy családi életük békéjét gyakran feldúlják és megkeserítik a férjével történő veszekedések. Sokmindent megpróbált már az évek során, de próbálkozásai nem jártak sikerrel. A bölcs ezt mondta neki: menj be a kolostor udvarára és az ott levő kútból meríts egy korsó vizet! Legyen mindig a kezed ügyében, s midőn a férjed veszekedni kezd, azonnal igyál egy korty vizet, de - ne nyeld le! Addig tartsd a szádban, amíg a férjed haragja elmúlik... A bölcs által ajánlott módszer - állítólag - nagyszerűen bevált, és megteremtette a családi élet békéjét.

Ez a történet sokakat mosolyra deríthet, de bölcsessége aligha megkérdőjelezhető. Azt hiszem, közülünk is sokaknak - nőknek és férfiaknak egyaránt -, sokszor tanácsos és hasznos lenne "ama korty víz a szájbán"!

Az igazság azonban az, hogy Pál apostol sokkal többet kíván tőlünk ennél. Első hallásra úgy tűnhet ugyan, mintha csak csendet, szótlanságot kérne: "Egyetlen rossz szó ki ne jöjjön a szátokon..." De így folytatja: "...hanem sokkal inkább az, ami alkalmas az építésre, ahogy a szükség kívánja, hogy áldást hozzon azokra, akik hallják."

Ez pedig azt jelenti, hogy a keresztény ember nem elégedhet meg a szótlán hallgatással. Neki szólnia kell a jó szót, az örömet hozót, a békességet teremtőt; a jó és szép szót, amely alkalmas az építésre, hogy általa is jobb, igazabb, szebb és boldogabb legyen eza világ, s az élet. És mikor kell szólnia? - Ahogy a szükség kívánja - írja az apostol -, hogy áldást hozzon azokra, akik hallják. És mennyi a szükség!

Az emberek általában ismerik a szép - és tiszta forrásból fakadó - szó, például a költői, a művészi szó - lelkekre gyakorolt - hatalmát, nemesítő hatását. Az igazság azonban az, hogy a szónak nem csak ez a kivételes tehetséget igénylő fajtája, hanem a leghétköznapibb értelemben vett jó szó is: alkalmas az építésre, s arra, hogy áldást

hozzon azokra, akik hallják. Az élet nagyon sok példát kínál ennek igazolására. Én csak egy - a mindennapi életből ellesett - történetet fogok elmondani.

Itt, Kolozsváron történt. Még azokban az években, amelyekben sokszor és sokat kellett sorban álljunk a különböző üzletekben, ha be akartunk szerezni valamit... Gyakran megesett - a több órás sorbanállás után -, hogy: mire sorra kerültünk volna, épp elfogyott az áru. Érthető, hogy a fáradt, elcsigázott és megalázott emberek idegei "pattanásig feszültek", s gyakran "egy semmiség" is elég volt a parázs veszekedések kirobbanásához. Ez alkalommal az egyik vásárló szólalkozott össze az elárúsítónóval. Kemény, durva szavakat vagdostak egymáshoz, oly kíméletlenül, hogy még a levegő is valósággal szikrázott a feszültségtől. Mikor - végre - befejezték, elég volt egy pillantást vetni az eltorzult arcú elárúsítónóra, hogy senki ne irigyelje a soronkövetkező vásárlót...

A feszült csöndben minden tekintet rá irányult. A jól öltözött, középkorú hölgy jól hallhatóan, szépen köszönt és - az eladó válaszára sem várva - nagyon közvetlen, nagyon meleg hangon, nyugodtan folytatta: "Kedves hölgyem, kérem szépen, legyen szíves és szeleteljen fel nekem harminc deka szebeni szalámit!" - A másik nő meglepetten kapta fel a fejét. Tekintetében - egy pillanatig - ott bújkált a kétely és a gyanú: hát ilyen is van?! Vajon nem gúnyt űznek belőlem? - De nem lehetett ellenállni azoknak a szavaknak! Egycsapásra, mint egy varázsütésre: megváltozott minden! Mondhatom így: megszépült minden! Ezt éreztük mindnyájan, akik - ott és akkor - "az emberért elejtett" jó szó építő és áldást teremtő hatalmába kerültünk. A vásárlást bevégző hölgy - közben - jó estét kívánva elköszönt és elindult a kijárat felé. Csak akkor ismertük fel - a sorbanállók közül többen -, hogy a kolozsvári Magyar Színház egyik neves és népszerű színművésze...

Ami alkalmas az építésre, ahogy a szükség kívánja, hogy áldást hozzon azokra, akik hallják - írta Pál apostol. Mert lám, milyen nagy hatalmat adott nekünk az Isten! Ránk vár a feladat, mindannyiunkra, hogy éljünk vele. "Mert, aki akarja az életet szeretni, jó napokat látni, tiltsa meg nyelvét a gonosztól" (1Pét 3, 10). Mi pedig mindannyian szeretni akarjuk az életet és jó napokat akarunk látni! Ezért: soha egyetlen rossz szó ki ne jöjjön a szánkron, hanem sokkal inkább az, ami alkalmas az építésre, ahogy a szükség kívánja, hogy áldást hozzon azokra, akik hallják. Ámen.

ESZMÉK - GONDOLATOK

Istent keresni nemcsak szabad, de kell is. *(Kodolányi János)*

Nincs boldogság ezen a földön csak annak, aki embertársait szereti.
(Móra Ferenc)

Egynek minden nehéz; soknak semmi sem lehetetlen. *(Széchenyi István)*

Gyermek-szívvvel, öntudatlan / Nyugszom meg e gondolatban: / Hogy övéit el ne hagyja, / Ki mindnyájunk édes atyja. *(Arany János)*

A saját szemszögéből mindenkinek igaza van, de az sem kizárt, hogy mindnyájan egyaránt tévedünk: legyünk tehát türelmesek. (*Gandhi*)

A szellem emberét mindig nehéz elviselni, mert nem taktikában, kis lépésekben, nyers praktícizmusban gondolkodik, hanem jövőben, távlatokban, világdiplomáciában. Nemzete sorsát az emberek sorsán méri le, anyagi javaik, szabadságuk és demokráciájuk kultúrája alapján. (*Németh László*)

Mint anyához a tékozló fiút, / Hozzád hoz vissza minket minden út, / Szemünk, habár a fény tengerét issza, / Lecsukódni csak hozzád tér vissza. (*Reményik Sándor*)

Életemet is úgy rendeztem be, mint zenedarabjaimat. Mindig Istennel kezdtem azokat, és úgy is végeztem, hogy Istennek legyen hála; épp így az Istenbe vetett vallásos gondolkozás egész életemen, mint aranyfonal vonult át; ezt is azzal akarom most bezárni, hogy Istennek legyen hála! (*Haydn*)

Mint a fáklya, másoknak világított, önmaga pedig elhamvadott. (*Kemény János*).

A szeretet a legnagyobb boldogság, amit az ember elérhet, mert csak a szeretet által tudhatja meg, hogy több önmagánál és hogy egy a Mindenséggel. (*R. Tagore*)

A hagyományokban meggyökerezni: ez minden idők emberének vágya, szüksége. (*Czeslaw Milosz*)

E nagy világon e kívül / Nincsen számodra hely: / Áldjon vagy verjen sors keze: / Itt élned, halnod kell! (*Vörösmarty Mihály*)

EGYHÁZI ÉLET - HÍREK

Egyházi Képviselő Tanács

Az 1993. évi 3. rendes ülését október 27-én tartotta. Jóváhagyólag tudomásul vette az elnöki leg elintézett adminisztratív és gazdasági ügyekről szóló jelentést, a Missziói Bizottság, a Nyugdíjintézet Vezető Tanácsa és a Szakvizsgai Bizottság jegyzőkönyveit. Elfogadta dr. Erdő János jelentését az Unitárius Világszövetség (IARF) Bangalorem (India) tartott 28. kongresszusáról és megismerés végett a lelkészi értekezletre elutalt. Tudomásul vette a kolozsvári Unitárius Kollégium és a székelykeresztúri unitárius gimnázium az 1993-1994. iskolai évben beindult IX. osztályáról szóló jelentést, ezzel kapcsolatban személyi és anyagi kérdésekben intézkedett. Végül foglalkozott a Protestáns Teológiai Intézet új szabályzattervezetével.

Az évi 4. rendes ülését az E. K. Tanács december 2-án tartotta meg. Tudomásul vette az elnöki leg elintézett fontosabb adminisztratív és gazdasági ügyekről szóló jelentést, a Missziói Bizottság, a Lelkészképesítő Bizottság és Nyugdíjintézet Vezető Tanácsának jegyzőkönyveit. Elfogadta az 1994. július 18-22 között Kolozsváron tartandó IARF Teológiai Konferencia témáját - *Vallás és emberi jogok* - és megbízta az Elnökséget a rendezésével kapcsolatos további teendők végzésével. Jóváhagyta az Egyházi Központ és Nyugdíjintézet, a kolozsvári Unitárius Kollégium és a székelykeresztúri unitárius gimnázium IX. osztályának 1994. évi költségvetését. Köszönetet mondott az amerikai unitárius egyház lelkészei által a működő és nyugalmazott lelkészek, valamint a teológiai hallgatók részére küldött pénzbeli támogatásért. Hasonlóképpen köszönettel fogadta a "Gellérd Imre" alapítvány segélyét a kisnyugdíjasok támogatására. Indokolt mértékű támogatást állapított meg templomjavítási és javítási célokra, valamint a lupényi egyházközségnek épületvásárlásra.

Egyházköri közgyűlések

A *székelyudvarhelyi* egyházkör 1993. október 3-án Székelyudvarhelyen tartotta évi rendes közgyűlését. Kelemen Csongor felügyelgondnok megnyitója után a közgyűlés megtárgyalta Bencző Dénes esperes jelentését, a szórványgondozási, család- és beteglátogatási, valamint vallás-erkölcsi nevelési részjelentéseket. Megelégedéssel vette tudomásul, hogy Szentegyházán Bartha Alpár lelkész szervezői és missziói munkájának eredményeként új egyházközség alakult.

A közgyűlés Béla G. Józsefnek, aki a karácsonfalvi egyházközségben mint keblitanácsos és gondnok több évtizeden át szolgált a gyülekezetet, tiszteletbeli gondnok cím adományozását javasolta a Főtanácsnak.

Választások során az 1994-1996-os évek ciklusára, az egyházközségek elektorai főtanácsi képviselőnek Simén Domokos, Jakab Emil és Littasi Gyula fiait választotta meg.

A közgyűlési istentiszteleten Kelemen Levente oklándi lelkész prédikált.

A *székelykeresztúri* egyházkör 1993. október 15-én Fiafalván tartotta évi rendes közgyűlését. Dr. Molnár István felügyelgondnok megnyitója után a közgyűlés megtárgyalta a szórványgondozási, család- és beteglátogatási, vallás-erkölcsi nevelési és Báró József esperes részletes jelentését az egyházközségek múlt évi tevékenységéről.

Választások során az 1994-1998-as évek ciklusára felügyelőgondnoknak választotta Sófalvi Jenőt, a székelykeresztúri egyházközség tagját.

A közgyűlés javaslatot fogadott el, hogy egyházi érdemeik elismeréseként a Főtanács tiszteletbeli keblitanácsos címet adományozzon Veres István és id. Derzsi Domokos fiatalfalvi egyházközségi tagoknak, valamint tiszteletbeli gondnoki címet Fekete Domokos csekefalvi és Osváth Mózes kobátfalvi egyházközségi tagoknak.

A közgyűlési istentiszteleten Fazakas Károly csekefalvi lelkész végezte a szószéki szolgálatot.

Lelkészi értekezletek

A III. évnegyedi lelkészi értekezletet 1993. októberben a következők szerint tartották: a kolozs-tordai körben október 5-én Tordatúrban; a maros-küküllői körben október 12-én Nyárádgálfalván; a székelykeresztúri körben október 13-án Siménfalván; a székelyudvarhelyi körben október 14-én Gyepesen. Az értekezletek tárgysorozatán dr. Rezi Elek: "A magzati élet védelme" és Kolcsár Sándor: "A beteggondozás" c. előadások szerepeltek.

A IV. évnegyedi értekezleteket a kolozs-tordai egyházkörben november 22-én Kolozsváron; a maros-küküllői egyházkörben november 23-án Marosvásárhelyen; a székelyudvarhelyi körben november 25-én Homoródszentmártonban; a sepsiszentgyörgyi körben november 26-án Brassóban és a székelykeresztúri körben december 7-én Székelykeresztúron tartották meg. Az értekezletek megtárgyalták: dr. Erdő János: Cselekvő hit, béke és igazságosság - az Unitárius Világszövetség Bangalorem tartott 28. kongresszusáról szóló jelentést és dr. Szabó Árpád: Az Unitárius Világszövetség tagegyházai c. beszámolót.

Lelkésznevelés

A *Teológiai Intézet tanévnyitó istentisztelete* 1993. október 3-án volt; a szószéki szolgálatot dr. Kovács Lajos püspök végezte. Aznap délután történt az 1993-1994. tanév ünnepélyes megnyitása.

34 hallgató iratkozott be: I:6, II:7, III:8, IV:8, V:5. Az első félévi előadások október 4-én kezdődtek és december 17-én fejeződtek be. A karácsonyi ünnepek alkalmával minden hallgató legátusi szolgálatot végzett az általa választott egyházközségben.

A *Lelkészképesítő Bizottság*: 1993. december 3-án versenyvizsgát tartott a manchesteri Unitarian College négy hónapos ösztöndíjának elnyerésére. A vizsga eredménye alapján Kedei Mózes az 1. sz. székelyudvarhelyi egyházközség lelkésze kapott kiküldetést az Unitarian College-ba 1994. január 15-től április 15-ig.

Személyi változások

Lelkészi kinevezések: Adorjáni Levente ravai lelkész, választás alapján, kinevezést nyert 1993. október 1-től az ürmösi egyházközségbe.

Máthé Sándor olthévízi lelkész-esperes áthelyezést nyert a Brassó óvárosi egyházközségbe 1993. november 1-től.

Lelkészbeiktató ünnepélyek

A *sinfalvi* egyházközség 1993. október 3-án rendezte meg Pálfi Dénes új lelkészének beiktatását, melyet Székely Miklós esperes végzett. Pálfi Dénes Lk 17, 21 alapján tartotta meg beköszöntő beszédét. Üdvözőlő beszédet mondtak: Szabó Zoltán az egyházi központ, Pethő Mózés, Nagy Domokosné és Kolozsi András gondnok a gyülekezet, Pap László és Nagy Ödön az egyházkör nevében, valamint a helybeli római katolikus és ortodox lelkész.

A *magyaroszováti* egyházközségben 1993. október 24-én tartották meg Balázs Tamás lelkész beiktatását. Az új lelkész szószéki szolgálata után beiktató beszédet mondott dr. Kovács Lajos püspök; a beiktatást Székely Miklós esperes végezte. Az új lelkészt köszöntötték: Székely Miklós a kör, Kiss János gondnok a gyülekezet részéről, valamint Péntek Márton református és az ortodox lelkész.

A *Brassó óvárosi* egyházközség új lelkészének beiktatását 1993. november 28-án tartotta. A lelkészi kinevezés felolvasása után Máthé Sándor lelkész Jel 5, 22 alapján tartotta meg beköszöntő prédikációját. Beiktató beszédet mondott dr. Erdő János főjegyző. A beiktatást Székely János köri jegyző végezte. A beiktatott lelkészt üdvözölték: Sebestyén Gyula gondnok, a Nőszövetség és Ifjúsági Egylet képviselői, Szász Ferenc lelkész az újvárosi egyházközség, dr. Dakó Bálint az egyházkör és Kotecz József a köri lelkészek részéről, valamint a testvérfelekezetek nevében: Csiszér Albert római katolikus főesperes, pápai prelátus, Antal Ferenc református esperes-főjegyző, Raduch Zsolt evangélikus esperes, Dinu Vasile ortodox lelkész. Az ünnepély keretében szavalatok hangzottak el és az egyházközség kórusa énekelt.

Az *ürmösi* egyházközségben 1993. december 5-én tartották meg Adorjáni Levente lelkész beiktatóját. A lelkészi kinevezés felolvasása után az új lelkész tartotta meg beköszöntő beszédét Hős 10, 12 alapján. A beiktatást Máthé Sándor esperes végezte. A beiktatott lelkészt üdvözölték: Farkas Dénes levéltáros az egyházi központ, dr. Dakó Bálint felügyelőgondnok az egyházkör, Kotecz József a köri lelkészek, Bódi János gondnok, Agoston Anna a Nőszövetség, Gyerő István iskolaigazgató.

A beiktatási ünnepélyek szeretetvendégségekkel fejeződtek be.

- *A kolozsvári Dávid Ferenc Egylet* folytatta felolvasó üléseit október-december hónapokban, ezeknek keretében a következő előadások hangzottak el: Gálfalvi Sándor: Az egyházi iskola múltja és jelene; a székelykeresztúri iskola alapításának 200. évfordulója; Kovács István: A valláserkölcsei nevelés szükségessége és lehetősége; dr. Tapolyai Mihály: Az emberi kapcsolatok krízisei: menekülés a valóságtól. A felolvasó ülések műsorát zeneszámok és szavalatok egészítették ki.

- *Külföldi vendégeink.* Októberben egyházunkat meglátogatta *David Keyes* oaklandi unitárius lelkész és felesége. Október 10-én délelőtt a kolozsvári belvárosi és délután a monostori gyülekezetben prédikált. Előadást tartott teológiai hallgatóinknak a mai amerikai unitarizmusról.

- *Dr. George Williams* Chico-i egyetemi tanár és felesége *dr. Gellérd Judit* a Rissko Kosei-kai képviselőjének M. Kohno kíséretében október 23-31 között látogatást tettek egyházi központunknál; tárgyalásokat folytattak a testvérgyülekezeti kapcsolatokról és más közös kérdéseinkről.

- *Dr. Leon Hopper* és *Eleonora Montgomery* amerikai unitárius lelkészek november 6-9 között látogattak meg. Eleonora Montgomery november 7-én délelőtt a kolozsvári belvárosi és délután a monostori gyülekezetben prédikált.

Dr. Leon Hopper november 7-én meglátogatta a torockószentgyörgyi testvérgyülekezetet. November 8-án pedig esperes afiaival találkozott, akikkel az egyházi segélyezésről tanácskozott.

● *Főtisztelendő Bálint Lajos* gyulafehérvári római katolikus érseket betegségére való hivatkozással 1993. november 29-i hatállyal a Szentszék felmentette tisztségéből. A tanácsosi testület 1993. december 4-én dr. Jakubinyi György segédpüspök személyében megválasztotta átmeneti időre az egyházmegyei kormányzót, aki az új érsek kinevezéséig irányítja a főegyházmegye életét.

● *A Magyarországi Unitárius Egyház* a tordai ediktum 425. évfordulójának tiszteletére 1993. október 15-17. napjain Budapesten konferenciát rendezett "Az unitarizmus ma" címmel. Előadást tartottak: dr. Erdő János: *Az unitárius egyház alapítása Erdélyben*; Szász János és dr. Ferencz József: *Az unitárius egyház alapítása Magyarországon*; dr. Szabó Árpád, dr. Rezi Elek és dr. Sztankóczy Zoltán: *Az unitárius teológia fejlődése* címmel. Délutánonként megbeszélés folyt a belmisszió, szórványgondozás és az egyház társadalmi szolgálata kérdéseiről.

A konferencia zárónapján tartott istentiszteleten dr. Kovács Lajos püspök prédikált. Ezt követően a templombejárat fölötti külső falon az évfordulót megörökítő emléktáblát helyeztek el, amelyet az amerikai magyar öregdiákok adományoztak. Az ünnepi alkalmat megtisztelte jelenlétével Göncz Árpád a Magyar Köztársaság elnöke.

● *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága* konferenciát rendezett "A felekezetek együttélése az erdélyi fejedelemségben" címmel Budapesten október 7-8. napjain.

● *A Világvallások parlamentje* 100 év után most ült újra össze Chicagóban. 250 egyházi-vallási közösségnek mintegy hatezer képviselője vett részt a tanácskozáson. A záróülésen nyilatkozatot adott ki, melyben állást foglalt a vallásszabadság mellett; javasolta, hogy minden vallási közösség úgy kezelje a többit, ahogy kívánja, hogy őt is kezeljék; elítélte minden vallási motivációjú háborút; elítélte a vallásnak politikai, hatalmi érdekből történő kihasználását; a vallási és nemzetiségi kisebbség üldözését; a nők hátrányos megkülönböztetését; kiállt a konfliktusok erőszakmentes megoldása, valamint a természeti környezet megóvása mellett.

● *Vallás a számok tükrében.* - Az 1993-ban végzett kutatások szerint a Földön élő mintegy 5,3 milliárd ember közül kb. 3,8 milliárdan, az emberiségnek 72 százaléka, tartozik valamilyen valláshoz; 28 százaléka él vallásos kötődés nélkül. Szám szerint a legelterjedtebb vallás a kereszténység - 1,6 milliárd, utána az iszlám, a hinduizmus és buddhizmus következik.

Halottaink

Özv. *Rázmány Mórné Zentkó Sára* 78 éves korában, október 30-án Kolozsváron elhunyt. November 3-án temették a Házsongárdi temetőbe; a lelkészi szolgálatot dr. Szabó Árpád teológiai tanár végezte.

Lukács Sándor, volt dicsőszentmártoni lelkész, életének 91. évében november 1-én elhunyt. 1903. március 12-én született Kénosban. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián és az amerikai Unitárius Teológiai Főiskolán, Berkeley, végezte. Lelkészi szolgálatot teljesített Vargason, Ravában és Dicsőszentmártonban. November 3-án temették a dicsőszentmártoni unitárius temetőbe; a lelkészi szolgálatot Fazakas Endre dicsőszentmártoni lelkész végezte. Búcsúbeszédet mondtak: Kovács István teológiai tanár az egyházi központ és Kolcsár Sándor esperes az egyházkör részéről.

Csongvay Attila szentgericei lelkész, életének 53. évében, november 19-én, Székelyudvarhelyen elhunyt. 1940. november 29-én született Nyárádszentlászlón. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte. Mint lelkész Gagyan és Szentgericén szolgált. November 22-én temették a szentgericei unitárius temetőbe; a lelkézi szolgálatot Kolcsár Sándor esperes végezte. Búcsúbeszédet mondtak: dr.Erdő János az egyházi központ, Kiss Károly, Török Elek és Kibédi Pál a köri lelkészek részéről, valamint Rigmányi Benjámín és Falka Zoltán református lelkészek.

Emlékük legyen áldott!

KÖNYVSZEMLE

Sütő András: *Szemet szóért*. Debrecen, 1993.

A szerző utal arra, hogyan állt össze ez a dokumentumok, naplójegyzeteket tartalmazó gyűjtemény. A kritikai jellegű beszédek, a magyarság sorsproblémáit feltáró és azokra sürgető megoldást kereső cikkek a szigorú cenzúra idejében a sajtó hasábjain nem jelenhettek meg. Ezért az író panaszos leveleket, különböző beadványokat fogalmazott és küldött el az illetékeseknek, és ezeket a dokumentumokat hiteles tényekkel támasztják alá a naplójegyzetei. A marosvásárhelyi magyarellenés pogrom az író kezéből kiütötte a tollat egy ideig, majd felépülése után folytatta a naplót és a vásárhelyi véres események előzményeinek és lezajlásának összegezésével zárja a kötetet.

A második világháború után egyre inkább bevett szokássá vált bizonyos dolgokról nem beszélni, mintha nem léteznének. Ilyen volt a kisebbségi magyarság ügye is. Az író hallatja szavát, de kudarc kíséri minden szándékát, hiszen az alkotmány egy kirakatpolitika eszköze volt, különösen a nemzeti kisebbségi jogaink megsértését tartották egyesek kötelességüknek. Az asszimiláció pártpolitikai program volt, a meghallgatás helyett az elhallgattatás nem egy esetben tragikus következményekkel járt. A különböző tisztségek betöltésének egyik tényezője a nemzetiségi hovatartozás; önérzetünk állandó megcsúfolása. Magyar eredetű románoknak neveztek, másodrendű állampolgárokként kezeltek, etnikai kereteinket mesterségesen megbontották és mindezek érdekében volt olyan fontos a hatalomnak a magyar oktatás módszeres elsorvasztása... És mindezeket kísérő tömeges kivándorlás drámasorozata.

Az író arra figyelmeztet, hogy a romániai magyarságnak csak úgy van jövője ebben az országban, ha sikerül kiharcolnia önrendelkezési jogát, és mindazt, ami ebből következik, s ami csak a román nép demokratikus erőinek támogatásával válhat valóra. Ezeket a gondolatokat és gondokat hangoztatta Sütő András minden lehetséges alkalommal szóban és írásban, és amelyekre a választ fejszével és doronggal kapta meg.

Sajnos még nagyon időszerűek ezekben a dokumentumokban, naplójegyzetekben foglaltak, hiszen az 1989-es eseményeket nem a reményeink valóráváltása, hanem a nacionalizmus, a sovinizmus, a mérhetetlen gyűlölködés átkai követték. Ezért sürgető feladatunk tanulni a múlt eseményeiből, mert amivel a múltban kudarcot vallottunk, azzal ezután sem érünk el eredményt, fogalmazza meg az író az egyik fontos tanulságot.

Két kép fogja közre a könyvet, a fedőlap belső felén Sütő András fiatalkori képe alatt V. osztályos gimnazista korában egy román diáktársához írt levéltöredéke olvasható: "...fogjunk össze, barátaim, vessünk véget minden gyűlölködésnek, hogy jobb életünk legyen Erdélyben..." A hátsó borítólapon pedig a másik kép a súlyosan bántalmazott írókat mutatja a kórházi ágyon.

A személyes zaklatások, fenyegetések, testi-lelki bántalmazások sem törték meg az írókat, helytállt, amely nem lehet hiábavaló, és növeli bennünk azt a felismerést, hogy esélyünk van a megmaradásra, az ittmaradásra, de ez áldozatot kíván az egész magyarságtól. Jelzésértékű, tavaszhridető könyv, olvasóink figyelmébe ajánljuk.

Sütő Erzsébet

A székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnázium emlékkönyve. Szerkesztők: Gergely György, Pitó Emese. Székelykeresztúr, 1993.

Az egykori székelykeresztúri Unitárius Főgimnázium két évszázados fennállásának 1993. május 9-15. napjain tartott ünnepély alkalmából a *Gimnázium 200 éves története* c. kötet kiadásával egyidőben jelent meg a 96 oldalas munka, melyet Gergely György igazgatónak az *Elődök példája utat mutat, erőt ad, kötelez* c. írása nyitja meg. Ebben kihangsúlyozza azt a fontos szerepet, amelyet az iskola két évszázados történelme alatt "nemzeti kultúránk őrzésében, terjesztésében, identitásunk fenntartásában létrejöttétől napjainkig" betöltött.

A kötet első részének következő fejezetei jórészt személyi kimutatásokat tartalmaznak, így a jubileumi év tanszemélyzetének, tisztviselőinek, gazdasági személyzetének és a 36 osztályban levő 831 tanulónak névsorát. Mindezek - tájékoztatáson kívül - a tanulók és az intézet közti, valamint az osztály- és iskolatársi későbbi emlékközzé kapcsolat megtartását is szolgálják. A jubileumi év első harmadának kiemelkedő eseményét szemléltető 9-10-es érdemjegyet elért 227 tanuló névsorát pedig az illetők személyi értékelése mellett a többiek serkentését is célozza.

A továbbiakban Péterffy Erzsébet tanárnő *Az újjá éledt Orbán Balázs alapítvány-t* ismerteti. Gálfalvi Sándor tanár pedig *Tehetségmentés a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumban* cím alatt a 40-es évek elején végzett kísérlet eredményeinek példájára a jelenben is tesztvizsgálat alapján kiválogatott tanulókból álló minőségi osztályok létrehozásáról ír. Fekete János az unitárius osztály igazgatója *Szoborállító* c. írásában a gimnázium nagy jótevőjének, Berde Mózesnek az életét ismertette állít jelképes szobrot.

A következő fejezetek: Ilyés Izabella *Újabbkori hagyományaink*; Benedekfi Ferenc *Élet iskolánk bentlakásában*; ifj.Ütő László *Ballag már a vendiák* c. írásai a gimnázium jelenlegi életéről szólnak.

A kötet második, *Vendiákok emlékeznek* c. része a korban haladottaknak és a fiatalabb nemzedékhez tartozóknak írásait tartalmazza.

Sorrendben elsőként Elekes Ferenc *Tisztesség adassék* című, a részükre egykor óázist jelentő iskolában kapott "mindenért" adózik tisztelettel. A legöregebb, ma még élő 80 évet meghaladó öregdiákok közül dr.Kovács Lajos unitárius püspök *Az "Orbán Balázs" volt unitárius főgimnázium 200 éves évfordulójára* c. visszaemlékező írását azzal zárja, hogy egyházunk ezt "a székely közösség nagyszerű múlttal rendelkező eme intézményét magáénak tekinti és minden erejével azon munkálkodik, hogy azt visszaszerezze." dr. Lőrincz Ákos a legöregebb, 66 évvel ezelőtt érettségizett Magyarországra került és ott metelepedett orvos *Szembenézve önmagammal egy régi fénykép kapcsán* c. írásában pályája állomásai közül a zalai amerikai olajvállalatnál végzett üzemorvosi tevékenységét emeli ki, ahol a 40-es évek elején a Ploiești-i olajmezőkről elkényszerült székely "feleit" nemcsak munkalehetőséghez juttatta, hanem e vegyes felekezetű emberekből "a keresztúri gimnáziumban tapasztalt vallási türelmesség szellemében" a Rákosi éra kezdetéig fennálló "szabadelvű egyházközséget" alakítottak, amelyben vasárnaponként felváltva más-más felekezetű pap tartott istentiszteletet. Bencze Márton budapesti püspökhelyettes *Emlékeim az Orbán Balázs Gimnáziumról* c. múltidézésében megírja, hogy miképpen lett ő keresztúri diák: "Családunkban mind anyai, mind apai ágon szokás volt, hogy egy gyermeket kollégiumba adtak." Négyen lévén testvérek, bátyjára szükség volt a gazdaságban, "Lány nem jöhetett számításba", s a legkisebb csak 7 éves volt, s így rá, mint harmadik gyermekre, akit "kerülhetett a család", a többiek örömeire, a választás rá esett. Leírja aztán az iskolai életbe történő beilleszkedését, s a múltat értékeli azzal, hogy "A keresztúri Unitárius Főgimnazi-

um sajátos intézménye volt a székelységnek és az Unitárius Egyháznak." *Útnak indító, úton megtartó iskolám* címmel dr. Molnár István arról ír, hogy a gimnázium, mint "nagyszerű szellemi és gyakorlati útnak indító műhely", miként vált meghatározóvá életpályája útnak indításában. S aztán hogyan lett "úton megtartó iskolá"-ja azáltal, hogy mint tanár kebelébe visszakerülve, idős tanárai, elsősorban Nagy Lajos támogatásával és a gimnázium tanulóinak segítségével, miként vehette meg az alapját az iskolai múzeumnak, s miként lehetett szerzője az abból kinövő székelykeresztúri múzeumnak.

A legfiatalabb vendiákok közül Báró József, a keresztúri unitárius egyházközség lelkész-esperese, a jubileumi évben tartott 45 éves érettségi találkozójukon *Mit jelent számomra, hogy keresztúri diák voltam?* c. frásában a maga és évtársai nevében így felel: "Egész életemet, elért eredményeimet jelenti... Életünk minden mozzanatában keresztúri vendiáknak halhatatlan értékét nyújtott ősi templomunk, ősi iskolánk." S az iskola, hogy feladatát továbbra is betölthesse, így figyelmeztet: "Álljunk mindannyian hivatásunk magaslatára órhelyünkön! Legyünk vigyázók!"

Szabó Gyula író *Mese a kopjafáról* c. frásában keresztúri diákkori és azt követő vendiákkori emlékeiből szedegetve - múltat idéző veretes mondatokba sűrítve meséli el a második világháború és az azt követő évtizedek tanulóifjúságának vajdó útkeresését, a hamisan megcsillogtatott "Nagy cél érdekében". Aztán szól az elkövetkező "életnyomorító idő"-ről, az abban "elköltözött" osztálytársakról s arról, hogy az "Alma Mater ölelő kertjében" emlékükre állított kopjafát, amikor 1990. szeptember 8-án megkoszorúzták, már úgy tették - amint írja - mint "akik már tudtuk akkor, hogy egy keserves négyévtizedes történelmi zsákutcába vezetett a ... szalmalángunk", s amely korszakra csak most "mondta rá egyértelműen a történelem az ítéletet, gyászos tévedés volt."

"*Igazat vallani*" c. frásában Péter Sándor tanár diákkori éveinek azokról az emlékeiről vall, amikor az 1956-os és 1958-as nagy "tisztoztatások" lélekbénító időszakában a keresztúri gimnáziumból - a néhány nagyszerű tanár által ébrentartott hagyományos erkölcs és közszellem hatásaként - árulás miatt sem tanárt, sem tanulót a hatalom nem hurcolhatott el. Amint írja: "A nagy összetartás, az önkéntelenül és tudatosan is elmélyült és elmélyített kölcsönös féltés óvta meg az iskolánkat attól, hogy derékbatörtéltélelsorsokat jegyezzenek fel a krónikások... A mai diáknak szebb lesz életpályája..., ha némelykor megrozsdásodott lakatokat is kell leverniük, azért előbb-utóbb felpattan a zár, s az ajtó egészen más új világra nyílik... Csak élni tudjanak a lehetőséggel igaz emberként, magyarként."

A kötet harmadik, *Szemelvények az 1926. évi vendiák találkozó Albumából* c. fejezetében azokból a megemlékezésekből olvashatunk részleteket, amelyek a május 29-30-án, a kisajátítások miatt nehéz anyagi helyzetbe jutott unitárius főgimnázium megsegítésére rendezett első vendiák találkozó ünnepi műsorában hangzottak el. dr. Boros György akkori egyházi főjegyző *Az ifjú nemzedékhez*, dr. Ferenczy Géza egyházi főgondnok *Hódolat az Alma Máterhez* és Lőrinczi Dénes tordai esperes *Egyházi beszéd* c. írásaiból olvashatunk részleteket. A hajdani diákélet hangulatát pedig Péterffy Gyula torockói unitárius kántortanító *Diákélmények* c. írása idézi.

A kötet szellemi részét néhai Báró József városfalvi lelkész "*Keresztúri diákhoz*" c. verse zárja.

Kegyelelet őriznek és iskolatörténet tájékoztatást jelentenek a Szabó Sámuel-től 1991-ig *Elhalt pedagógusaink* és az Ilyés Ferenc tanár hosszas és gondos kutatása eredményeként *Elhunyt pedagógusaink és a gimnáziumhoz kötődő jelesebb személyiségek sírjai a "timafalvi temető"*-ben (térképvázlattal is kísért) című névsorok.

Külön értéke a kiadványnak, hogy a gimnázium kétszáz éves történetének és Orbán Balázs életének, tevékenységének fontosabb adatait román, német, francia és angol nyelven ismerteti.

A kötet utolsó része feltünteti azon vendiák évfolyamokat, egyéneket, intézményeket, szervezeteket, amelyek, illetve akik anyagilag támogatták az Emlékkönyv megjelenését. Főszponzora a székelyudvarhelyi ATI KFT volt.

Ezt a kiadványt is, mint a jelet és a múltat összekötő és a jövőt szolgáló szellemi forrást -, ajánljuk az olvasónak.

Dr. Molnár István

Gaal György: *Berde Áron útja a természettudományoktól a közgazdászattig*. Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár 1993. 48 l.

Örömmel s a szerző iránti köszönettel vehetjük kézbe ezt a füzetet dr. Berde Áronról.

Az Unitárius Kollégium fizika és vegytan tanára volt 1863-ig. Ekkor a Kir. Jogakadémiára kap tanári kinevezést, majd a megalakuló Ferencz József Tudományegyetemre, mint a nemzetgazdaságtan tanára és egyben az új egyetem első rektora. 1892-ben bekövetkezett halála után mi unitáriusok nem foglalkoztunk vele, pedig 1876-ban az árkosi zsinaton, amikor Ferencz Józsefet püspöknek, őt és Dániel Gábort főgondnoknak választják. Tisztségét haláláig viseli. Halálát követő nekrológok után 100 év kellett elteljen, hogy a Keresztény Magvetőben (98. évfolyam 1992. 4. szám) dr. Gaal György: *Berde Áron pályája a tanügy és tudomány szolgálatában* - cikkét megjelentessük. Igaz, ha mi nem, mások számon tartották. Idézek dr. Szepesi Dezsőné a Magyar Országos Meteorológiai Szolgálat nevében küldött leveléből: "Berde Áront Magyarországon a klimatológia első tudós kutatójaként tartjuk számon, nevét az egyetemi tankönyvekben, s a meteorológiai tudománytörténeti művekben gyakran idézzük..." Mint a Magyar Tudományos Akadémia tagja, székfoglaló előadását (1860) a meteorológia tárgyából tartja: "A levegő nyirkosság némely égalji befolyása" címen.

A dolgozat 14 fejezetből áll: 1. Laborfalvától Kolozsvárig. 2. Külföldi tanulmányok. 3. Az Unitárius Kollégium tanára. 4. A tudós író és akadémikus. 5. Boldogtalan családi élete. 6. A lapalapító és szerkesztő. 7. A Jogakadémia tanára. 8. A mezőgazdász. 9. A kolozsvári egyetem élén. 10. A közgazdász. 11. Kapcsolata egyházával. 12. Halála és családja. 13. Összegezés. 14. Berde Áron megjelent művei.

Bár a szerző megjegyzi, hogy a könyvészeti összeállítás nem öleli fel a *Természetbarátban*, a *Kolozsvári Közlönyben* álnév vagy szignó alatt megjelent cikkeket, mégis a dolgozat legteljesebb részének látszik.

A múlt nagyjainak tisztelete kötelez arra, hogy csendes örvendezés mellett ezt a füzetet könyvtárunk számára megszerezzük.

Szabó Dezső

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 1000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariana, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 22 Decembrie nr. 9.) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 12 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

